

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΕΝΔΙΑΜΕΣΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΝΕΡΓΕΙΩΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΕΜΒΑΘΥΝΣΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΧΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2014-2020

Φάση Α:

Προσδιορισμός / κατηγοριοποίηση / ομαδοποίηση των εν δυνάμει
ωφελούμενων στην Περιφέρεια Πελοποννήσου, καθώς και των αναγκών
σε παρεμβάσεις, ανά κατηγορία ωφελούμενων

Φεβρουάριος 2014

ιακωνρβρβαναπτ
λετωνσεσεριασψμ
βη
ξφ
οδ
ιρ
ιακωνρβρβαναπτ
λετωνσεσεριασψμ
εταμ αε

φτώχεια

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η μελέτη με θέμα «Σχεδιασμός Ενεργειών Καταπολέμησης της Φτώχειας και Εμβάθυνσης της Κοινωνικής Συνοχής στην Περιφέρεια Πελοποννήσου, για την περίοδο 2014-2020» εκπονήθηκε από την ETAM Ανώνυμη Εταιρία Συμβουλευτικών και Μελετητικών Υπηρεσιών, για λογαριασμό της Ενδιάμεσης Διαχειριστικής Αρχής Περιφέρειας Πελοποννήσου. Η Πράξη συγχρηματοδοτείται από την ΕΕ (Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης) και Εθνικούς πόρους, μέσω του Ε.Π. Δυτικής Ελλάδας – Πελοποννήσου – Ιονίων Νήσων 2007-2013.

ΕΝΔΙΑΜΕΣΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Τέρμα Ερυθρού Σταυρού, 22 100 Τρίπολη

Τηλεφωνικό Κέντρο: 2713 601 300

Φαξ: 2710 234 711

<http://www.dytikiellada-peloponnisos-ionio.gr>

ETAM ΑΕ

Γ. Παπανδρέου 5 71306 Ηράκλειο Κρήτης

Τηλ. +30 2810 361242

Φαξ. +30 2810 361152

e-mail: info@etam.gr

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	6
Κεφάλαιο 1	
Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός	9
1.1 Εννοιολογικό πλαίσιο	10
1.2 Προφίλ της φτώχειας στην Περιφέρεια Πελοποννήσου	17
1.3 Κοινωνική συνοχή στην Ευρώπη 2020.....	28
Κεφάλαιο 2	
Εν δυνάμει ωφελούμενοι στην Περιφέρεια Πελοποννήσου.....	33
2.1 Νοικοκυριά που διαβιούν κοντά ή κάτω από το όριο της φτώχειας	33
2.2 Μονογονεϊκές οικογένειες	42
2.3 Παιδική φτώχεια	47
2.4 Άνεργοι/ες & Μακροχρόνια άνεργοι/ες	50
2.5 Μετανάστες.....	57
2.6 Ρομά	63
2.7 Άτομα με αναπηρία.....	66
2.8 Ηλικιωμένοι.....	77
Κεφάλαιο 3	
Προσδιορισμός και εξειδίκευση αναγκών ανά κατηγορία εν δυνάμει ωφελούμενων στην Περιφέρεια Πελοποννήσου	84
3.1 Προσδιορισμός αναγκών ατόμων που απειλούνται από τη φτώχεια ή διαβιούν κάτω από το όριο της φτώχειας.....	84
3.2 Εξειδίκευση αναγκών ανά κατηγορία εν δυνάμει ωφελούμενων στην Περιφέρεια Πελοποννήσου	88
3.3 Κωδικοποίηση αναγκών - λύσεων ανά κατηγορία εν δυνάμει ωφελουμένων....	112
Βιβλιογραφία – αρθρογραφία – διαδίκτυο	115

Εισαγωγή

Η ETAM Ανώνυμη Εταιρεία Συμβουλευτικών και Μελετητικών Υπηρεσιών με την από 20/12/2013 Σύμβαση με την Ενδιάμεση Διαχειριστική Αρχή της Περιφέρειας Πελοποννήσου, ανέλαβε την εκπόνηση μελέτης με τίτλο «**Σχεδιασμός Ενεργειών Καταπολέμησης της Φτώχειας και Εμβάθυνσης της Κοινωνικής Συνοχής στην Περιφέρεια Πελοποννήσου, για την περίοδο 2014-2020**». Αντικείμενο της μελέτης είναι ο σχεδιασμός κατάλληλων και αναγκαίων προτάσεων και παρεμβάσεων για την υλοποίηση ενός ολοκληρωμένου πλέγματος δράσεων για την καταπολέμηση των φαινομένων της φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής στην Περιφέρεια Πελοποννήσου κατά τη νέα Προγραμματική Περίοδο 2014-2020.

Η παρούσα μελέτη είναι περισσότερο επίκαιρη από κάθε άλλη στιγμή, δεδομένης:

- Α) της διόγκωσης του υπό εξέταση φαινομένου εντός της οικονομικής κρίσης και της ύφεσης που διανύει η χώρα (ένας στους τρεις Έλληνες διαβίει κοντά ή κάτω από το όριο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού), αλλά και
- Β) του στόχου που έχει τεθεί από τη Στρατηγική «Ευρώπη 2020» για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης με στόχο το 2020 να υπάρχουν τουλάχιστον 20 εκατομμύρια λιγότεροι άνθρωποι στην ΕΕ που να διατρέχουν τον κίνδυνο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, σε σχέση με το έτος 2008.

Το τελικό παραδοτέο της παρούσας μελέτης είναι το αναλυτικό Σχέδιο Δράσης για την εφαρμογή στοχευμένων παρεμβάσεων καταπολέμησης της φτώχειας και εμβάθυνσης της κοινωνικής συνοχής στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και θα περιλαμβάνει:

1. στοχευμένες δράσεις / ενέργειες καταπολέμησης της φτώχειας σύμφωνα με τις διαγνωσμένες ανάγκες και ιδιαιτερότητες των εν δυνάμει ωφελούμενων στην Περιφέρεια Πελοποννήσου
2. προτεινόμενες παρεμβάσεις για την υποστήριξη / εμβάθυνση της κοινωνικής συνοχής για την Περιφέρεια Πελοποννήσου.

Το παρόν κείμενο αφορά στην **πρώτη φάση (προπαρασκευαστική) της μελέτης**. Στόχος είναι η ανάλυση του φαινομένου που πραγματεύεται η παρούσα μελέτη, καταλήγοντας σε ένα ξεκάθαρο εννοιολογικό πλαίσιο εντός του οποίου θα δομηθεί η στρατηγική και το περιεχόμενο του Σχεδίου Δράσης. Επίσης, γίνεται ο προσδιορισμός και η κατηγοριοποίηση / ομαδοποίηση των εν δυνάμει ωφελούμενων στην Περιφέρεια Πελοποννήσου, καθώς και η σκιαγράφηση των αναγκών σε παρεμβάσεις στις ομάδες στόχους που εντοπίζονται.

Επομένως, σκοπός του πρώτου μέρους της παρούσας μελέτη είναι η ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης στην Περιφέρεια Πελοποννήσου ως προς τις ποσοτικές και ποιοτικές εκφάνσεις του φαινομένου της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και η ανάδειξη των κρίσιμων πεδίων πολιτικής που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη στον αναπτυξιακό σχεδιασμό της Περιφέρειας για τη νέα προγραμματική περίοδο 2014-2020, στο πλαίσιο του ευρύτερου στρατηγικού αναπτυξιακού στόχου «καινοτόμος και αειφόρος αυτοτροφοδοτούμενη εξωστρεφής ανάπτυξη, με διασφάλιση της χωρικής και κοινωνικής συνοχής».

Η τεκμηρίωση των παρουσιαζόμενων στοιχείων βασίστηκε στην αξιοποίηση διαθέσιμων στατιστικών δεδομένων, κειμένων εργασίας και μελετών / ερευνών αναφορικά με την προτεινόμενη περιοχή παρέμβασης και τις ομάδες στόχους ως προς τους θεματικούς τομείς ενδιαφέροντος της παρούσας μελέτης. Στις περιπτώσεις που δεν ήταν εφικτή η εύρεση πρόσφατων καταγραφών για την Περιφέρεια Πελοποννήσου, αξιοποιήθηκαν διαθέσιμα στοιχεία σε επίπεδο χώρας.

Πιο συγκεκριμένα, λαμβάνοντας υπόψη τις πληθυσμιακές ομάδες που φαίνεται να είναι περισσότερο ευάλωτες και πλήττονται από το φαινόμενο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, η μελέτη επικεντρώνεται και παρουσιάζει τα βασικά χαρακτηριστικά και τις εκφάνσεις του φαινομένου:

- στα νοικοκυριά που διαβιούν κοντά ή κάτω από το όριο της φτώχειας
- στους/στις άνεργους/ες
- στους/στις μετανάστες/στιες
- στους Ρομά
- στα άτομα με αναπηρία

- στις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.

Οι αναλύσεις λαμβάνουν υπόψη τα δημογραφικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά των γενικών κατηγοριών, εξειδικεύοντας περαιτέρω το προφίλ των εν δυνάμει ωφελουμένων.

Ακολουθεί ο προσδιορισμός, η αποτύπωση και η εξειδίκευση αναγκών ανά κατηγορία δυνητικών ωφελουμένων για παρεμβάσεις καταπολέμησης της φτώχειας και εμβάθυνσης της κοινωνικής συνοχής στην Περιφέρεια Πελοποννήσου, για την περίοδο 2014-2020. Στο πλαίσιο αυτό, λαμβάνονται υπόψη οι επενδυτικές προτεραιότητες του Θεματικού Στόχου 9 «Πρώθηση της κοινωνικής ένταξης, καταπολέμηση της φτώχειας και κάθε μορφής διακρίσεων» οι οποίες αφορούν:

- την ενεργό ένταξη, με σκοπό, μεταξύ άλλων, την προώθηση της ισότητας των ευκαιριών, και της ενεργού συμμετοχής και της βελτίωσης της απασχολησιμότητας
- την κοινωνικοοικονομική ενσωμάτωση περιθωριοποιημένων κοινοτήτων, όπως οι Ρομά
- την καταπολέμηση κάθε μορφής διακρίσεων και την προώθηση της ισότητας των ευκαιριών
- τη βελτίωση της πρόσβασης σε οικονομικά προσιτές, βιώσιμες και υψηλής ποιότητας υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένων της υγειονομικής περίθαλψης και των κοινωνικών υπηρεσιών γενικού συμφέροντος
- την προαγωγή της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και της επαγγελματικής ένταξης σε κοινωνικές επιχειρήσεις καθώς και την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας και της οικονομίας της αλληλεγγύης προκειμένου να διευκολυνθεί η πρόσβαση στην απασχόληση
- τις στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων.

Κεφάλαιο 1

Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός

Η καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, βρίσκεται στο επίκεντρο της οικονομικής και κοινωνικής ατζέντας, αλλά και των προτεραιοτήτων της στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Δεδομένων των δημοσιονομικών περιορισμών και του αυξανόμενου αριθμού των ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού, οι δράσεις / ενέργειες που θα υιοθετηθούν από τη χώρα μας κατά τη νέα προγραμματική περίοδο 2014-2020, πρέπει να χαρακτηρίζονται από αυξημένη αποτελεσματικότητα. Συγκριτικά με τις άλλες χώρες της ΕΕ, και με βάση τα στοιχεία του 2011, η Ελλάδα κατατάσσεται πρώτη μεταξύ των χωρών της Ευρωζώνης, σε ότι αφορά στον πληθυσμό σε κίνδυνο φτώχειας. Ο συνδυασμός της μείωσης του εισοδήματος με τις αυξημένες ανάγκες που δημιουργούνται λόγω της ύφεσης, είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του ποσοστού του πληθυσμού που βρίσκεται σε άμεσο κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού.

Τις ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας ή και κοινωνικού αποκλεισμού αποτελούν νοικοκυριά χωρίς ούτε έναν εργαζόμενο με εξαρτώμενα μέλη (παιδιά ή και ηλικιωμένοι), μακροχρόνια άνεργοι/ες, άτομα που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες. Το φαινόμενο φαίνεται να επηρεάζεται διαχρονικά από το φύλο, την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο. Στις προαναφερθείσες ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας, προστίθενται και νέες ομάδες, όπως τα υπερχρεωμένα νοικοκυριά, οι μορφωμένοι φτωχοί (κυρίως νέοι/ες άνεργοι/ες), η φτώχεια που συνδέεται με ακραία φαινόμενα (π.χ. νοικοκυριά στην πυρόπληκτη Ηλεία) και τα «άτομα με επισφαλή εργασία», δηλαδή οι εργαζόμενοι φτωχοί με ιδιαίτερα ευάλωτη την ομάδα των απασχολούμενων εκτός των μισθωτών, ήτοι των ελευθέρων επαγγελματιών και κυρίως των συμβοηθούντων μελών και των ατόμων με μερική απασχόληση. Επίσης, τα άτομα με αναπηρίες (ΑμεΑ), αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού με περισσότερη ένταση. Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν αναφέρονται, κυρίως, στην παροχή ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση και στην απασχόληση, στη βελτίωση της ποιότητας των παρεχομένων υπηρεσιών υγείας και κοινωνικής φροντίδας και στην προσβασιμότητα.

Η Στρατηγική «Ευρώπη 2020» αναφέρεται στη δέσμευση για μια ανάπτυξη έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς. Η τρίτη παράμετρος αφορά την ανάπτυξη με επίκεντρο το ανθρώπινο δυναμικό και τους τομείς: υγεία, κοινωνική ενσωμάτωση, απασχόληση, εκπαίδευση και ανάπτυξη δεξιοτήτων. Στους στόχους της νέας στρατηγικής εντάσσεται και ο ακόλουθος: **προώθηση κοινωνικής ένταξης με**

στόχο το 2020 να υπάρχουν τουλάχιστον 20 εκατομμύρια λιγότεροι άνθρωποι στην ΕΕ που να διατρέχουν τον κίνδυνο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, σε σχέση με το έτος 2008.

Στο επίκεντρο της νέας περιόδου βρίσκεται η εφαρμογή μηχανισμών για την καταπολέμηση των διακρίσεων, τη διασφάλιση της ισότητας των φύλων και την εφαρμογή των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία.

Ο αναπτυξιακός σχεδιασμός για την Ελλάδα του 2020 αποβλέπει «στην αναγέννηση της ελληνικής οικονομίας με ανάταξη και αναβάθμιση του παραγωγικού και κοινωνικού ιστού της χώρας και τη δημιουργία και διατήρηση βιώσιμων θέσεων απασχόλησης έχοντας ως αιχμή την εξωστρέφει, καινοτόμο και ανταγωνιστική επιχειρηματικότητα και γνώμονα την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης». Η κατεύθυνση της Εθνικής Στρατηγικής Κοινωνικής Ένταξης για την περίοδο 2014-2020 έχει ως κεντρικό στόχο τη διαφύλαξη και αναζωογόνηση του κοινωνικού ιστού με την ενδυνάμωση των δημόσιων πολιτικών πρόληψης / καταπολέμησης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού των κατοίκων που αντιμετωπίζουν αυξημένα προβλήματα λόγω της οικονομικής κρίσης.

Η κοινωνική ένταξη και η καταπολέμηση της φτώχειας αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των στόχων / προτεραιοτήτων της Περιφέρειας Πελοποννήσου κατά τη νέα προγραμματική περίοδο 2014-2020, με κυρίαρχο ζητούμενο, πέραν της εξάλειψης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού των κατοίκων της, την ανάπτυξη προσιτών από όλους βιώσιμων και υψηλής ποιότητας υπηρεσιών υγειονομικής περίθαλψης και μακροχρόνιας φροντίδας στην Περιφέρεια Πελοποννήσου, για τα προσεχή έτη. Σύμφωνα με τα στοιχεία για την κατανομή των διαθέσιμων πόρων της νέας προγραμματικής περιόδου, όπως αυτά παρουσιάζονται στο πλαίσιο την Εγκύκλιου 3 (Α.Π. 885/ΕΥΣΣΑΑΠ74/10-1-2014) της Γενικής Γραμματείας Δημοσίων Επενδύσεων – ΕΣΠΑ για την κατάρτιση των Ε.Π. της προγραμματικής περιόδου 2014-2020, υπάρχει πρόβλεψη για δέσμευση περίπου 30% των διαθέσιμων πόρων για το ΠΕΠ Πελοποννήσου 2014-2020, με τη συγχρηματοδότηση του ΕΤΠΑ και του ΕΚΤ, στο Θεματικό Στόχο 9 «Πρόωθηση της κοινωνικής ένταξης και καταπολέμηση της φτώχειας και κάθε διάκρισης».

1.1 Εννοιολογικό πλαίσιο

Η φτώχεια αποτελεί ένα πολυδιάστατο φαινόμενο το οποίο, όπως έχει τονίσει η Οικονομική Και Κοινωνική Επιτροπή, «συντίθεται από στοιχεία ποσοτικά, αλλά και ποιοτικά». Η **ποσοτική διάσταση** της φτώχειας, αναφέρεται στην οικονομική κατάσταση που χαρακτηρίζεται από την έλλειψη επαρκών πόρων για την κάλυψη βασικών ανθρώπινων αναγκών. Ωστόσο, η έννοια των βασικών

αναγκών μπορεί να διαφέρει ανάλογα με τα άτομα, την κοινωνία και τη χρονική στιγμή στην οποία εξετάζεται.

Η **ποιοτική διάσταση** της φτώχειας αναφέρεται στην αδυναμία πρόσβασης του ατόμου στις βασικές κοινωνικές, πολιτικές και επαγγελματικές ευκαιρίες και δυνατότητες μιας συγκεκριμένης κοινωνίας σε μία συγκεκριμένη περίοδο.

Η φτώχεια καταγράφεται γενικά με δύο μορφές που είναι η «**απόλυτη**» και η «**σχετική**» φτώχεια.

Η «απόλυτη» φτώχεια εξετάζει την επιβίωση των ανθρώπων και παραπέμπει σε καταστάσεις ατόμων που στερούνται βασικών αγαθών πρώτης ανάγκης για να διασφαλίσουν την επιβίωση τους (π.χ. έλλειψη πόσιμου νερού, στέγασης, ένδυσης ή φαρμάκων κ.ά.).

Η «σχετική φτώχεια» σχετίζεται με την κατάσταση των ατόμων σε μία κοινωνία και ορίζεται σε άμεσο συσχετισμό με τις ανάγκες που δημιουργούνται μέσα σε μία κοινωνία, μια ορισμένη χρονική περίοδο. Αναφέρεται σε νοικοκυριά των οποίων το βιοτικό επίπεδο απέχει τόσο πολύ από το γενικό βιοτικό επίπεδο της κοινωνίας στην οποία ανήκουν, ώστε δεν είναι σε θέση να συμμετέχουν σε συνηθισμένες καθημερινές δραστηριότητες.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με δεδομένο το σχετικά υψηλό ποσοστό ανάπτυξης, όπου ο στόχος δεν είναι πλέον μόνο η απλή κάλυψη ενός βασικού επιπέδου επιβίωσης, αλλά η πρόσβαση ολόκληρου του πληθυσμού στο σύνολο των αγαθών και υπηρεσιών και σε ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης, οι στατιστικές μετρήσεις αφορούν κυρίως στη σχετική φτώχεια, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και στην Ευρωπαϊκή Ένωση συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού που επιβιώνουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας (π.χ. άστεγοι και ορισμένες ομάδες τσιγγάνων και μεταναστών).

Κύριες αιτίες της φτώχειας είναι η ανεργία και δη η μακροχρόνια ανεργία, το χαμηλό εισόδημα και η μεγάλη ανισοκατανομή εισοδήματος, το φορολογικό σύστημα κ.ά. Ορισμένοι κοινωνικοί παράγοντες που ενισχύουν τον κίνδυνο της φτώχειας είναι:

- **το μέγεθος του νοικοκυριού:** ο κίνδυνος φτώχειας είναι μεγαλύτερος για τα ακραία μεγέθη νοικοκυριών, δηλαδή με πέντε ή περισσότερα μέλη και αντίστοιχα για εκείνα που αποτελούνται από ένα μόνο άτομο. Στην πρώτη περίπτωση ο κίνδυνος αυξάνει βάσει του αριθμού των εξαρτώμενων μελών αναλογικά με το συνολικό εισόδημα της οικίας, ενώ στη δεύτερη οφείλεται αποκλειστικά στο χαμηλό εισόδημα
- **η δομή της οικογένειας:** οι μονογονεϊκές οικογένειες παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα φτώχειας από τα αντίστοιχα επίπεδα όλων των τύπων νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά, σε όλες τις χώρες της Ε.Ε.
- **η ηλικία:** οι ηλικιωμένοι και τα παιδιά αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο κίνδυνο. Τα παιδιά «κληρονομούν» τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες των γονέων από τη στιγμή της γέννησής τους
- **το φύλο:** σύμφωνα με την Εθνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη 2008-2010 το ποσοστό της φτώχειας είναι πολύ υψηλότερο για τις γυναίκες από ό,τι για τους άνδρες και συνδέεται με το χάσμα που εξακολουθεί να υπάρχει στις αμοιβές

μεταξύ ανδρών και γυναικών, χάσμα μάλιστα που κλιμακώνεται στις μεγαλύτερες ηλικίες και στους έχοντες υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης

- **το εκπαιδευτικό επίπεδο:** η εκπαίδευση συνδέεται άμεσα με τις ανισότητες στην κατανομή του εισοδήματος και την πιθανότητα φτώχειας των νοικοκυριών, καθώς επηρεάζει άμεσα τις παραγωγικές δυνατότητες των ατόμων, τις αμοιβές που μπορούν να εξασφαλίσουν στην αγορά εργασίας και το επίπεδο ευημερίας του
- **οι κοινωνικές προκαταλήψεις – ξενοφοβία – ρατσισμός:** οι οικονομικοί μετανάστες που αντιμετωπίζονται ως κατεχόμενη φθηνή εργατική δύναμη, συνιστούν ομάδα που πλήττεται από τον κοινωνικό αποκλεισμό
- **οι γεωγραφικοί παράγοντες:** η ορεινότητα των εδαφών και η απομακρυσμένη θέση συνδέονται συχνά με σειρά προβλημάτων όσον αφορά στο επίπεδο ανάπτυξης, στην έλλειψη υποδομών, στην περιορισμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες γενικού συμφέροντος και στη συγκέντρωση φτωχών και ευάλωτων ομάδων

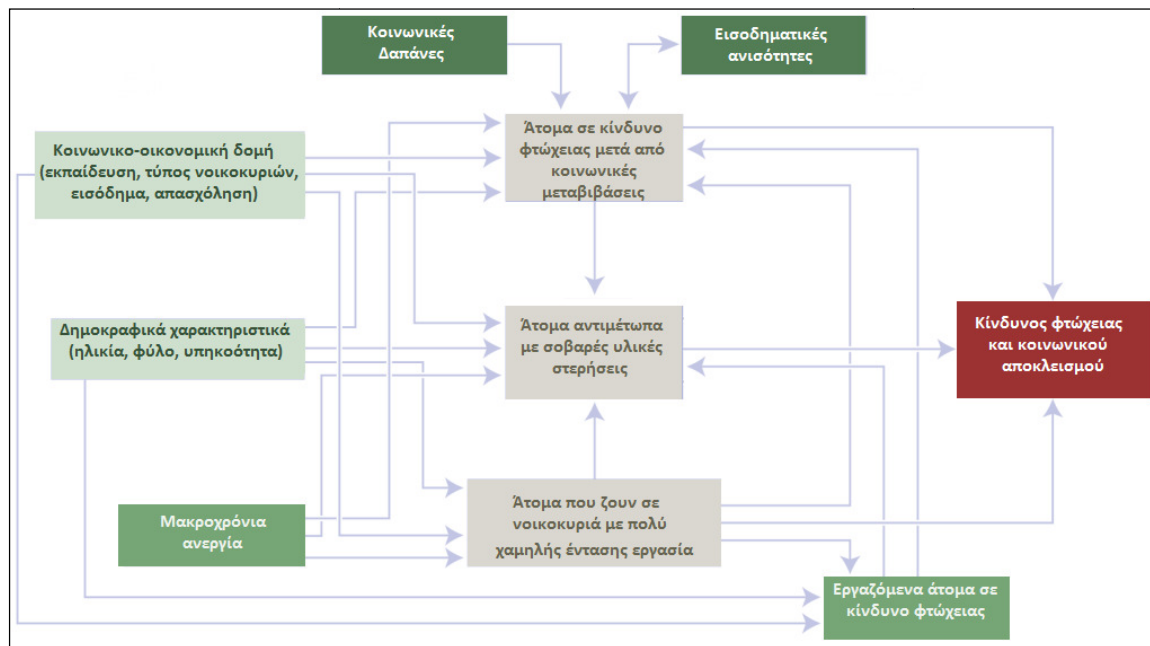
Η μέτρηση της φτώχειας εκτιμάται μέσω αρκετών δεικτών. Ωστόσο, οι βασικοί δείκτες είναι:

Α. Κίνδυνος φτώχειας: Άνθρωποι που ζουν κάτω από ένα καθορισμένο ανά χώρα όριο σχετικής εισοδηματικής φτώχειας. Η εισοδηματική φτώχεια ορίζεται ως το ποσοστό των προσώπων με σταθμισμένο διαθέσιμο εισόδημα κάτω του 60% του εθνικού διάμεσου σταθμισμένου εισοδήματος μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις.

Β. Σοβαρές υλικές στερήσεις: Άτομα η ζωή των οποίων δυσχεραίνεται λόγω σοβαρής έλλειψης πόρων – τα άτομα αυτά πλήττονται από 4 τουλάχιστον από τα 9 στοιχεία στέρησης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2009). Συγκεκριμένα, παρά τη θέλησή τους, αδυνατούν:

1. να πληρώσουν εμπρόθεσμα το ενοίκιο, τα δάνεια και τους λογαριασμούς κοινής ωφελείας
2. να διατηρήσουν ένα ανεκτικό επίπεδο θερμοκρασίας στην οικία τους
3. να αντιμετωπίσουν έκτακτα έξοδα
4. να έχουν στο διαιτολόγιό τους κρέας, ψάρι ή άλλο ισοδύναμο πρωτεΐνης κάθε δεύτερη ημέρα
5. να φύγουν μια εβδομάδα διακοπές μακριά από τον τόπο μόνιμης κατοικίας τους
6. να συντηρήσουν τα έξοδα που απαιτεί ένα αυτοκίνητο
7. να χρησιμοποιούν πλυντήριο ρούχων
8. να χρησιμοποιούν έγχρωμη τηλεόραση
9. να έχουν τηλέφωνο (σταθερό ή και κινητό).

Γ. Πολύ χαμηλή ένταση εργασίας: Άτομα που ζουν σε «νοικοκυριά ανέργων», τα οποία ορίζονται ως τα νοικοκυριά όπου τα ενήλικα άτομα (ηλικίας 18 έως 59 ετών) εργάστηκαν λιγότερο από το 20% της πλήρους διαθεσιμότητάς τους προς εργασία κατά τη διάρκεια του προηγούμενου έτους.

Πηγή: "Europe 2020 indicators - poverty and social exclusion" - Statistics Explained (2014/1/1)

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Europe_2020_indicators_-_poverty_and_social_exclusion

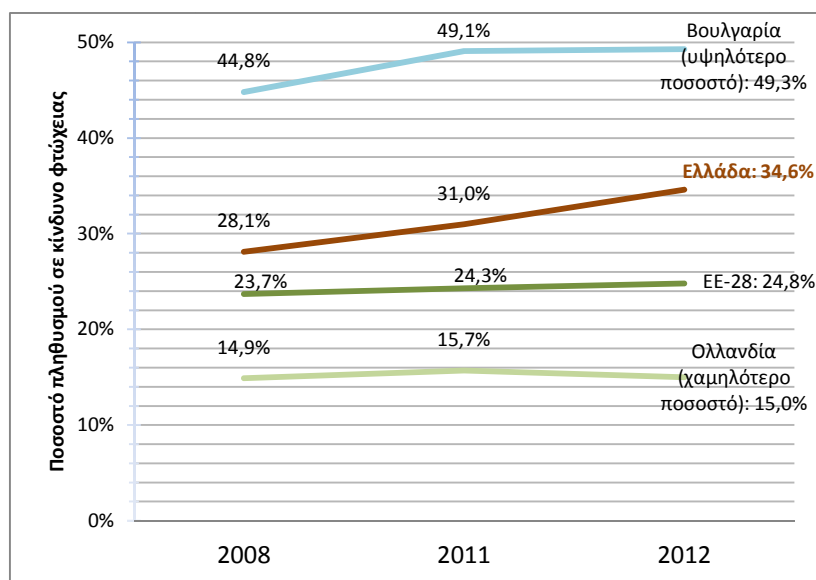
Η διανυόμενη οικονομική κρίση αποτελεί ένα σημαντικό, αλλά απρόβλεπτο σε μεγάλο βαθμό γεγονός, η έκβαση και η διάρκεια της οποίας δεν μπορούν να προσδιοριστούν με ακρίβεια. Μια κατάσταση κρίσης, σαν τη σημερινή, αποτελείται πάντα από μια σειρά δομικών στοιχείων που σε συνδυασμό με το μέγεθος και τη διάρκεια τους, συνθέτουν και προσδιορίζουν τη σοβαρότητα και τα αποτελέσματα της. Η οικονομική ύφεση που διανύει η Ελλάδα είναι πρωτοφανής, λόγω της μορφής με την οποία παρουσιάστηκε, αλλά και εξελίχθηκε. Η χρηματοπιστωτική κρίση και τα μέτρα δημοσιονομικής λιτότητας έχουν επηρεάσει σημαντικά τη χώρα μας και έχουν οδηγήσει σε δραματική επιδείνωση των δεικτών φτώχειας.

Όπως είναι αναμενόμενο, από τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης πλήττονται περισσότερο τα άτομα που ανήκουν παραδοσιακά στις περισσότερες «ευάλωτες» κοινωνικές ομάδες, όπως οι νέοι, οι γυναίκες, τα άτομα με αναπηρία, οι μετανάστες κ.ά. Τα μεσαία και φτωχά νοικοκυριά με μη εργαζόμενα μέλη (κυρίως συνταξιούχοι), τα αγροτικά νοικοκυριά, αλλά και οι οικογένειες με αρχηγό άτομο χαμηλής ειδίκευσης, αντιμετωπίζουν τις μεγαλύτερες απώλειες.

Σύμφωνα με σχετική έρευνα της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) και της Ευρωπαϊκής Στατικής Υπηρεσίας (EUROSTAT) το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό το 2012 ανήλθε σε **34,6%** (3.8 εκ. άτομα) συγκριτικά με 31,0% που ήταν το 2011. **Δηλαδή ένας στους τρεις Έλληνες διαβίει κοντά ή κάτω από το όριο της φτώχειας και του**

κοινωνικού αποκλεισμού. Η Ελλάδα κατατάσσεται στην τέταρτη θέση μεταξύ των Ευρωπαϊκών Χωρών με τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας (Βουλγαρία 49,3%, Ρουμανία 41,7% και Λετονία 36,6%). Σημειώνεται ότι το αντίστοιχο ποσοστό στο συνολικό πληθυσμό της ΕΕ-28 για το έτος 2012 εκτιμάται σε 24,8% (124.5 εκ. άτομα).

Πηγή: Eurostat News release 184/2013 – 5/12/2013

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-05122013-AP/EN/3-05122013-AP-EN.PDF

Επιπλέον, όσον αφορά την Ελλάδα:

- ποσοστό 23,1% διατρέχει τον κίνδυνο της φτώχειας ως συνέπεια των κοινωνικών μεταβιβάσεων
- ποσοστό 19,5% διαβιεί σε συνθήκες με σοβαρές υλικές στερήσεις
- ποσοστό 14,1% ζει σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλής έντασης εργασία

Ο κίνδυνος της φτώχειας αγγίζει περισσότερο τις γυναίκες έναντι των ανδρών με ποσοστά 23,6% έναντι 22,5% αντίστοιχα. Τα μονοπρόσωπα νοικοκυριά με γυναίκα μέλος απειλούνται από τη φτώχεια σε ποσοστό 24,1%, ενώ τα αντίστοιχα με άνδρα μέλος σε ποσοστό 19,3%. Ο κίνδυνος φτώχειας διευρύνεται στις μεγάλες ηλικιακές ομάδες, ήτοι για άτομα άνω των 65 ετών φθάνει το 17,2% και για τα άτομα άνω των 75 ετών αγγίζει το 20%. Πολύ υψηλός είναι επίσης ο κίνδυνος της φτώχειας για τα μονογονεϊκά νοικοκυριά που με ένα εξαρτώμενο παιδί ανέρχεται σε 66%, ενώ ο αντίστοιχος δείκτης με δύο γονείς και ένα εξαρτώμενο παιδί ανέρχεται σε 23,5%. Ο κίνδυνος της φτώχειας πλήττει περισσότερο τους ανέργους για τους οποίους υπολογίζεται σε 45,8%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους εργαζόμενους φθάνει στο 15,1%. Οι εργαζόμενοι με πλήρη απασχόληση απειλούνται κατά 13,4%, ενώ εκείνοι με μερική απασχόληση κατά 23,7%.

Ακόμη, από το φαινόμενο της φτώχειας πλήττονται εντονότερα και οι αλλοδαποί που μένουν στην Ελλάδα με το αντίστοιχο ποσοστό να αγγίζει το 62,7%. Το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας και διαβιεί σε νοικοκυριά με υλική στέρηση, αλλά χωρίς χαμηλή ένταση εργασίας ανέρχεται σε 8,9%.

Οι κυριότερες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα άτομα αυτά εντοπίζονται στην αδυναμία κάλυψης δαπανών για βασικές ανάγκες, όπως η αδυναμία πληρωμής λογαριασμών ηλεκτρισμού, νερού και τηλεφώνου και της αποπληρωμής υφιστάμενων δανείων, καθώς και η στέρηση της δυνατότητας διακοπών και ξεκούρασης.

Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα που έγινε σε Ευρωπαϊκό Επίπεδο (Eurobarometer: 2009), οι κυριότερες αιτίες για να βρεθεί ένα άτομο / οικογένεια σε κίνδυνο φτώχειας είναι οι χαμηλοί μισθοί σε συνδυασμό με τα υψηλά ποσοστά ανεργίας. Στην ερώτηση, ποιες από τις πληθυσμιακές ομάδες αντιμετωπίζουν σε μεγαλύτερο βαθμό το κίνδυνο της φτώχειας στην Ελλάδα, οι απαντήσεις αναφέρουν με σειρά προτεραιότητας: τους ανέργους (66%), τα άτομα με αναπηρία (42%), τους νέους ενήλικες (36%), τους ηλικιωμένους (34%), τα άτομα χαμηλού μορφωτικού επιπέδου (28%), τα άτομα που εργάζονται σε αβέβαια εργασιακά περιβάλλοντα (26%), τους τοξικομανείς (25%), τα άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας (21%), τους μετανάστες (18%), τα παιδιά (16%), τους μονογονείς (15%), τις γυναίκες (12%) και τους Ρομά (5%).

Σε έκθεση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (United Nations Department of Economic and Social Affairs 2013) που δόθηκε πριν από λίγες ημέρες στη δημοσιότητα γίνεται αναφορά για τη νέα γενιά των μορφωμένων φτωχών, λαμβάνοντας υπόψη τις διαδικτυακές μαρτυρίες περίπου 1.000 νέων ηλικίας 15 ως 30 ετών. Ειδικότερα, υπογραμμίζεται ότι η οικονομική κρίση επιδείνωσε την ανεργία στους νέους, οι οποίοι αναμένεται να είναι τα πρώτα θύματα των πολιτικών λιτότητας των κυβερνήσεων. Επιπλέον σημειώνεται ότι, σε περιόδους οικονομικής κρίσης, οι νέοι είναι συχνά οι τελευταίοι που προσλαμβάνονται και οι πρώτοι που απολύονται. Το παγκόσμιο ποσοστό ανεργίας στους νέους έφθασε λόγω της κρίσης στο 12,6% το 2010 (έναντι 4,8% των ενηλίκων), με τις νέες γυναίκες να αντιμετωπίζουν ακόμα μεγαλύτερο πρόβλημα. Οι νέοι, αν και μορφωμένοι, θεωρείται ότι λαμβάνουν περισσότερο «θεωρητική εκπαίδευση» που δε συμβαδίζει με τις απαιτήσεις των αγορών. Η έκθεση επικρίνει τις επισφαλείς συνθήκες της πρώτης εργασίας των νέων, οι οποίες χαρακτηρίζονται από συμβόλαια περιορισμένης διάρκειας, χαμηλούς μισθούς και αργή προαγωγή.

Το να ζει κάποιος στη φτώχεια σημαίνει ότι θα αντιμετωπίσει ένα σύνολο προβλημάτων: μπορεί να μην έχει αρκετά χρήματα να διαθέσει σε τρόφιμα και ρουχισμό, να είναι αντιμέτωπος με κακές συνθήκες στέγασης ή ακόμα και να είναι άστεγος. Φτώχεια, επίσης, σημαίνει να είναι ο πολίτης αντιμέτωπος με περιορισμένες επιλογές όσον αφορά στον τρόπο ζωής, οι οποίες πιθανόν να καταλήξουν σε κοινωνικό αποκλεισμό.

Μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση, την έλλειψη τραπεζικής ρευστότητας και τη μείωση της παραγωγής εξαιτίας της ελλιπούς ζήτησης, παρατηρήθηκε σιωπηρή μετεξέλιξη των εργασιακών σχέσεων. Τα νέα δεδομένα επέβαλλαν τη σταδιακή διεύρυνση της εφαρμογής ευέλικτων μορφών απασχόλησης, με αντίστοιχες προσαρμογές των αμοιβών προς τα κάτω ή και περισσότερο δραστικών μέτρων που αφορούν σε εκ περιτροπής εργασία, υποχρεωτικές άδειες, κατάργηση της υπερωριακής απασχόλησης, εργασιακή εφεδρεία ή και προσωρινή αναστολή της λειτουργίας των επιχειρήσεων. Οι νέες αυτές συνθήκες στον εργασιακό χώρο καθιστούν πλέον κυρίαρχο τον όρο της επισφαλούς εργασίας (Τριανταφύλλου 2012). Συνήθως αφορά σε μορφές απασχόλησης που παρουσιάζουν ελάχιστες διασφαλίσεις για τον εργαζόμενο, ως προς το να υπάρξει ή να διατηρηθεί σε ένα κοντινό μέλλον σε ένα «αποδεκτό» επίπεδο διαβίωσης, πράγμα που οδηγεί σε ένα βαθύ αίσθημα αβεβαιότητας για το μέλλον και ένα αίσθημα επισφάλειας.

Για ένα εργαζόμενο άτομο οι καταστάσεις επισφαλούς εργασίας έχουν διάφορες μορφές όπως:

- Θέσεις εργασίας προσωρινού χαρακτήρα (προσωρινή απασχόληση με συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου, εποχική) ιδιαίτερα σε κλάδους /δραστηριότητες ή επαγγέλματα όπου υπάρχουν υψηλά ποσοστά ανεργίας.
- Μερική απασχόληση (κυρίως μη εθελούσια).
- Έλλειψη ή ελλιπής κάλυψη σε σχέση με την ανεργία (ανεπαρκές επίπεδο κάλυψης είτε αυτό αφορά στο ύψος του επιδόματος ανεργίας, στην διάρκεια χορήγησης του ή ακόμη στις προϋποθέσεις πρόσβασης στο επίδομα).
- Ανεπαρκώς αμειβόμενη εργασία που να επιτρέπει ένα αποδεκτό επίπεδο συνθηκών διαβίωσης (χαμηλές αμοιβές).
- Θέσεις εργασίας με ρήτρες γεωγραφικής κινητικότητας.
- Θέσεις εργασίας σε επιχειρήσεις που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες ή σε κλάδους με τεχνολογικές αλλαγές όπου η πιθανότητα απόλυσης «για οικονομικούς λόγους» είναι υψηλή.

Ένα μείγμα, λοιπόν, ανασφάλειας και επισφάλειας για τον κόσμο της εργασίας δημιουργεί τη σύγχρονη, κυρίαρχη εικόνα της ελληνικής πραγματικότητας. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας του 2012 ένας στους δύο εργαζόμενους έχει μια ελαστική σχέση απασχόλησης ή καθεστώς μερικής απασχόλησης. Από το 2010 ως το 2012 η αύξηση των ευέλικτων σχέσεων εργασίας έφτασε το 1200%. Μόνο στο 2012 καταγράφηκε μείωση μισθού κατά μέσο όρο 22,2% μέσω νέων επιχειρησιακών συμβάσεων για 261.353 εργαζόμενους και μείωση 18,8% κατά μέσο όρο με ατομικές συμβάσεις για 94.044 εργαζόμενους. Επίσης άλλες 49.640 συμβάσεις εργασίας μετατράπηκαν σε συμβάσεις μερικής απασχόλησης, 21.478 σε εκ περιτροπής εργασία συναινετικά και άλλες 13.373 σε εκ περιτροπής εργασία μονομερώς. Η δε μαύρη εργασία αυξήθηκε το 2012 στο 36,2%, από 25% που ήταν το 2010.

1.2 Προφίλ της φτώχειας στην Περιφέρεια Πελοποννήσου

Η Περιφέρεια Πελοποννήσου αποτελεί το νοτιότερο χερσαίο άκρο της Ευρώπης και καλύπτει το 11,7% της συνολικής έκτασης της χώρας. Περιλαμβάνει τις Περιφερειακές Ενότητες Αρκαδίας, Αργολίδας, Κορινθίας, Λακωνίας και Μεσσηνίας. Ο πληθυσμός της Περιφέρειας αντιστοιχεί στο 5,4% (2011) του συνολικού πληθυσμού της χώρας, ενώ μεγαλύτερη συγκέντρωση (28,02%) καταγράφεται στην Περιφερειακή Ενότητα Μεσσηνίας.

Η Περιφέρεια Πελοποννήσου χαρακτηρίζεται από υψηλή γήρανση του πληθυσμού της και οι βασικοί δημογραφικοί της δείκτες είναι οι δυσμενέστεροι της χώρας. Στις κύριες βασικές πληθυσμιακές μεταβολές μεταξύ των ετών 2001 και 2011 καταγράφεται η μείωση του μόνιμου πληθυσμού της κατά 2,62% με αύξηση μόνο στην ΠΕ Κορινθίας (0,58%) και με μεγαλύτερη συρρίκνωση στην Αρκαδία (-4,93%). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η Περιφέρεια Πελοποννήσου έχει αρνητικό φυσικό ισοζύγιο (γεννήσεις μείον θανάτους) με αποτέλεσμα την αρνητική επίδραση του δείκτη γήρανσης στη Περιφέρεια, ενώ η φαινόμενη μετανάστευση είναι οριακά θετική.

Περιφερειακές Ενότητες / Περιφέρεια / Χώρα	Μόνιμος Πληθυσμός		Απόλυτη διαφορά 2001-2011	% Μεταβολή 2001-2011	Φυσικό Ισοζύγιο 2001-2010	Φαινομενική Μετανάστευση (Φ.Μ.)	100 * Φ.Μ. / Απόλυτη διαφορά 2001-2011	Φ.Μ. % / πληθυσμού το 2011
	2001	2011						
Αργολίδα	102.392	97.090	-5.302	-5,18%	-979	-4.323	81,54	-4,45%
Αρκαδία	91.362	86.820	-4.506	-4,93%	-5.362	856	-19,00	0,99%
Κορινθία	144.527	145.360	833	0,58%	-1.109	1.942	233,13	1,34%
Λακωνία	92/811	89.600	-3.211	-3,46%	-3.725	514	-16,01	0,57%
Μεσσηνία	166.566	163.110	-3.456	-2,07%	-6.182	2.726	-78,88	1,67%
Περιφέρεια Πελοποννήσου	597.622	581.980	-15.642	-2,26%	-17.357	1.715	-10,96	0,29%
Σύνολο Χώρας	10.932.136	10.787.690	-144.446	-1,32%	37.651	-182.097	126,07	-1,69%

Πηγή: Απογραφές πληθυσμού 2001, 2011 και επεξεργασία λουπών στοιχείων πληθυσμού ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Αναφορικά με το οικονομικό προφίλ της Περιφέρειας σημειώνεται ότι με την εμφάνιση της οικονομικής κρίσης το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν μειώνεται όπως άλλωστε συμβαίνει και σε επίπεδο χώρας. Συγκεκριμένα το 2010 ήταν 9.436, σημειώνοντας μείωση της τάξης του 3,9% συγκριτικά με εκείνο του 2009. Ίδια εικόνα διαμορφώνεται και για το κατά κεφαλήν ακαθάριστο εγχώριο προϊόν, δείκτης ιδιαίτερα χρήσιμος, καθώς αποτελεί βασική συνιστώσα προσδιορισμού του

επιπέδου ανάπτυξης και ευημερίας μιας περιοχής. Το 2010 ήταν 15.979, μειωμένο κατά 3,7% σε σχέση με το προηγούμενο έτος και με σημαντική απόκλιση από το αντίστοιχο σε επίπεδο χώρας (19.646).

Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν Σε εκ. ευρώ σε τρέχουσες τιμές	2007	2008	2009*	2010*
Περιφέρεια Πελοποννήσου	9.837	9.923	9.826	9.436
Αργολίδα	1.605	1.712	1.714	1.670
Αρκαδία	1.670	1.664	1.712	1.543
Κορινθία	3.074	2.975	2.809	2.763
Λακωνία	1.237	1.222	1.215	1.174
Μεσσηνία	2.252	2.349	2.377	2.285

*προσωρινά στοιχεία, Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Κατά κεφαλή ακαθάριστο εγχώριο προϊόν Σε εκ. ευρώ σε τρέχουσες τιμές	2009	2010*
Περιφέρεια Πελοποννήσου	16.609	15.979
Αργολίδα	16.743	16.321
Αρκαδία	19.559	17.705
Κορινθία	19.212	18.899
Λακωνία	13.189	12.797
Μεσσηνία	14.544	14.014

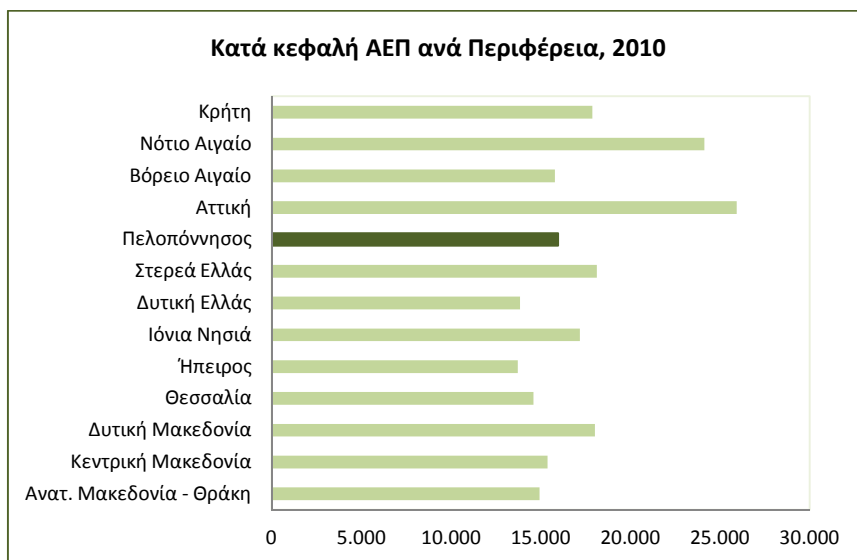
*προσωρινά στοιχεία, Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν ανά Περιφερειακή Ενότητα αποτυπώνεται στον παρακάτω πίνακα από τον οποίο προκύπτει ότι οι Περιφερειακές Ενότητες Κορινθίας, Αρκαδίας και Αργολίδας διαθέτουν Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ υψηλότερο από το αντίστοιχο μέσο της χώρας και της Περιφέρειας, ενώ οι υπόλοιπες ενότητες υπολείπονται των αντίστοιχων δεικτών.

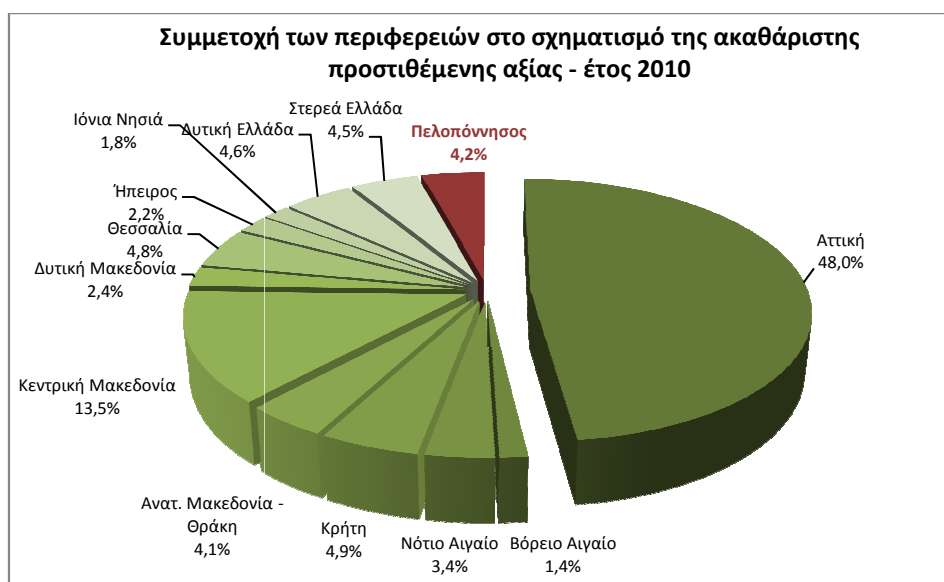
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Αργολίδα	1.167 15,67%	1.175 15,76%	1.313 17,00%	1.412 16,92%	1.503 16,83%	1.433 16,80%	1.515 16,31%	1.591 16,23%	1.714 17,35%	1.706 17,39%
Αρκαδία	1.263 16,96%	1.296 17,38%	1.356 17,55%	1.428 17,11%	1.522 17,05%	1.419 16,64%	1.578 16,99%	1.696 17,30%	1.655 16,75%	1.681 17,14%
Κορινθία	2.669 35,84%	2.533 33,98%	2.402 31,09%	2.485 29,77%	2.595 29,06%	2.609 30,59%	2.898 31,20%	3.066 31,27%	2.969 30,05%	2.873 29,29%
Λακωνία	824 11,06%	945 12,68%	997 12,91%	1.040 12,46%	1.172 13,13%	1.078 12,64%	1.142 12,29%	1.226 12,50%	1.211 12,26%	1.190 12,13%
Μεσσηνία	1.523 20,45%	1.507 20,21%	1.657 21,45%	1.980 23,72%	2.137 23,93%	1.988 23,31%	2.156 23,21%	2.225 22,69%	2.331 23,59%	2.359 24,05%
Περιφέρεια Πελοποννήσου	7.447 5,40%	7.455 5,09%	7.725 4,93%	8.346 4,84%	8.929 4,82%	8.528 4,42%	9.289 4,45%	9.805 4,40%	9.881 4,24%	9.809 4,23%
Σύνολο Χώρας	137.929	146.428	156.615	172.431	185.266	193.050	208.893	222.771	232.920	231.642

Πηγή: Eurostat - Gross domestic product (GDP) at current market prices at NUTS level 3

Η Περιφέρεια Πελοποννήσου το 2010, κατέχει την έβδομη καλύτερη επίδοση μεταξύ των Περιφερειών της χώρας (συγκρατάλεται στις Περιφέρειες με ενδιάμεσο ΑΕΠ). Το υψηλότερο κατά κεφαλή ΑΕΠ καταγράφεται στην Περιφέρεια Αττικής και ακολουθούν οι Περιφέρειες Νοτίου Αιγαίου και Στερεάς Ελλάδας.

Σε σχέση με την περιφερειακή κατανομή του ΑΕΠ στην Ελλάδα η Περιφέρεια Πελοποννήσου το 2010 παράγει περίπου το 4,2% του συνολικού ΑΕΠ της χώρας. Η επίδοση αυτή αποτελεί τη χειρότερη επίδοση της δεκαετίας και υποδηλώνει μείωση του ρόλου και της συμμετοχής της Περιφέρειας στη συνολική οικονομική δραστηριότητα της χώρας.

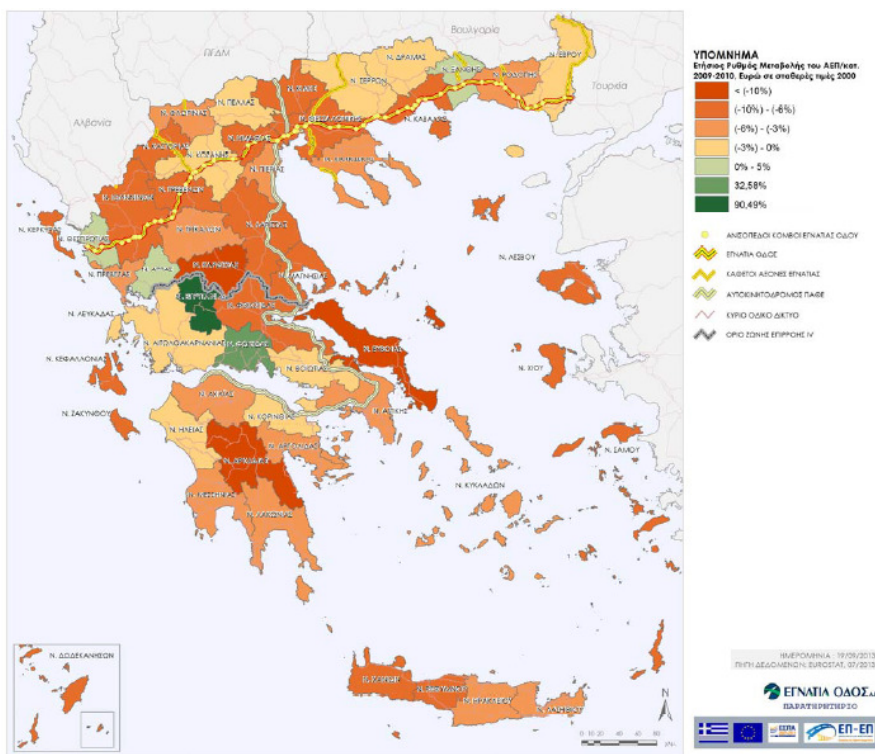

Πηγή: ΕΛ. ΣΤΑΤ. Δελτίο Τύπου, Περιφερειακοί Λογαριασμοί 31/01/2013

Μεγαλύτερη παρουσιάζεται η συνεισφορά της Περιφέρειας στη διαμόρφωση της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας του Τριτογενή Τομέα (έτος 2010) σε ποσοστό 67%, ενώ σημαντική είναι και η συνεισφορά στον Δευτερογενή Τομέα (ποσοστό συμμετοχής 25%).

Στον παρακάτω χάρτη αποτυπώνεται ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ / κάτοικο ανά Νομό για την περίοδο 2009-2010.

Πηγή: Παρατηρητήριο Εγνατία Οδός ΑΕ, Οκτώβριος 2013

Η αγορά εργασίας στην Περιφέρεια Πελοποννήσου επηρεάζεται αρνητικά από την οικονομική κρίση. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται βασικοί δείκτες απασχόλησης για το έτος 2012.

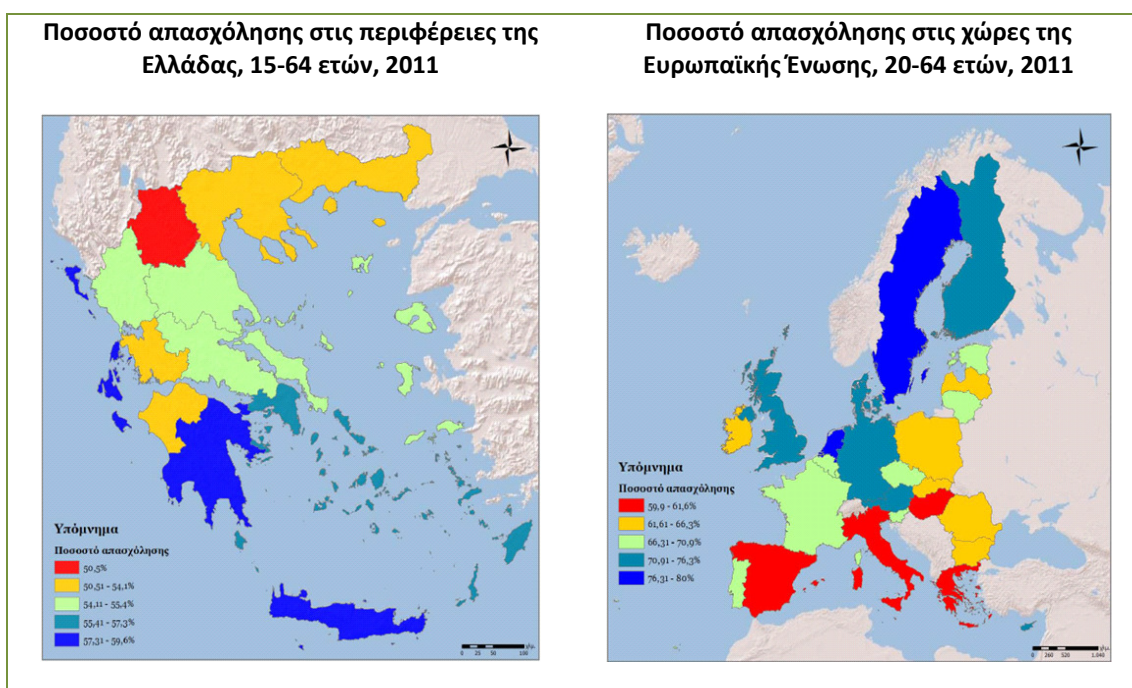
Βασικοί δείκτες απασχόλησης στην Περιφέρεια Πελοποννήσου

% ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΕΡΓΑΣΙΜΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ	ΜΗ ΕΝΕΡΓΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 15-64	31,6
	ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ	69,6
	ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	55,8
% ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ ΤΩΝ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΣΕ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ 10 ΑΤΟΜΩΝ	80,6
	ΜΙΣΘΩΤΟΙ	46,3
	ΑΥΤΟΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ	37,5
	ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΣΤΗ ΓΕΩΡΓΙΑ	29,6
	ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΣΤΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ	7,5
	ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΣΤΙΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	53,5
	ΜΕΡΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	7
% ΕΠΙ ΤΩΝ ΜΙΣΘΩΤΩΝ	ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	12,7
% ΑΝΕΡΓΙΑΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΑΝΕΡΓΩΝ	19,9
	ΑΝΕΡΓΟΙ ΝΕΟΙ 15-29	50,1
% ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ ΤΩΝ ΑΝΕΡΓΩΝ	ΝΕΟΕΙΣΕΡΧΟΜΕΝΟΙ ΑΝΕΡΓΟΙ	37
	ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΑ ΑΝΕΡΓΟΙ	66,4
	ΑΝΕΡΓΟΙ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΕΡΓΑΣΤΕΙ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	63

Πηγή: ΙΝΕ ΓΣΕΕ, ΤΕΥΧΟΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ 207 ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓ 2013 (στοιχεία Β τριμήνου 2012)

Ο απασχολούμενος πληθυσμός της Περιφέρειας το 2012 ήταν 203.608 άτομα, που αντιστοιχούν στο 5,3% των απασχολουμένων της χώρας. Η συντριπτική πλειοψηφία των εργαζομένων απασχολούνται σε μικρές επιχειρήσεις κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών, ενώ υψηλό είναι το ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων που αγγίζει το 37,5% και ερμηνεύεται από τα υψηλά ποσοστά ανεργίας και την ανάληψη επιχειρηματικής δράσης από «ανάγκη» με ζητούμενο την ένταξη στην αγορά εργασίας και την εξασφάλιση εισοδήματος. Υψηλά είναι τα ποσοστά μερικής και προσωρινής απασχόλησης.

Πηγή: Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού, Ετήσια έκθεση 2012

Διαχρονική εξέλιξη απασχόλησης 2007-2011	2007	2008	2009	2010	2011	2007-2011
Περιφέρεια Πελοποννήσου	256.277	257.622	249.291	241.396	215.050	-16,09
Χώρα	4.519.124	4.553.622	4.476.807	4.299.044	3.932.792	-12,97

Πηγή: Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού, ετήσια έκθεση 2012

Στην Περιφέρεια Πελοποννήσου η απασχόληση μειώνεται συνεχώς από το 2008 και μετά και μάλιστα ο ρυθμός μεταβολής στο διάστημα 2007 - 2011 είναι μεγαλύτερος του εθνικού μέσου όρου. Τις ίδιες τάσεις ακολουθούν και τα μεγέθη της πλήρους και μερικής απασχόλησης που στην πενταετία 2007-2011 μειώθηκαν σχεδόν κατά 16% και 21% αντίστοιχα.

Διαχρονική εξέλιξη πλήρους απασχόλησης	2007	2008	2009	2010	2011	2007-2011
Περιφέρεια Πελοποννήσου	240.072	241.928	236.254	233.955	202.205	-15,77
Χώρα	4.277.511	4.293.120	4.200.091	4.018.049	3.653.133	-14,60

Πηγή: Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού, ετήσια έκθεση 2012

Διαχρονική εξέλιξη μερικής απασχόλησης	2007	2008	2009	2010	2011	2007-2011
Περιφέρεια Πελοποννήσου	16.206	15.694	13.037	17.441	12.846	-20,73
Χώρα	241.613	260.506	276.717	280.996	279.627	15,73

Πηγή: Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού, ετήσια έκθεση 2012

Σε ότι αφορά στην ανεργία, στο β' τρίμηνο του 2013 αγγίζει το 22,2% σημειώνοντας αλματώδη αύξηση από το 2008 (7,2%). Ιδιαίτερα σημαντικό πρόβλημα αποτελεί η μακροχρόνια ανεργία με το αντίστοιχο ποσοστό να φθάνει στο 66,4% επί του συνόλου των ανέργων.

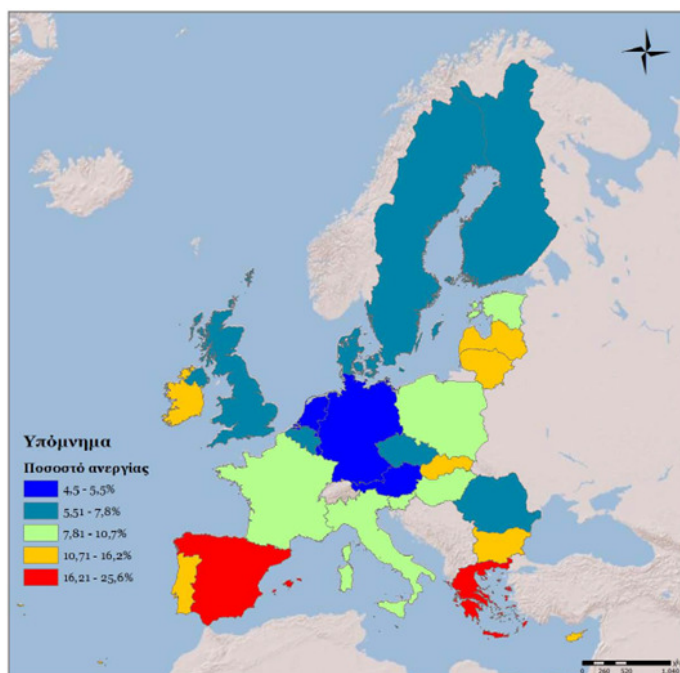

Πηγή: ΙΝΕ ΓΣΕΕ, ΤΕΥΧΟΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ 207 ΙΟΥΛΙΟΣ- ΑΥΓ 2013 (στοιχεία Β τριμήνου 2012)

Χαρακτηριστική είναι η ακόλουθη απεικόνιση από τον οποία προκύπτει ότι η Περιφέρεια Πελοποννήσου όπως και ολόκληρη Ελλάδα εντάσσονται στην υψηλότερη κλίμακα ανεργίας μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

**Ποσοστό ανεργίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης,
15+ ετών, γ' τρίμηνο 2012**

Πηγή: Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού, ετήσια έκθεση 2012

Η οικονομική και αναπτυξιακή υστέρηση της Περιφέρειας Πελοποννήσου τεκμηριώνεται επίσης από διάφορους δείκτες ευημερίας όπως καταθέσεις, δηλωθέν φορολογικό εισόδημα, ανεργία κ.ά.

Δείκτες Ευημερίας

Δείκτες	Στοιχεία Έτους	Περιφέρεια Πελοποννήσου	Μέσος όρος χώρας
ΑΕΠ κατά Κεφαλή (σε ΜΑΔ ως % 27 χωρών ΕΕ)	2010	71%	87%
Αποταμιευτικές καταθέσεις	β τρίμηνο 2013	7152,30 εκ. €	162.563 εκ. €
Δηλωθέν εισόδημα ανά φορολογούμενο	2011	14.665 χιλ. €	17.241 χιλ. €
Ποσοστό Ανεργίας	β τρίμηνο 2013	22,2%	27,1%

Σύμφωνα με μελέτη του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών για λογαριασμό του Οικονομικού Επιμελητηρίου Ελλάδος «οι απόψεις των πολιτών» (Μάρτιος 2013) οι επιπτώσεις της κρίσης μπορούν να μετρηθούν με το δείκτη δυστυχίας ο οποίος εκφράζεται ως άθροισμα του πληθωρισμού

και του ποσοστού της ανεργίας¹ και ακόμη καλύτερα με τον τροποποιημένο δείκτη δυστυχίας² η δημιουργία του οποίου σχετίζεται με την ανάγκη συνεχούς παρακολούθησης της «δυστυχίας» σε περιφερειακό και συνολικό επίπεδο.

Διαχρονική εξέλιξη του Τροποποιημένου Δείκτη Δυστυχίας (2004 – 2010)

ΤΔΔ = ΤΔΤΚ + ΑΝΕΡΓΙΑ	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ανατ. Μακεδονία & Θράκη	19,3%	20,5%	18,7%	15,9%	19,2%	11,1%	26,9%
Κεντρική Μακεδονία	18,5%	19,5%	17,3%	15,0%	18,3%	8,1%	24,3%
Δυτική Μακεδονία	25,2%	29,5%	24,8%	19,8%	23,4%	13,5%	28,9%
Ήπειρος	16,7%	16,7%	14,7%	14,4%	16,7%	10,1%	20,3%
Θεσσαλία	15,1%	17,4%	15,2%	12,9%	17,9%	8,8%	24,1%
Ιόνια Νησιά	18,7%	16,8%	20,7%	15,8%	19,7%	10,3%	27,4%
Δυτική Ελλάδα	18,0%	18,2%	16,4%	15,1%	19,5%	9,4%	23,6%
Στερεά Ελλάδα	18,9%	19,3%	16,4%	15,9%	19,5%	10,9%	23,9%
Αττική	14,9%	22,7%	20,3%	17,6%	20,3%	16,4%	31,7%
Πελοπόννησος	15,00%	16,92%	15,15%	13,22%	17,42%	8,24%	22,52%
Βόρειο Αιγαίο	14,96%	22,40%	22,62%	20,28%	20,58%	14,24%	27,45%
Νότιο Αιγαίο	14,4%	17,1%	16,1%	13,7%	17,1%	11,2%	26,2%
Κρήτη	13,6%	15,0%	14,2%	11,2%	16,4%	9,2%	23,6%
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	13,36%	14,48%	13,06%	10,96%	13,56%	8,32%	20,28%

Σημείωση: με κόκκινο χρώμα όπου ΤΔΔ > 20%

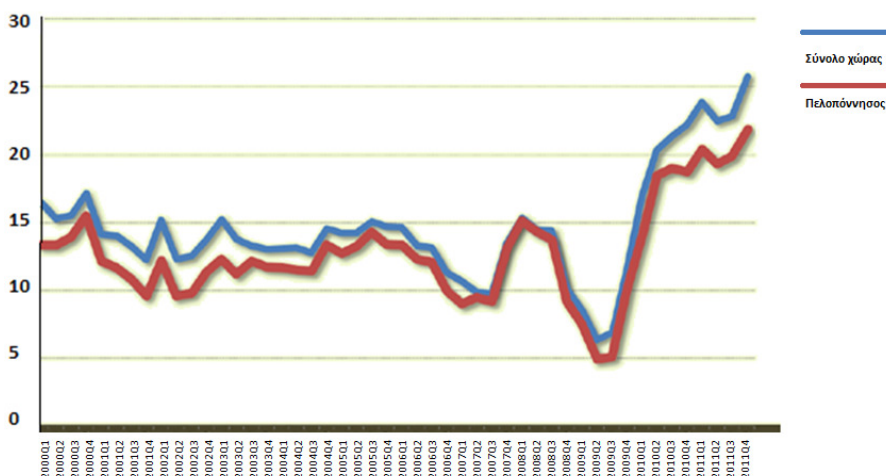
Ο τροποποιημένος δείκτης δυστυχίας το 2010 φθάνει το 22,52%, ενώ το προηγούμενο έτος ήταν μόλις 8,24% και είναι μεγαλύτερος του μέσου όρου της χώρας (20,28%). Η αύξηση δε που παρατηρήθηκε, οφείλεται στο γεγονός ότι ο πληθωρισμός το 2009 ήταν 1,2% και το 2010 διαμορφώθηκε στο 4,5% δηλαδή αυξήθηκε κατά 275%, ενώ η ανεργία ακολουθεί συνεχή αυξητική τάση. Το γεγονός αυτό έχει ως συνέπεια να ακολουθεί και ο τροποποιημένος δείκτης δυστυχίας ανοδική πορεία.

¹ Ο πληθωρισμός μετρά την αύξηση του κόστους ζωής, ενώ το ποσοστό ανεργίας μετρά το ποσοστό του εργατικού δυναμικού που δεν απασχολείται την τρέχουσα περίοδο.

² ΤΔΔ = ΤΔΤΚ + (ποσοστό ανεργίας), όπου ΤΔΤΚ = 1/3 [(Διατροφή και μη αλκοολούχα ποτά) + (Στέγαση) + (Μεταφορές)] (Τριμηνιαίες μεταβολές)

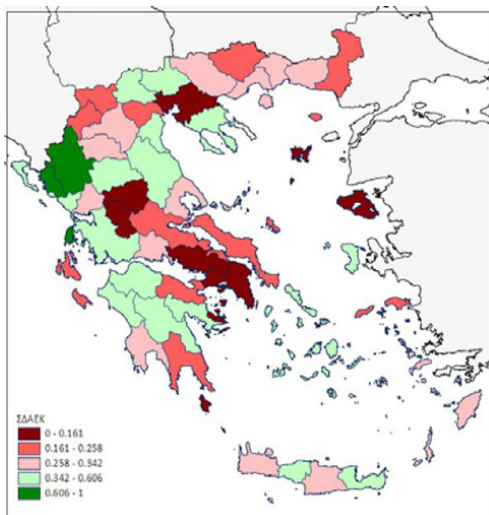
Τροποποιημένος Δείκτης Δυστυχίας Πελοπόννησος και Ελλάδα (2000-2011)

Πηγή: Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, οι απόψεις των πολιτών (Πελοπόννησος, Μάρτιος 2013)

Σύμφωνα με την εισήγηση «χωρικό αποτύπωμα της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα: μια πρώτη αποτίμηση» (Ψυχάρης και συνεργάτες 2012) ορίστηκαν δείκτες³, όπως ο Σύνθετος Δείκτης Αποτίμησης των Επιπτώσεων της Κρίσης (ΣΔΑΕΚ), ο Σύνθετος Δείκτης Αποτίμησης Ευημερίας (ΣΔΑΕ) και ο Σύνθετος Δείκτης Αποτίμησης Ανθεκτικότητας (ΣΔΑΑ) οι οποίοι λαμβάνουν τιμές από 0-1 και αποτυπώνουν τις χωρικές διαστάσεις της οικονομικής κρίσης για την περίοδο 2006-2010 σε επίπεδο Περιφερειών και Περιφερειακών Ενοτήτων.

Σύνθετος Δείκτης Αποτίμησης Επιπτώσεων Κρίσης

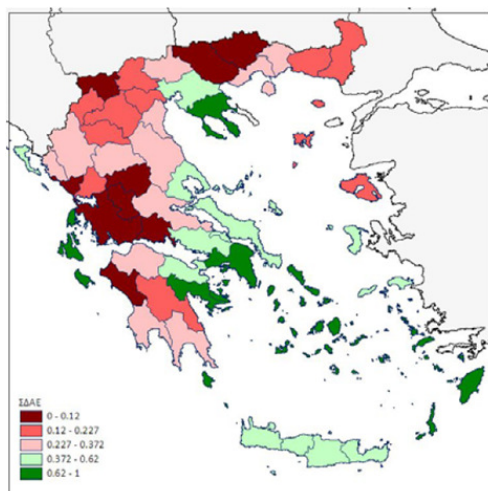

Οι επιπτώσεις της κρίσης εμφανίζονται σε μεγαλύτερη ένταση στις Περιφερειακές Ενώτητες Λακωνίας, Κορινθίας και Μεσσηνίας, ενώ οι ενότητες Αργολίδας και Αρκαδίας βρίσκονται σχετικά σε καλύτερη κατάσταση.

³ Οι μεταβλητές που χρησιμοποιούνται για τη χωρική ανάλυση της κρίσης είναι η ανεργία, αποταμιευτικές καταθέσεις, όγκος νέων οικοδομών κατά κεφαλή, αξία εξαγωγών, οικιακή κατανάλωση ρεύματος κατά κεφαλή, δηλωθέν κατά κεφαλή εισόδημα κ.ά.

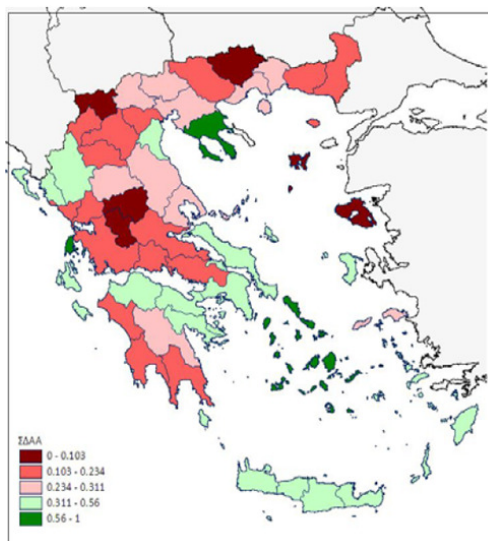

Σύνθετος Δείκτης Αποτίμησης Ευημερίας

Ο εν λόγω δείκτης υπογραμμίζει το χαμηλό επίπεδο ευημερίας, πρωτίστως στην Π.Ε. Αρκαδίας και κατόπιν στις Π.Ε. Μεσσηνίας και Λακωνίας. Μέσο επίπεδο ευημερίας εμφανίζει η Π.Ε. Κορινθίας και ακόμη υψηλότερο η Π.Ε. Αργολίδας.

Σύνθετος Δείκτης Αποτίμησης Ανθεκτικότητας

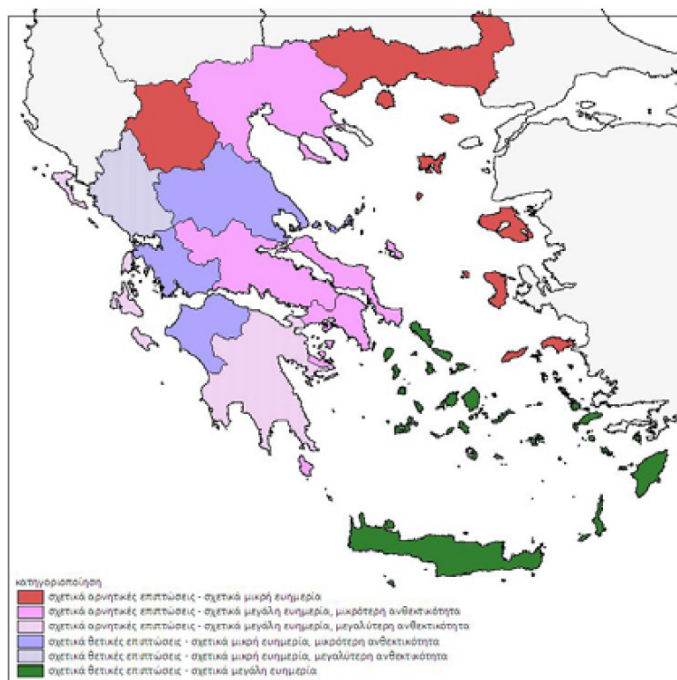

Το μεγαλύτερο μέρος της Περιφέρειας Πελοποννήσου εμφανίζει χαμηλή ανθεκτικότητα στην κρίση. Μόνο οι Π.Ε. Κορινθίας και Αργολίδας βρίσκονται σε καλύτερη θέση.

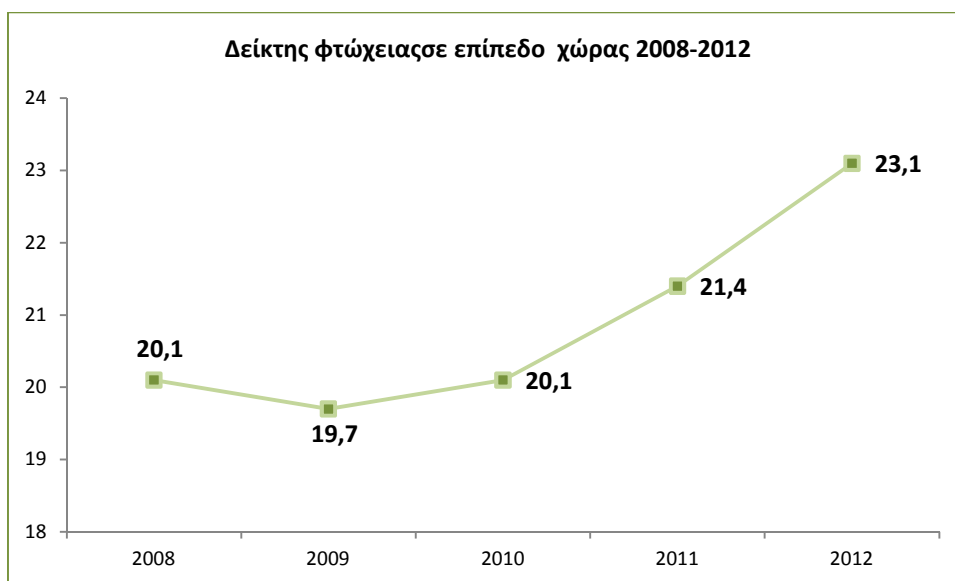
Στο χάρτη που ακολουθεί όπου παρουσιάζεται η τυπολογία των Περιφερειών λαμβάνοντας υπόψη όλους τους προαναφερθέντες δείκτες διαπιστώνεται ότι η Περιφέρεια Πελοποννήσου δέχεται αρνητικές επιπτώσεις από την κρίση, ωστόσο διατηρεί ένα σχετικό επίπεδο ευημερίας και εμφανίζεται περισσότερο ανθεκτική στην κρίση συγκριτικά με άλλες περιφέρειες όπως του Βορείου Αιγαίου, της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης κ.ά.

Τυπολογία περιφερειών βάσει των δεικτών ΣΔΑΕΚ, ΣΔΑΑ, ΣΔΑΕ

Όπως έγινε λόγος και παραπάνω η κρίση έχει έντονη επίπτωση στη διαμόρφωση και επιδείνωση των συνθηκών φτώχειας. Σύμφωνα με έρευνα της ΕΛ.ΣΤΑΤ., για τις συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών στην Ελλάδα, το 2012 το 23,1% του πληθυσμού της χώρας βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας με το όριο φτώχειας να ορίζεται στο 60% του διαμέσου συνολικού ισοδύναμου εισοδήματος του νοικοκυριού. Ο δείκτης φτώχειας παρουσιάζει τα τελευταία πέντε έτη (2008-2012) συνεχή ανοδική πορεία.

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Δελτίο Τύπου «Έρευνα εισοδήματος & συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών 2012»

1.3 Κοινωνική συνοχή στην Ευρώπη 2020

Η «Ευρώπη 2020» είναι η στρατηγική της Ε.Ε. για την προώθηση της έξυπνης, βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξης. Η Επιτροπή έχει θέσει, μεταξύ άλλων, τους παρακάτω στόχους στους τομείς απασχόλησης και φτώχειας που πρέπει να επιτευχθούν μέχρι το 2020:

- Το ποσοστό **απασχόλησης** του πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών πρέπει να αυξηθεί από 69% σε 75% μέσω της μεγαλύτερης συμμετοχής των γυναικών, των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας και της καλύτερης ενσωμάτωσης μεταναστών στο εργατικό δυναμικό.
- Ο αριθμός των Ευρωπαίων που **ζουν κάτω από τα εθνικά όρια της φτώχειας πρέπει να μειωθεί** κατά 25% βγάζοντας από την κατάσταση της φτώχειας περισσότερο από 20 εκατομμύρια ανθρώπους.
- Το ποσοστό των μαθητών που **εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο πρέπει να είναι μικρότερο από 10%** και τουλάχιστον 40% των ατόμων ηλικίας 30-34 ετών πρέπει να έχουν πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Για την ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς απαιτείται η παροχή δυνατοτήτων στους πολίτες μέσω υψηλών επιπέδων απασχόλησης, επένδυσης σε δεξιότητες, καταπολέμησης της φτώχειας, εκσυγχρονισμού των αγορών εργασίας, ενίσχυσης της κατάρτισης και των συστημάτων κοινωνικής προστασίας που βοηθούν τους πολίτες να προετοιμαστούν και να διαχειριστούν τις αλλαγές με σκοπό την οικοδόμηση μιας συνεκτικής κοινωνίας. Είναι αναγκαίο να αξιοποιηθεί πλήρως το εργατικό δυναμικό, ώστε να αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις της γήρανσης του πληθυσμού και της αύξησης του παγκόσμιου ανταγωνισμού.

Απαιτούνται πολιτικές προώθησης της ισότητας των φύλων για να αυξηθεί η συμμετοχή του εργατικού δυναμικού ενισχύοντας έτσι την ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή.

Για την επίτευξη των στόχων προωθούνται οι εμβληματικές πρωτοβουλίες:

1. «Ατζέντα για νέες δεξιότητες και θέσεις εργασίας» με στόχο να δημιουργηθούν οι συνθήκες για τον εκσυγχρονισμό των αγορών εργασίας ώστε να αυξηθούν τα επίπεδα απασχόλησης.
2. «Ευρωπαϊκή πλατφόρμα για την καταπολέμηση της φτώχειας». Στόχο έχει να διασφαλιστεί η οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού κατά τρόπο ώστε να αυξηθεί η ευαισθητοποίηση και να αναγνωριστούν τα θεμελιώδη δικαιώματα των ατόμων που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού παρέχοντάς τους τη δυνατότητα να ζουν αξιοπρεπώς και να συμμετέχουν ενεργά στην κοινωνία.

Η οικονομική ανάπτυξη και ο σχεδιασμός επιτυχών πολιτικών απασχόλησης και εκπαίδευσης διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Η μείωση της φτώχειας θα ενισχύσει τις ευκαιρίες απασχόλησης των εργαζομένων και τις πιθανότητες βελτίωσης των σχολικών επιδόσεων των παιδιών.

Είναι σημαντικό οι πολιτικές απασχόλησης να εξασφαλίζουν ένα αξιοπρεπές εισόδημα για τους εργαζόμενους, μέσω της αντιμετώπισης του κατακερματισμού της αγοράς εργασίας, των χαμηλών αμοιβών και της υποαπασχόλησης, καθώς και μέσω της υποστήριξης των νέων, των μόνων γονέων και των δεύτερων ενεργών μελών οικογενειών κατά την πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Ακόμη, η βελτίωση του μορφωτικού επιπέδου και η εξασφάλιση της πρόσβασης στη διά βίου μάθηση θα συμβάλει στη μείωση της φτώχειας σε μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο επίπεδο.

Η κοινωνική προστασία διασφαλίζει τα άτομα κατά των κοινωνικών κινδύνων και συμβάλλει στη μείωση της φτώχειας. Παράλληλα, η προσαρμογή των συστημάτων κοινωνικής προστασίας είναι ζωτικής σημασίας για την προώθηση της ενεργού συμμετοχής και της ένταξης.

Η εξάλειψη του φαινομένου διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας και η διασφάλιση ίσων ευκαιριών για όλους αποτελούν παράγοντες καθοριστικής σημασίας. Η δράση στον εν λόγω τομέα θα πρέπει να ξεκινήσει από τις οικογένειες και τα παιδιά. Πρέπει να ενισχυθούν οι παρεμβάσεις κατά την πρώιμη παιδική ηλικία σε τομείς όπως η υγειονομική περίθαλψη και η εκπαίδευση. Είναι απαραίτητη η διασφάλιση της κατάλληλης ισορροπίας μεταξύ εργασίας και ιδιωτικής ζωής και η ενίσχυση της συμμετοχής των γονέων στην αγορά εργασίας. Η διαθεσιμότητα και οι ποιοτικές υπηρεσίες παιδικής μέριμνας, καθώς και η κατάλληλη ενίσχυση του εισοδήματος των οικογενειών μέσω ενός συνδυασμού φορολογικών ελαφρύνσεων και σωστά σχεδιασμένων και στοχευμένων καθολικών παροχών αποτελούν σημαντικά μέσα για τον σκοπό αυτό. Η ενεργητική ένταξη αποτελεί βασικό παράγοντα για την επίτευξη του στόχου της Ε.Ε. για τη μείωση της φτώχειας και για την εξασφάλιση της δίκαιης κατανομής των ωφελειών της ανάπτυξης και της απασχόλησης. Περιλαμβάνει στρατηγικές που συνδυάζουν την κατάλληλη ενίσχυση του εισοδήματος, την πρόσβαση στην αγορά εργασίας, ιδίως για όσους βρίσκονται στο κοινωνικό περιθώριο, και ποιοτικές υπηρεσίες. Ιδιαίτερη προσοχή για την καταπολέμηση της φτώχειας πρέπει να δοθεί στην πρόληψη και την καταπολέμηση του φαινομένου των αστέγων και του αποκλεισμού από τη στέγη· καθώς και της αντιμετώπισης της ενεργειακής φτώχειας και του οικονομικού αποκλεισμού. Η προώθηση της κοινωνικής ένταξης και η καταπολέμηση των διακρίσεων εις βάρος ομάδων σε κίνδυνο πρέπει να αποτελέσουν βασικό συστατικό των κοινωνικών πολιτικών.

Η επίτευξη των παραπάνω στόχων της «Ευρώπη 2020» απαιτεί την **ενεργό συμμετοχή** στο σύνολο των περιφερειών της Ε.Ε. και των κρατών μελών.

Από την πλευρά της η Ελλάδα στο πλαίσιο της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης που βιώνει, της αντιμετώπισης της μαζικής ανεργίας και της ανάγκης για αύξηση της απασχόλησης καλείται να επενδύσει σε δεξιότητες, κατάρτιση και σε βιώσιμες θέσεις εργασίας και να υλοποιήσει καλά συντονισμένα προγράμματα κατάρτισης και εργασιακής επανένταξης που δεν θα περιορίζονται σε βραχυπρόθεσμα μέτρα.

Ζητούμενο σε σχέση με το στόχο της **προσβασιμότητας στην εργασία είναι η ελαχιστοποίηση του αριθμού των νοικοκυριών χωρίς κανέναν εργαζόμενο**, ενώ στόχος ύψιστης προτεραιότητας συνιστά και η **αναχαίτιση της μακροχρόνιας ανεργίας** μέσω της προσφοράς σε κάθε άνεργο/η, πριν αυτός/ή συμπληρώσει δώδεκα (12) μήνες ανεργίας, τουλάχιστον μίας ευκαιρίας απασχολησιμότητας είτε με τη μορφή προγράμματος εργασιακής εμπειρίας, είτε με τη μορφή μαθητείας, είτε μέσω της συμμετοχής σε πρόγραμμα κατάρτισης, είτε με όποιο άλλο πρόσφορο μέσο. Παρεμβάσεις ιδιαίτερης βαρύτητας θεωρούνται επίσης η κοινωφελής εργασία και η απασχόληση στον μη-ανταγωνιστικό τομέα της οικονομίας (non-market economy). Ερευνητικοί φορείς και Ινστιτούτα, φορείς του Πολιτισμού όπως Μουσεία, Φεστιβάλ, ΜΚΟ με αποδεδειγμένη περιβαλλοντική ή κοινωνική δράση, Τοπική Αυτοδιοίκηση κ.ο.κ. αποτελούν παράγοντες που κατά τη νέα προγραμματική περίοδο θα ενισχυθούν σημαντικά με πληθώρα κινήτρων προκειμένου να στηρίξουν την απασχόληση.

Ακόμη έμφαση θα δοθεί:

- α) στην ενίσχυση των υπηρεσιών φροντίδας στα πλαίσια της κοινωνικής οικονομίας προκειμένου να διευκολυνθούν τα άτομα του νοικοκυριού που επιφορτίζονται αυτό το έργο, και κυρίως οι γυναίκες, να αναζητήσουν ενεργητικότερα εργασία, να συμμετάσχουν σε προγράμματα κατάρτισης κ.ο.κ
- β) στην ενίσχυση εθελούσιας ευελιξίας ως προς το ημερήσιο/εβδομαδιαίο/συνολικό χρόνο εργασίας των προσώπων με ευθύνες φροντίδας μέσω της δημιουργίας κινήτρων τόσο προς τους ίδιους τους εργαζόμενους όσο και στις επιχειρήσεις

Ως προς την **ένταξη των νέων** στην απασχόληση, πρώτη προτεραιότητα θα αποτελέσει η προσφορά μιας θέσης μαθητείας ή πρακτικής άσκησης σε όλους τους νέους και τις νέες που αποφοιτούν από τη δευτεροβάθμια, τη μεταδευτεροβάθμια ή την τριτοβάθμια εκπαίδευση εντός ενός τετραμήνου από την αποφοίτησή τους. Ειδικότερα, προτεραιότητες αποτελούν: (α) η **υποστήριξη των νέων με χαμηλές δεξιότητες**, (β) η **αναχαίτιση της «διαρροής εγκεφάλων»** (brain drain) δηλαδή της μετανάστευσης νέων επιστημόνων με υψηλού επιπέδου δεξιότητες στο εξωτερικό, και, (γ) η

συνολική ενίσχυση της απασχόλησης των νέων και η αποτροπή περάσματος στη μακροχρόνια ανεργία.

Στον τομέα της **αυτοαπασχόλησης** επιδιωκόμενοι στόχοι αποτελούν η **βελτίωση των δράσεων επιχειρηματικής συμβουλευτικής** και η ενίσχυση της εκπαίδευσης σε θέματα επιχειρηματικότητας, η αύξηση της αυτοαπασχόλησης, η **ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας**, η **διευκόλυνση της ίδρυσης επιχειρήσεων**, η **παροχή κινήτρων για παραγωγή νέων/καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών** σε τομείς όπου η ελληνική οικονομία διαθέτει συγκριτικά πλεονεκτήματα.

Στον τομέα της **ισότητας των φύλων** επιδιώκεται η **βελτίωση των επαγγελματικών προσόντων και προοπτικών των γυναικών** και **στήριξη της γυναικείας απασχόλησης**, η **βελτίωση της ποιότητας ζωής των οικογενειών** και η **ισότιμη συμμετοχή των γυναικών στη δημόσια ζωή** και στις **διαδικασίες λήψης πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών αποφάσεων**.

Αναφορικά με την **ενεργό και υγιή γήρανση** ζητούμενο πρέπει να αποτελεί η **καταπολέμηση των διακρίσεων στην αγορά εργασίας** λόγω ηλικίας και η **αύξηση του ποσοστού απασχόλησης των ατόμων ηλικίας 55-64 ετών**, καθώς και η **διασφάλιση εισοδήματος για κάθε άνεργο άνω των 50 ετών**.

Οι κατευθύνσεις της αναπτυξιακής στρατηγικής για την περίοδο 2014-2020, ως προς τον **άξονα της προώθησης της κοινωνικής ένταξης και της καταπολέμησης της φτώχειας**, όπως αυτές παρουσιάζονται στα κείμενα εργασίας για το σχεδιασμό και την κατάρτιση του αναπτυξιακού προγραμματισμού, επικεντρώνονται στα ακόλουθα:

- Τόνωση της απασχόλησης των ομάδων υψηλού κινδύνου φτώχειας, αντιμετώπιση κατακερματισμού αγοράς εργασίας και ενίσχυση προσόντων, δεδομένου ότι η εύρεση εργασίας είναι ο ασφαλέστερος τρόπος εξόδου από τη φτώχεια για τα άτομα που μπορούν να εργαστούν.
- Υιοθέτηση ολοκληρωμένων διαδικασιών με στόχο τη διευκόλυνση της προσβασιμότητας σε αγαθά και υπηρεσίες, για τις ομάδες του πληθυσμού που απειλούνται σημαντικά από το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού.
- Ενεργητική ένταξη ομάδων που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο του κοινωνικού αποκλεισμού, βελτίωση της ποιότητας ζωής και των ποσοστών απασχόλησης των Ρομά, καταπολέμηση διακρίσεων και η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών.
- Ενίσχυση των αντιπροσωπευτικών οργανώσεων των ευπαθών ομάδων και των Μ.Κ.Ο. με συναφές πεδίο δράσης, και η εμπλοκή τους στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση των παρεμβάσεων.

- Καταπολέμηση των κάθε είδους διακρίσεων λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκείας, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού και εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης και δημιουργία μιας αγοράς ανοιχτής για όλους.
- Αξιοποίηση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας για την ένταξη ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων στην αγορά εργασίας και η δημιουργία πόλων κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικών επιχειρήσεων καινοτομικού χαρακτήρα σε εθνικό και τοπικό επίπεδο.
- Κινητοποίηση των τοπικών παραγόντων στην ενίσχυση της απασχόλησης με την ανάπτυξη τοπικών συνεργασιών, η άρση των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων και των περιοχών χαμηλής οικονομικής ανάπτυξης.
- Ανάπτυξη προγραμμάτων κοινωφελούς σκοπού με στόχο τις περισσότερες ευάλωτες κοινωνικές ομάδες.

Κεφάλαιο 2

Εν δυνάμει ωφελούμενοι στην Περιφέρεια Πελοποννήσου

2.1 Νοικοκυριά που διαβιούν κοντά ή κάτω από το όριο της φτώχειας

Ήδη πριν την κρίση η Ελλάδα κατείχε την πρωτιά στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15, με το υψηλότερο ποσοστό φτωχών εργαζομένων (14%), ποσοστό διπλάσιο από το μέσο όρο της ΕΕ-15 (7%). Οι συνεχείς μειώσεις των μισθών εντείνουν την βαθιά και πρωτόγνωρη οικονομική ύφεση που διέρχεται η ελληνική οικονομία, οδηγώντας σε ακόμη μεγαλύτερη ύφεση, σε μείωση της απασχόλησης και νέα έκρηξη της ανεργίας δρομολογώντας μία διαδικασία μαζικής φτωχοποίησης.

Οι επιπτώσεις από τη μείωση του κατώτατου μισθού κατά 22% (και 32% για τους νέους κάτω των 25 ετών), δεν περιορίζονται μόνο στη μείωση των αποδοχών, αλλά συμπαράσχει ανάλογα και τα επιδόματα ανεργίας, ασθενείας, μητρότητας, τις συντάξιμες αποδοχές και τις αμοιβές για υπερωριακή απασχόληση. Εκτός από την δραστική συρρίκνωση της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων αποδοχών, οι χαμηλόμισθοι επιβαρύνονται δυσανάλογα από την έμμεση φορολογία, τις αυξήσεις των φόρων κατανάλωσης και διάφορων ανελαστικών δαπανών. Παράλληλα η μείωση του αφορολόγητου ορίου σε συνδυασμό με κατάργηση / μείωση των περισσότερων φοροαπαλλαγών οδηγεί τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα και τους χαμηλόμισθους σε αδιέξοδες καταστάσεις.

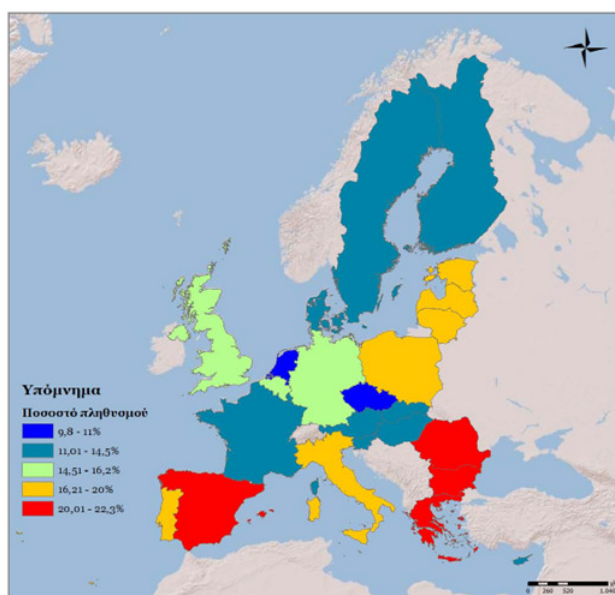
Η μείωση λοιπόν των αποδοχών των εργαζομένων και των κοινωνικών παροχών, αποτελεί τη βασικότερη αιτία για τη φτώχεια που βιώνουν οι Έλληνες. Ειδικότερα, σύμφωνα με στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, τα ελληνικά νοικοκυριά έχασαν μόλις σε ένα χρόνο, εισόδημα ύψους 2,6 δις ευρώ, το οποίο έφθασε στα 30,4 δις. ευρώ από 33 δις ευρώ, γεγονός που δημιουργεί μία ακόμη πιο εκρηκτική κατάσταση στην ήδη δύσκολη περιρρέουσα ατμόσφαιρα. Αναλυτικά, το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών μειώθηκε κατά 8% στο τρίτο τρίμηνο του 2013 έναντι του ίδιου διαστήματος του 2012.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στην ετήσια επισκόπηση για την απασχόληση και τις κοινωνικές εξελίξεις του 2013, παραδέχεται ότι η οικονομική κρίση στην Ευρώπη οδήγησε σε εκρηκτική αύξηση της φτώχειας μεταξύ των ανθρώπων παραγωγικής ηλικίας.

Το 2012 το 35% του πληθυσμού στην Ελλάδα απειλούνταν με φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό. Το ποσοστό αυτό κατατάσσει την Ελλάδα στην τέταρτη χειρότερη θέση μετά τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και τη Λετονία. Αντίστοιχα, ο κίνδυνος φτώχειας πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις στο σύνολο του πληθυσμού ήταν 26,8%, ενώ μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ήταν 23,1%. Ο κίνδυνος φτώχειας είναι μεγαλύτερος για τα νοικοκυριά με εξαρτώμενα μέλη. Μεγάλες δυσκολίες αντιμετωπίζουν τα μονογονεϊκά νοικοκυριά (66%), ενώ από τα νοικοκυριά με δύο ενήλικες μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας έχουν εκείνα με τρία ή περισσότερα εξαρτώμενα μέλη (36,8%).

Ποσοστό του πληθυσμού που αντιμετωπίζει κίνδυνο φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2011

Πηγή : ΕΙΕΑΔ, Εργασία και απασχόληση στην Ελλάδα, Ετήσια Έκθεση 2012

Αναλυτικά στοιχεία για την εκτίμηση της φτώχειας στην Πελοπόννησο δεν υπάρχουν. Οι διαχρονικές τάσεις της φτώχειας που οδηγούν στην «νέα οικονομική γεωγραφία» της Πελοποννήσου (Βαϊτσος και Μισός 2013) αποτυπώνονται στον πίνακα που ακολουθεί.

Εκτίμηση διαχρονικών τάσεων ποσοστών φτώχειας στην Περιφέρεια Πελοποννήσου

Κατ' έτος εισοδήματα	2006	2007	2008	2009
Ποσοστό φτώχειας	28%	31,60%	27,20%	23,10%
Εναλλακτική γραμμή φτώχειας (70% του διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος)	37%	39,20%	31,30%	34,30%
Ποσοστό φτώχειας πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις & τις συντάξεις	49,40%	52,50%	55,50%	55,20%
Χάσμα φτώχειας	20,20%	25,90%	30,40%	27,60%

Πηγή: Βαϊτσος και Μισός (2013)

Για τα εισοδήματα του 2006 και του 2007 παρατηρείται ότι το εκτιμώμενο ποσοστό πελοποννησιακής φτώχειας ήταν αρκετά υψηλότερο του αντίστοιχου της Επικράτειας και κυμαίνονταν μεταξύ 28% και 31,6% κατατάσσοντας την Πελοπόννησο έως και τελευταία μεταξύ των Περιφερειών ως προς το επίπεδο διαβίωσης των φτωχών που της αντιστοιχούν. Το ποσοστό φτώχειας πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις και τις συντάξεις στην τριετία 2007-2009 είναι σταθερά μεγαλύτερο του 50%.

Παρακάτω αποτυπώνεται ο κίνδυνος φτώχειας κατά τύπο νοικοκυριού σε επίπεδο χώρας:

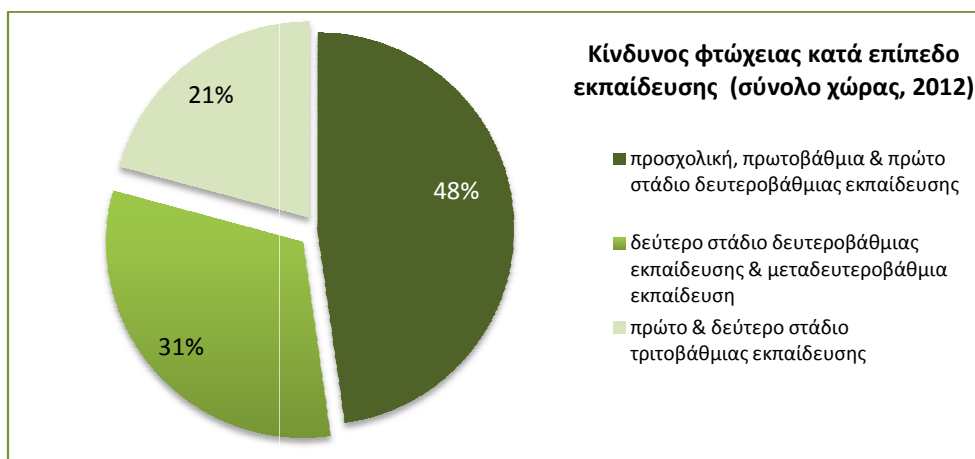
Κίνδυνος φτώχειας κατά τύπο νοικοκυριού 2012

Τύπος Νοικοκυριού	Κίνδυνος φτώχειας
Νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα μέλη	18,6
Μονομελή νοικοκυριά	21,1
Δύο ενήλικες ο ένας > 65 ετών	15,4
Δύο ενήλικες ο ένας < 65 ετών	14,6
Τρείς ή περισσότεροι ενήλικες	20,5
Νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	28,1
Ένα άτομο με εξαρτώμενα παιδιά	66
Δύο ενήλικες με ένα εξαρτώμενο παιδί	25,3
Δύο ενήλικες με δύο εξαρτώμενα παιδιά	25,9
Δύο ενήλικες με τρία ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	36,8
Τρείς ή περισσότεροι ενήλικες με εξαρτώμενα παιδιά	31,3

Πηγή: ΕΛ. ΣΤΑΤ., Έρευνα εισοδήματος & συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών, 2012

Στην Περιφέρεια Πελοποννήσου σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού του 2011 κυριαρχούν τα νοικοκυριά με ένα, δύο και τρία μέλη (73,39%). Ακολουθούν τα νοικοκυριά με τέσσερα μέλη (17,11%) , ενώ σημαντικό είναι και το ποσοστό των νοικοκυριών με πέντε έως και δέκα μέλη που συνολικά φθάνει στο 9,50%.

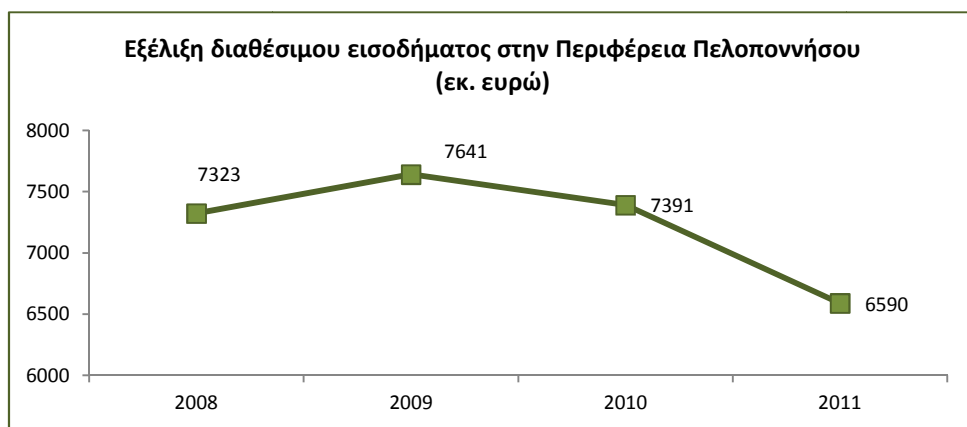
Σημειώνεται επίσης ότι ο κίνδυνος φτώχειας αυξάνει όσο χαμηλότερο είναι το μορφωτικό επίπεδο.

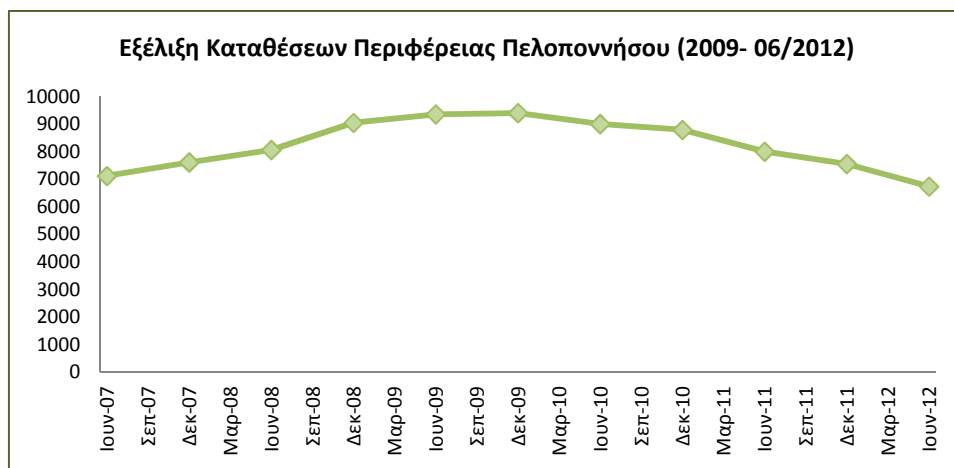

Βάσει της απογραφής πληθυσμού του 2001, η Περιφέρεια Πελοποννήσου διακρίνεται από πληθυσμό χαμηλού μορφωτικού επιπέδου. Το 35% του πληθυσμού έχει ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και το 21% είναι απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης, ενώ το ποσοστό των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι χαμηλό, ήτοι 8%. Αξιόλογο δε, είναι και το ποσοστό των ατόμων που εγκατέλειψαν το σχολείο (7%) και υπερβαίνει τον εθνικό μέσο όρο (6,26%).

Η Περιφέρεια Πελοποννήσου σημειώνεται ότι δεν υποδέχτηκε την υφεσιακή πορεία που ξεκίνησε για την ελληνική οικονομία στα τέλη του 2008 με τις καλύτερες των προϋποθέσεων, καθώς η εισοδηματική της κατάσταση ήταν ήδη αρκετά υποβαθμισμένη αφού λίγο πριν την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης η Περιφέρεια διένυε δύσκολη περίοδο λόγω των πυρκαγιών που σημειώθηκαν το 2007. Στην τριετία 2009-2011 το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών στην Περιφέρεια ακολουθεί πτωτική πορεία και η ποσοστιαία μεταβολή φθάνει στο -10%.

Την ίδια τάση ακολουθούν και οι τραπεζικές καταθέσεις. Από τον Δεκέμβριο του 2009 συρρικνώνονται, σημειώνοντας μέχρι τον Ιούνιο του 2012 αρνητική μεταβολή της τάξης του 28%.

Στον πίνακα που ακολουθεί αποτυπώνεται ο ρυθμός μεγέθυνσης των τραπεζικών καταθέσεων ανά Περιφερειακή Ενότητα από τον οποίο προκύπτει ότι σε όλες τις ενότητες οι καταθέσεις μειώνονται στο διάστημα 2009 - 2010.

Ετήσιοι ρυθμοί μεγένθυσης τραπεζικών καταθέσεων στην Πελοπόννησο

Περιφερειακή Ενότητα	2007	2008	2009	2010
Αργολίδα	11,64%	16,80%	10,56%	-8,58%
Αρκαδία	14,72%	18,76%	11%	-5,69%
Κορινθία	11,43%	17,06%	4,81%	-6,29%
Λακωνία	11,83%	16,01%	6,50%	-4,85%
Μεσσηνία	11,66%	19,69%	9,68%	-6,97%
Περιφέρεια Πελοποννήσου	12,18%	17,80%	8,47%	-6,51%

Πηγή: Βαϊτσός & Μισσός (2013)

Οι κατά κεφαλήν τραπεζικές χορηγήσεις αυξάνονται από το 2006 έως το 2009 σε όλες τις περιφερειακές ενότητες, ενώ το 2010 καταγράφουν πτώση. Ο μέσος όρος κατά κεφαλήν τραπεζικών χορηγήσεων σε επίπεδο Περιφέρειας είναι 10.400€. Οι περιφερειακές ενότητες με τις υψηλότερες δανειακές επιβαρύνσεις είναι η Κορινθία και η Λακωνία. Οι δανειακές χορηγήσεις αφορούν σε μεγαλύτερο ποσοστό στεγαστικά δάνεια (47,4%) και ακολουθούν τα επιχειρηματικά δάνεια (38,1%) και τέλος τα καταναλωτικά δάνεια (14,6%).

Κατά κεφαλήν τραπεζικές χορηγήσεις ανά περιφερειακή ενότητα (στοιχεία σε ευρώ)

Περιφερειακή Ενότητα	2006	2007	2008	2009	2010	Μ.Ο. 5ετίας
Αργολίδα	8.457	10.103	11.942	12.642	12.502	11.129
Αρκαδία	4.766	6.300	7.854	8.574	8.473	7.194
Κορινθία	9.721	11.670	13.345	13.745	13.673	12.431
Λακωνία	7.927	10.165	12.433	13.085	12.874	11.297
Μεσσηνία	5.777	7.337	8.992	9.382	9.176	8.133
Περιφέρεια Πελοποννήσου	7.376	9.145	10.917	11.454	11.307	10.400

Πηγή: Βαϊτσός & Μισσός (2013)

Η δυσμενής οικονομική συγκυρία, η εκτίναξη του δείκτη ανεργίας, η φοροεισπρακτική επιδρομή της πολιτείας και η αλλεπάλληλη συρρίκνωση των οικογενειακών εισοδημάτων, οι μειώσεις μισθών και συντάξεων, συνέβαλαν στην συντριπτική αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων. Όπως προκύπτει από τα δημοσιευμένα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος, το 2007 το σύνολο των δανείων σε καθυστέρηση ανερχόταν σε ποσοστό 4,5% ακολουθώντας ανοδική πορεία τα επόμενα έτη με αποκορύφωση το 2011, οπότε το αντίστοιχο ποσοστό έφτασε το 14,7% (αύξηση 30,6%).

Καθυστερήσεις δανείων (σε εκ. ευρώ), 2007-2012

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΔΑΝΕΙΩΝ	ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ	ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ
2007	4,50%	3,60%	6,00%	4,60%
2008	5,00%	5,30%	8,20%	4,30%
2009	7,70%	7,40%	13,40%	6,70%
2010	10,40%	10,00%	20,50%	8,70%
2011*	14,70%	14,00%	26,40%	13,00%
2012**		22,00%	38,00%	22,50%

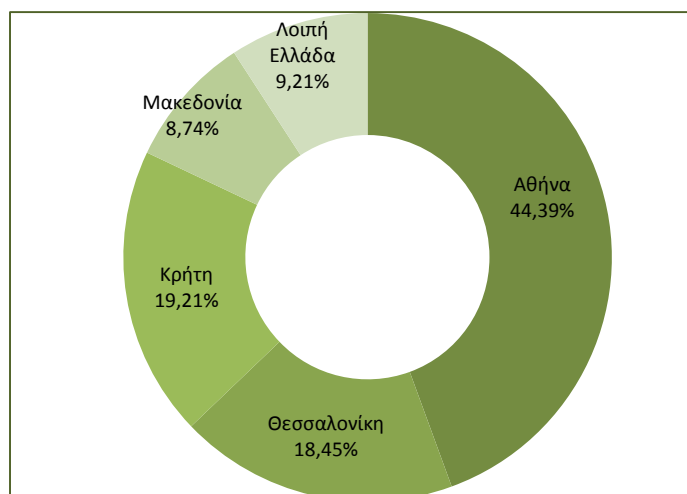
* Σεπτέμβριος 2011

** Στοιχεία για το τρίτο τρίμηνο του 2012 (σύμφωνα με το 14/11/2012 δημοσίευμα του «Εθνους»)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, «Στατιστικό Δελτίο Οικονομικής Συγκυρίας», Τεύχος 145 Ιούλιος-Αύγουστος 2012

Σύμφωνα δε με στοιχεία της Γενικής Γραμματείας Καταναλωτή της ΓΣΕΕ το ποσοστό των υπερχρεωμένων νοικοκυριών στην Ελλάδα εκτινάχθηκε στο 65% από το 10% που ήταν πριν από 2,5 χρόνια. Βάσει έρευνας της Ένωσης Εργαζομένων Καταναλωτών Ελλάδας το προφίλ του υπερχρεωμένου δανειολήπτη αφορά κυρίως έγγαμα άτομα, παραγωγικών ηλικιών, ανέργους (35,35%), ιδιωτικούς υπαλλήλους (26,01%) και συνταξιούχους (16,67%). Η γεωγραφική προέλευση των υπερχρεωμένων νοικοκυριών αποτυπώνεται στον ακόλουθο πίνακα.

Προέλευση υπερχρεωμένων νοικοκυριών

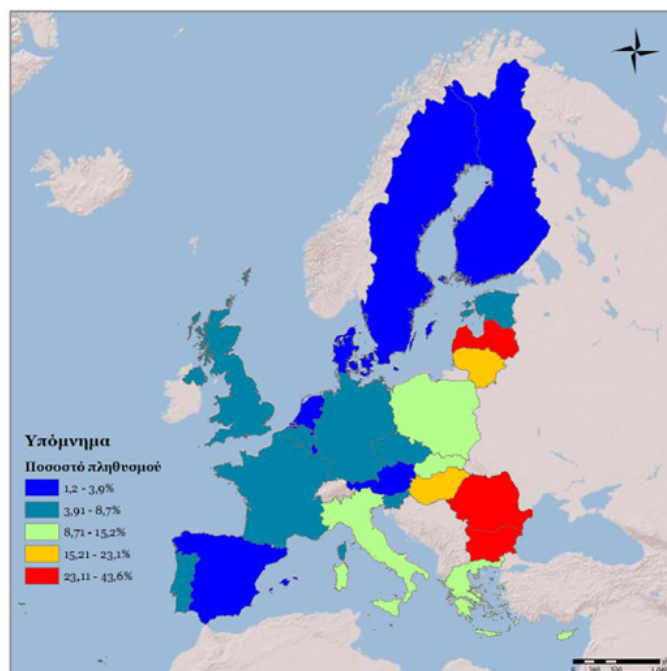
Πηγή: Ένωση Εργαζομένων Καταναλωτών Ελλάδος, 2013

Χαρακτηριστικά είναι τα πορίσματα κοινωνιολογικής έρευνας που διενεργήθηκε την περίοδο Μάρτιος - Ιούνιος του 2011 από ομάδα κοινωνιολόγων - εθελοντών της ΕΚΠΟΙΖΩ, με δείγμα υπερχρεωμένα μέλη της, σύμφωνα με τα οποία η κατάσταση της υπερχρέωσης βρέθηκε ότι επηρεάζει σημαντικά τη ψυχική υγεία των ερωτώμενων σε ποσοστό 72,5%, τη σωματική υγεία σε ποσοστό 55,8%, τις οικογενειακές σχέσεις κατά 59,9%, τις επαγγελματικές σχέσεις κατά 47,2% και τις φιλικές σχέσεις κατά 43,8%.

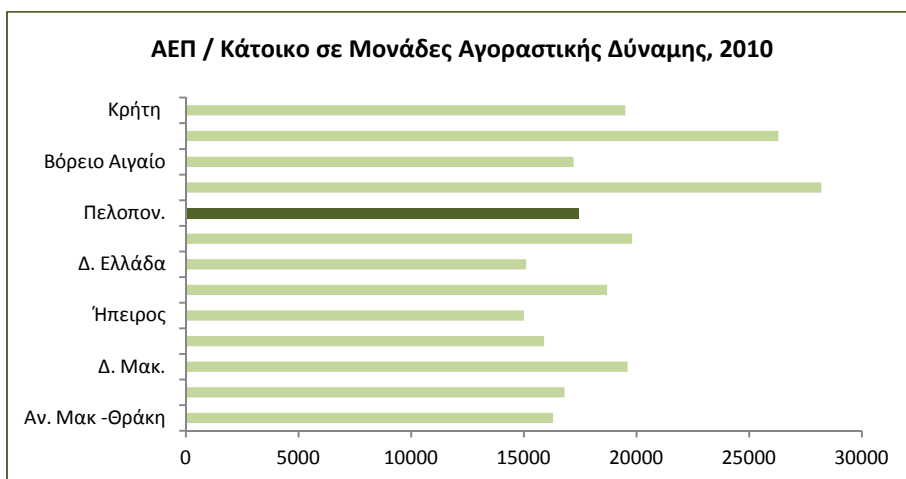
Τα υπερχρεωμένα νοικοκυριά πέραν των δανείων, στην πλειοψηφία τους, αδυνατούν να πληρώσουν τους λογαριασμούς των ΔΕΚΟ, και ιδιαίτερα της ΔΕΗ, ενώ όλο και περισσότερες οικογένειες δεν μπορούν να ανταποκριθούν στην αγορά ακόμα και των βασικών ειδών διατροφής. Σύμφωνα με την έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών της ΕΛ. ΣΤΑΤ., το 2012, το 19,5% του πληθυσμού αντιμετώπιζε υλικές στερήσεις. Μάλιστα, το 20,3% του φτωχού πληθυσμού στερείται διατροφής που περιλαμβάνει κάθε δεύτερη ημέρα κοτόπουλο, κρέας, ψάρι, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό του μη φτωχού πληθυσμού είναι μόλις 2,9%. Επίσης το 47,6% του φτωχού πληθυσμού δηλώνει αδυναμία να έχει ικανοποιητική θέρμανση.

**Ποσοστό του πληθυσμού που αντιμετωπίζει σοβαρή υλική στέρηση
(severe material deprivation) στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2011**

Πηγή: ΕΙΕΑΔ, Εργασία και απασχόληση στην Ελλάδα, Ετήσια Έκθεση 2012

Ένας ακόμη δείκτης ο οποίος αποτυπώνει την κατάσταση υστέρησης και το επίπεδο ευημερίας στην Περιφέρεια Πελοποννήσου είναι το ΑΕΠ/ κάτοικο σε μονάδες αγοραστικής δύναμης. Το 2010 η Περιφέρεια κατατάσσεται στην έβδομη θέση μεταξύ των Περιφερειών Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ηπείρου, Δυτικής Ελλάδας και Βορείου Αιγαίου με τη χαμηλότερη αγοραστική δύναμη της τάξης των 16.000€. Ο εν λόγω δείκτης αποκλίνει σημαντικά από τους αντίστοιχους σε επίπεδο χώρας (19.600€) και Ευρωπαϊκής Ένωσης (24.500€).

Πηγή: Παρατηρητήριο Εγνατία Οδός ΑΕ, Οκτώβριος 2013

Χάρτης: ΑΕΠ/κάτοικο ανά Περιφέρεια σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης, 2010

Πηγή: Παρατηρητήριο Εγνατία Οδός ΑΕ, Οκτώβριος 2013

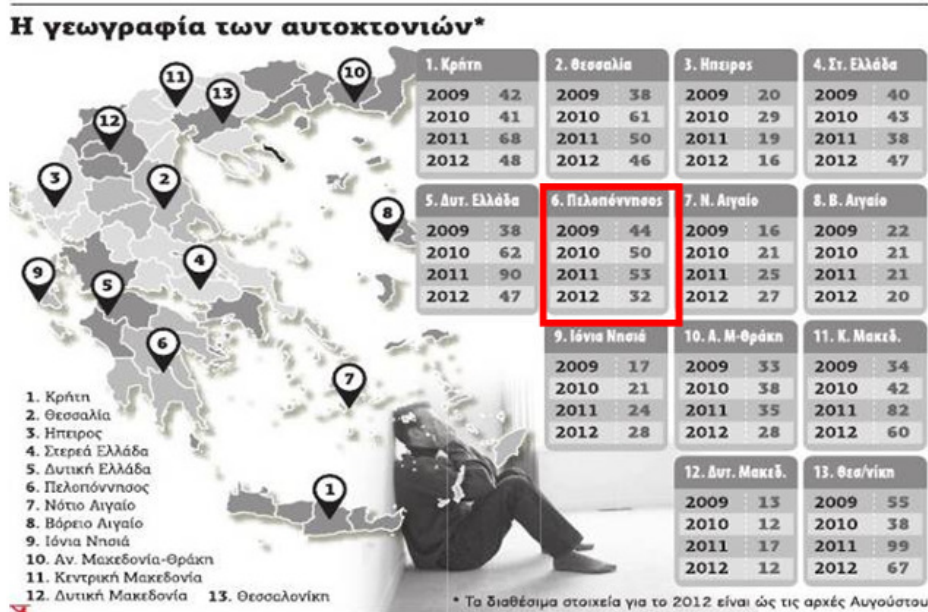
Χάρτης: ΑΕΠ / κάτοικο ανά Νομό σε Μονάδας Αγοραστικής Δύναμης, 2010

Πηγή: Παρατηρητήριο Εγνατία Οδός ΑΕ, Οκτώβριος 2013

Η οικονομική κρίση και η αδυναμία ανταπόκρισης των νοικοκυριών στις υποχρεώσεις τους έχουν επηρεάσει και τον αριθμό των αυτοκτονιών. Η Ελλάδα προ κρίσης είχε ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά αυτοκτονιών στο κόσμο (2,8 στους 100.000 κατοίκους), ενώ σήμερα παρουσιάζει το μεγαλύτερο ρυθμό αύξησης αυτοκτονιών στην Ευρώπη. Σύμφωνα με δεδομένα του Ερευνητικού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου Ψυχικής Υγιεινής, την τελευταία τριετία έχει σχεδόν διπλασιαστεί η συχνότητα των αυτοκτονιών στην Ελλάδα. Στην Περιφέρεια Πελοποννήσου από το 2009 έως το 2011⁴ οι αυτοκτονίες αυξήθηκαν κατά 20%, ενώ για το 2011 η Πελοπόννησος κατατάσσεται στην 5^η θέση από πλευράς αυτοκτονιών.

⁴ Για το έτος 2012 τα στοιχεία αφορούν έως τον Αύγουστο.

Η οικονομική κρίση των τελευταίων ετών μοιραία συμβάλλει στην αλλαγή του τρόπου ζωής και σκέψης αναπαράγοντας διαρκώς το φόβο της θυματοποίησης και την αύξηση των περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας. Σύμφωνα με τη Γενική Γραμματεία Ισότητας η τηλεφωνική γραμμή «SOS 15900» έλαβε τα τελευταία δύο χρόνια 12.500 κλήσεις και 100 ηλεκτρονικά μηνύματα. Το 79% των κλήσεων αφορά σε καταγγελίες περιστατικών βίας κατά γυναικών με την πλειονότητα τους να αφορά σε περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας. Μάλιστα, 7 στις 10 γυναίκες είναι ελληνίδες που δέχονται βία από έλληνες συντρόφους ή συζύγους και μόλις το 8% είναι μετανάστριες. Την αύξηση των κρουσμάτων βίας επιβεβαιώνει και η Ελληνική Αστυνομία που σύμφωνα με στοιχεία της το 2011 καταγράφηκε αύξηση στα φαινόμενα ενδοοικογενειακής βίας κατά 53,86% και το 2012 κατά 22,24%. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας κάνει λόγο για ένα πρόβλημα που έχει λάβει διαστάσεις επιδημίας.

2.2 Μονογονεϊκές οικογένειες

Η Επιτροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης ορίζει ως μονογονεϊκή «την οικογένεια στην οποία ένας γονέας χωρίς σύζυγο, ανεξάρτητα από το λόγο για τον οποίο έχει μείνει μόνος / - η και ανεξάρτητα από την ύπαρξη άλλων ενήλικων μελών στην οικογένεια, ζει με ένα τουλάχιστον ανύπαντρο παιδί, εξαρτημένο από αυτόν/-η (άγαμη μητέρα ή άγαμος πατέρας, χήρος/-α, διαζευγμένος/-η)».

Οι γυναίκες αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία των μονογονέων τόσο στην Ευρώπη, όσο και στην Ελλάδα. Τις τελευταίες δεκαετίες οι μονογονεϊκές οικογένειες αυξήθηκαν στις ευρωπαϊκές

χώρες. Η δημογραφική έρευνα στην Ευρώπη αποκαλύπτει ότι το 8% των παιδιών ηλικίας κάτω των 16 ετών ζουν σε μονογονεϊκές οικογένειες.

Ιδιωτικά νοικοκυριά κατά τύπο και μέγεθος και κατά τύπο πυρηνικής οικογένειας στο σύνολο της χώρας

Τύπος του νοικοκυριού	Σύνολο των:		Μέλη του νοικοκυριού				
Τύπος πυρηνικής οικογένειας	Νοικοκυριών	Μελών των νοικοκυριών	1	2	3	4	5+
Πατέρας με παιδί-ιά	63.505	171.695	0	33.051	20.723	6.924	2.807
Χωρίς άλλα μέλη	46.626	109.511	0	33.051	11.392	1.791	392
Μαζί με άλλα μέλη	16.879	62.184	0	0	9.331	5.133	2.415
Μητέρα με παιδί-ιά	355.307	905.253	0	203.888	117.707	26.735	6.977
Χωρίς άλλα μέλη	290.313	683.493	0	203.888	73.087	10.974	2.364
Μαζί με άλλα μέλη	64.994	221.760	0	0	44.620	15.761	4.613
Σύνολο γονέων με παιδί-ιά	418.812	1.076.948	0	236.939	138.430	33.659	9.784

Πηγή: ΕΛ. ΣΤΑΤ., Απογραφή πληθυσμού 2011

Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του πληθυσμού της Ελλάδος (2011), το 10,13% των νοικοκυριών αφορά μονογονεϊκές οικογένειες εκ των οποίων, στο σύνολό τους σχεδόν (85%) αντιστοιχούν σε οικογένειες μητέρας και παιδιού – παιδιών.

Στην αποκεντρωμένη διοίκηση Πελοποννήσου, Δυτικής Ελλάδας και Ιονίου καταγράφονται 54.920 μονογονεϊκά νοικοκυριά που αναλογούν στο 13% των μονογονεϊκών οικογενειών της χώρας. Το 82% των νοικοκυριών αυτών αποτελούνται από μητέρα που κατά συντριπτική πλειοψηφία (81%) διαβιεί μόνη με το/τα παιδί-ιά της.

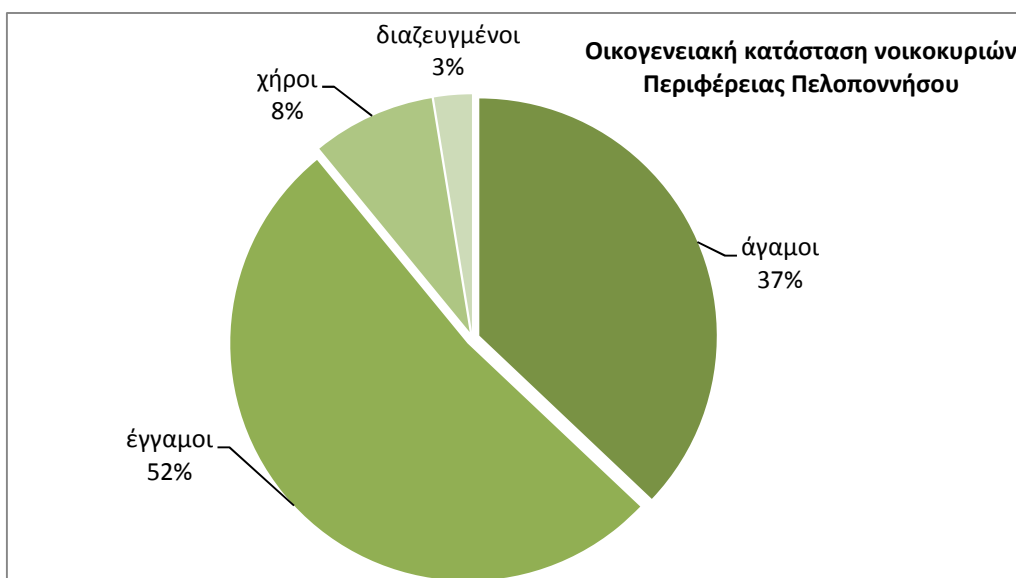
Ιδιωτικά νοικοκυριά κατά τύπο και μέγεθος και κατά τύπο πυρηνικής οικογένειας στην αποκεντρωμένη διοίκηση Πελοποννήσου, Δυτικής Ελλάδας και Ιονίου

Τύπος του νοικοκυριού	Σύνολο των:		Μέλη του νοικοκυριού				
Τύπος πυρηνικής οικογένειας	Νοικοκυριών	Μελών των νοικοκυριών	1	2	3	4	5+
Πατέρας με παιδί-ιά	9.923	27.771	0	4.843	3.236	1.270	574
Χωρίς άλλα μέλη	7.013	16.743	0	4.843	1.735	351	84
Μαζί με άλλα μέλη	2.910	11.028	0	0	1.501	919	490
Μητέρα με παιδί-ιά	44.997	117.326	0	25.023	14.681	3.939	1.354
Χωρίς άλλα μέλη	36.433	87.489	0	25.023	8.978	1.879	553
Μαζί με άλλα μέλη	8.564	29.837	0	0	5.703	2.060	801
Σύνολο 1 γονέα με παιδί-ιά	54.920	145.097	0	29.866	17.917	5.209	1.928

Πηγή: ΕΛ. ΣΤΑΤ., Απογραφή πληθυσμού 2011

Σε ότι αφορά στην οικογενειακή κατάσταση των νοικοκυριών της Περιφέρειας Πελοποννήσου, το 37% είναι άγαμοι, το 8% χήροι και το 3% διαζευγμένοι. Στις δύο τελευταίες κατηγορίες νοικοκυριών είναι βέβαιο ότι υπάρχουν μονογονεϊκές οικογένειες. Επίσης αριθμός ανάλογων οικογενειών ενδέχεται να υποκρύπτονται στην κατηγορία των άγαμων που συνήθως συναντάμε ανύπαντρες μητέρες.

Πηγή: ΕΛ. ΣΤΑΤ, Απογραφή πληθυσμού 2011

Η εικόνα που προκύπτει απ' όλα τα κράτη – μέλη της Ε.Ε. είναι ότι τα *μονογονεϊκά νοικοκυριά* *εμπίπτουν στα νοικοκυριά με το χαμηλότερο εισόδημα*. Οι μονογονεϊκές οικογένειες είναι μια κατεχοχήν «μη ευνοημένη ομάδα» όπου η φτώχεια δεν είναι αποτέλεσμα μόνο της έλλειψης επαρκών εισοδηματικών πηγών. Υπάρχουν και άλλα χαρακτηριστικά που μπορεί να θεωρηθούν ως κατάσταση φτώχειας ή να προοιωνίσουν διολίσθηση σε κατάσταση φτώχειας. Η απορρόφηση δηλαδή δημόσιων και κοινωνικών αγαθών αποτελεί τις περισσότερες φορές προϋπόθεση για την εξασφάλιση επαρκών οικονομικών εφοδίων και αντιθέτως η έλλειψή τους συχνά αποτελεί συνοδευτικό γνώρισμα ή γενεσιουργό αιτία της οικονομικής ανέχειας.

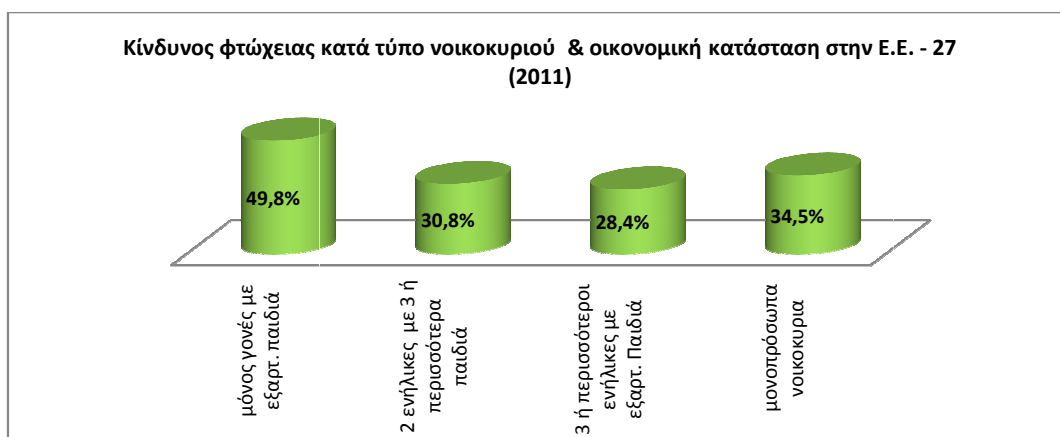
Η οικονομική κρίση δεν πλήττει εξίσου όλες τις οικογένειες. Σύμφωνα με τα διεθνή δεδομένα, οι αρνητικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης πλήττουν περισσότερο τις οικονομικά και κοινωνικά ασθενέστερες ομάδες, τις ομάδες που ζούσαν ήδη από πιο μπροστά σε συνθήκες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού ή ήταν στο όριο. Οι μονογονεϊκές οικογένειες με μόνο γονιό μητέρα -που αποτελούν συντριπτική πλειοψηφία των μόνων γονέων - ανήκουν στις οικογένειες που πλήττονται περισσότερο. Όσες μονογονεϊκές οικογένειες βρίσκονταν πάνω ή κοντά στη γραμμή φτώχειας τώρα με την γιγάντωση της κρίσης έχουν κατακυλήσει κάτω από αυτήν. Η απουσία προϋποθέσεων για

αλλαγή της ζωής και θετικής προοπτικής εντείνει ακόμη περισσότερο τον κοινωνικό αποκλεισμό τους.

Γενικά, υπάρχουν διαφορές στο εισόδημα των μονογονεϊκών οικογενειών ανάλογα με το φύλο του μόνου γονιού, αλλά και τον τύπο της μονογονεϊκότητας. Η κυριότερη δυσκολία, όμως, που αντιμετωπίζουν είναι η επίτευξη ή η διατήρηση ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης, στην καλύτερη εκδοχή με κύρια εισοδηματική πηγή την απασχόληση του μόνου γονιού. Ο κίνδυνος διολίσθησης στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, με περιορισμένες δυνατότητες εξόδου, είναι αρκετά μεγάλος εξαιτίας της δυσμενέστερης θέσης των γυναικών/μόνων μητέρων στην αγορά εργασίας και της περιορισμένης αποτελεσματικότητας του συστήματος κοινωνικής προστασίας. Ο κίνδυνος για κοινωνικό αποκλεισμό αυξάνεται στον βαθμό που η μονογονεϊκή οικογένεια συγκεντρώνει και άλλα χαρακτηριστικά, όπως αν έχει μεγάλο αριθμό παιδιών ή άτομο με αναπηρία ή χρόνιο πρόβλημα υγείας ή αν ανήκει και σε άλλη, μη ευνοημένη ομάδα (π.χ. τσιγγάνα/μόνη μητέρα, μετανάστρια/μόνη μητέρα).

Ο κίνδυνος της φτώχειας στα μονογονεϊκά νοικοκυριά όπως προαναφέρθηκε είναι υψηλότερος σε σχέση με άλλες πληθυσμιακές ομάδες. Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat για το 2011, το ποσοστό των νοικοκυριών με ένα γονέα και εξαρτώμενα παιδιά που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας φθάνει το 50% αποκλίνοντας πολύ από άλλους τύπους νοικοκυριών όπως νοικοκυριά με 2 γονείς με 3 ή περισσότερα παιδιά (30,8%), νοικοκυριά με τρεις ή περισσότερους ενήλικες με εξαρτώμενα παιδιά (28,4%) και μονοπρόσωπα νοικοκυριά (34,5%).

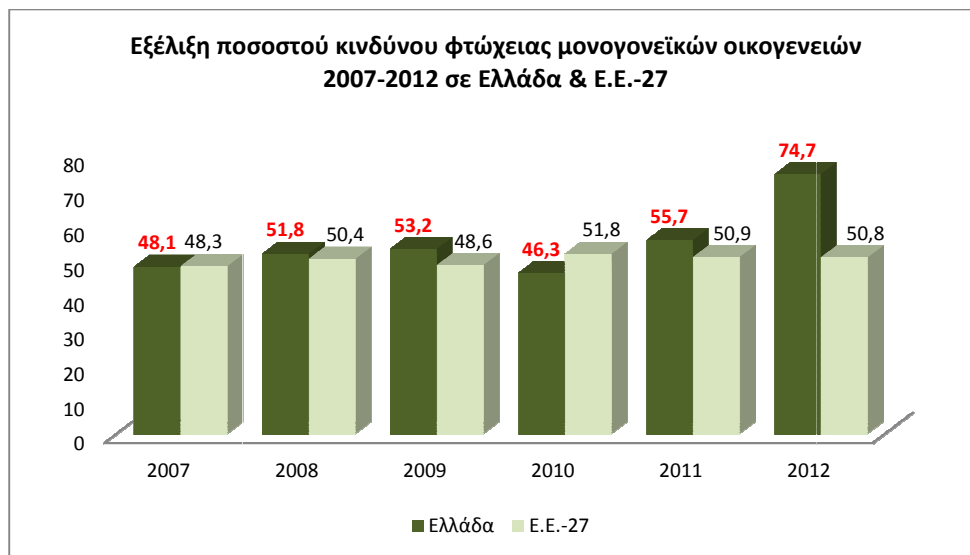

Πηγή: Eurostat, People at risk of poverty or social exclusion by income quintile and household type

Στην Ελλάδα το ποσοστό του κινδύνου φτώχειας των μονογονεϊκών οικογενειών καταγράφει αυξητικές τάσεις και μάλιστα συγκρινόμενο με το μέσο όρο σε επίπεδο Ε.Ε. (27 κράτη – μέλη) είναι υψηλότερο σε όλα τα έτη από το 2008 και μετά. Η απόκλιση γιγαντώνεται το 2012 οπότε και το

ποσοστό φτώχειας των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ελλάδα ανέρχεται σχεδόν στο 75%, ενώ στην Ε.Ε. των 27 κρατών μελών είναι μόλις 51%.

Πηγή: Eurostat, *People at risk of poverty or social exclusion by income quintile and household type*

Ειδικότερα στην Ελλάδα, σύμφωνα με στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, ο κίνδυνος φτώχειας για νοικοκυριά με παιδιά το 2012 είναι υψηλός. Για το σύνολο των νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά είναι 28,1% (έναντι 23,2% το 2011), ενώ στα μονογονεϊκά νοικοκυριά με ένα τουλάχιστον εξαρτώμενο παιδί είναι 66% (έναντι 43,2% το 2011). Επίσης, είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό ότι οι μεγαλύτερες ομάδες παιδιών που κινδυνεύουν από τη φτώχεια είναι τα παιδιά που ζουν σε μονογονεϊκά νοικοκυριά.

Κίνδυνος φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, κατά τύπο νοικοκυριού

Τύπος Νοικοκυριού	Ποσοστό
Νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	18,6
Νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	28,1
Μονογονεϊκό νοικοκυριό με τουλάχιστον ένα εξαρτώμενο παιδί	66
Δύο ενήλικες με 1 εξαρτώμενο παιδί	25,3
Δύο ενήλικες με 2 εξαρτώμενα παιδιά	25,9
Δύο ενήλικες με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	36,8
Δύο ή περισσότεροι ενήλικες με εξαρτώμενα παιδιά	27
Τρεις ή περισσότεροι ενήλικες με εξαρτώμενα παιδιά	31,3

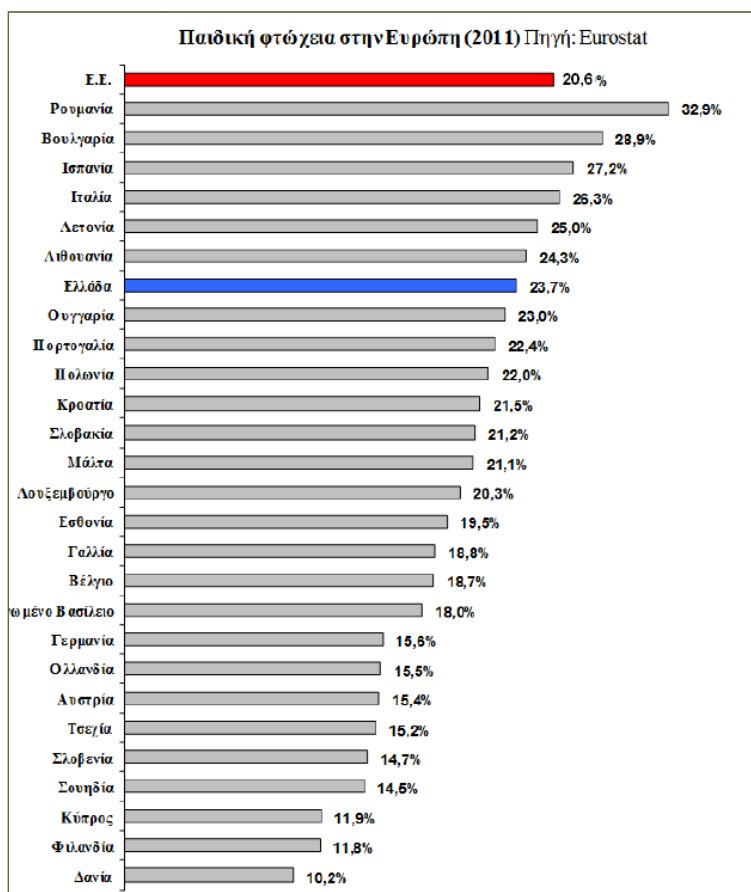
Πηγή: ΕΛ. ΣΤΑΤ., Έρευνα εισοδήματος & συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών. Κίνδυνος φτώχειας, 2012

2.3 Παιδική φτώχεια

Η φτώχεια των παιδιών αποτελεί ένα όλο και πιο ανησυχητικό ζήτημα, καθώς όλο και περισσότερα παιδιά απειλούνται από τη φτώχεια ή τον κοινωνικό αποκλεισμό σε πολλά κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης λόγω της οικονομικής κρίσης. Μεταξύ των 27 χωρών της Ε.Ε. η Ελλάδα κατέχει το έβδομο υψηλότερο ποσοστό παιδικής φτώχειας ήτοι 23,7% (2011) υπερβαίνοντας το μέσο όρο σε Ευρωπαϊκό επίπεδο (20,6%).

Σχεδόν **ένα στα τρία** παιδιά που ζουν στην Ελλάδα απειλούνται από την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, ενώ το ποσοστό φτάνει το **ένα στα δύο** για τα παιδιά από γονείς χαμηλού επιπέδου εκπαίδευσης και **δύο στα πέντε** για τα παιδιά των οποίων τουλάχιστον ένας γονέας είναι αλλοδαπής ιθαγένειας.

Ειδικότερα, στην Ελλάδα, το 2011 τα φτωχά παιδιά ανέρχονται σε 465.000. Συνολικά ο δείκτης «φτώχεια ή κοινωνικός αποκλεισμός» αφορούσε 597.000 παιδιά, δηλαδή ποσοστό 30,4%, που σημαίνει αύξηση κατά 9,1% από το 2010. Σύμφωνα δε με την έρευνα εισοδήματος και συνθηκών

διαβίωσης των νοικοκυριών της ΕΛ. ΣΤΑΤ., το 2012 το ποσοστό φτώχειας για τα άτομα έως 17 ετών πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις⁵ ανήλθε στο 32,1%.

Τα παιδιά που διαβιούσαν σε «συνθήκες συσσώρευσης πολλαπλών μειονεξιών», δηλαδή σε νοικοκυριά που χαρακτηρίζονται από φτώχεια, από σοβαρή υλική αποστέρηση και από χαμηλή ένταση εργασίας, το 2011 έφθασαν στο 3,5% και ο αριθμός τους εκτινάχτηκε στα 69.000 παιδιά από 12.000 παιδιά που ήταν το αντίστοιχο μέγεθος το 2010.

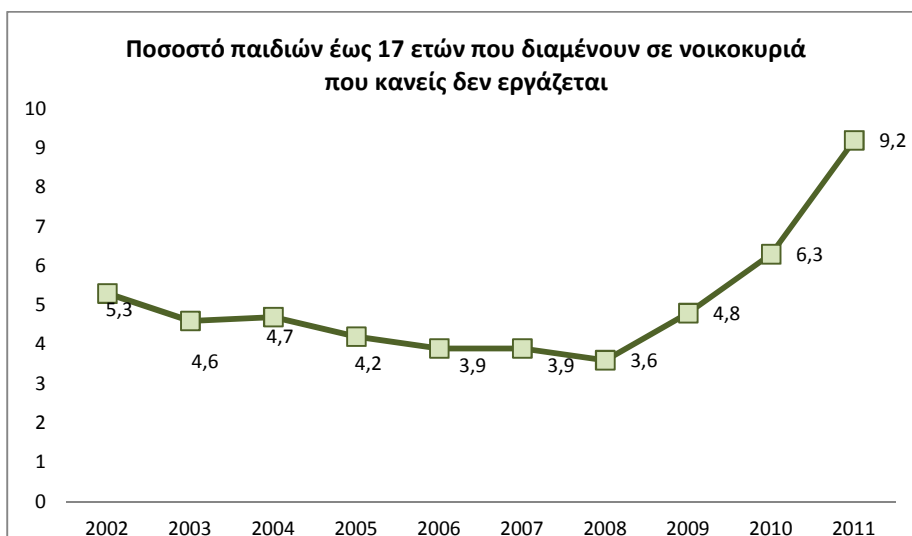
Ακόμα, το 16,4% του συνόλου των ανηλίκων εμφανίζεται να διαβιεί σε νοικοκυριά με «σοβαρή υλική αποστέρηση», ποσοστό που αντιστοιχεί σε 322.000 παιδιά, αριθμός αυξημένος κατά 89.000 άτομα ή ποσοστιαία αύξηση της τάξης του 38,2%, μεταξύ 2010 και 2011. Η αντίστοιχη ποσοστιαία αύξηση μεταξύ 2010 και 2011 για την ηλικιακή ομάδα 6 έως 11 φθάνει το 46,7%.

Οι ομάδες που πλήττονται κυρίως είναι παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών και οικογενειών με τρία ή περισσότερα παιδιά, νοικοκυριών με χαμηλή ένταση εργασίας, νοικοκυριών με ενήλικες που έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, είναι κάτω των 25 ετών, συνταξιούχοι, ανασφάλιστοι, ανειδίκευτοι εργάτες, ανάπηροι ή χρόνια πάσχοντες. Επίσης ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά παιδικής φτώχειας καταγράφονται σε παιδιά νοικοκυριών σε αγροτικές περιοχές, σε παιδιά οικονομικών μεταναστών και άλλων ομάδων με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες (π.χ. Ρομά).

Βασικό ζήτημα της οικονομικής κρίσης και των συνθηκών που οδήγησαν σε αυτή αποτελεί η αδυναμία των νοικοκυριών που βρίσκονται ή απειλούνται από τον κίνδυνο φτώχειας να επιτύχουν την έξοδο τους από αυτή. Από στοιχεία της Eurostat προκύπτει ότι η εμμονή της φτώχειας, δηλαδή οι μακροχρόνια φτωχοί, εμφανίζουν αυξητική τάση σε όλη την Ευρώπη. Ιδιαίτερα στα παιδιά, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ο εν λόγω δείκτης παρουσιάζει μεγαλύτερη αύξηση (από 10% το 2009 σε 12,1% το 2010) σε σύγκριση με το συνολικό πληθυσμό. Στην Ελλάδα το 2010 η εμμονή της φτώχειας, υπολογιζόμενη στο 60% του συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος, κυμαίνεται στο 17,6% στο σύνολο του πληθυσμού και στο 21,4% για τους ανήλικους.

Η παιδική φτώχεια επηρεάζεται από μια σειρά παραμέτρων μεταξύ των οποίων και η εργασιακή κατάσταση των γονέων. Πολλά παιδιά ζουν σε νοικοκυριά τα οποία πλήττονται από την ανεργία με μικρότερη ή μεγαλύτερη ένταση. Το ποσοστό των παιδιών που ζει σε νοικοκυριά στα οποία η ένταση εργασίας είναι μηδενική έχει αυξηθεί κατά 2,9 μονάδες μεταξύ 2010 και 2011.

⁵ Δεν περιλαμβάνονται στο εισόδημα τα κοινωνικά επιδόματα

Ειδικότερα, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου το 2010 σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛ. ΣΤΑΤ., στο 1,8% των μονογονεϊκών οικογενειών ο γονέας δεν εργαζόταν. Αντίστοιχα τα νοικοκυριά με δύο γονείς στα οποία κανείς δεν εργάζεται φθάνουν το 5,1%, ενώ νοικοκυριά με δύο γονείς με τον έναν να είναι εργαζόμενος αποτελούν το 38,8%. Τέλος, το ποσοστό των νοικοκυριών με παιδιά κάτω των 18 ετών με δύο γονείς οι οποίοι εργάζονται είναι 51,2%.

Τα παιδιά που ζουν σε συνθήκες φτώχειας βιώνουν στέρηση υλικών, πνευματικών και συναισθηματικών πόρων απαραίτητων για την επιβίωση, την ανάπτυξη και την επιτυχία, αδύναμα έτσι να απολαύσουν τα δικαιώματά τους, να εκμεταλλευτούν όλες τους τις δυνατότητες ή να συμμετάσχουν ως πλήρη και ίσα μέλη της κοινωνίας (Εκθεση UNICEF: Η Κατάσταση των Παιδιών στον Κόσμο 2005). Ειδικότερα αντιμετωπίζουν προβλήματα σχετικά με ανεπαρκείς συνθήκες στέγασης και υγειονομικής περίθαλψης, περιορισμένες ευκαιρίες στην εκπαίδευση και έλλειψη καλών τροφίμων και ενδυμάτων. Στην Ελλάδα το ποσοστό των νοικοκυριών με παιδιά που δήλωσαν αδυναμία για τη διατροφή ανέρχεται σε 44,3% το 2011, από 21,6% που ήταν το 2010. Τα υψηλά αυτά ποσοστά τεκμηριώνουν και τα συχνά φαινόμενα περιστατικών υποσιτισμού μαθητών που έχουν καταγραφεί σε πολλά σχολεία της χώρας μεταξύ των οποίων και στην Περιφέρεια Πελοποννήσου.

Σημειώνεται επίσης ότι το φαινόμενο της φτώχειας φαίνεται να συνδέεται και με τη σχολική διαρροή και την πρόωγη ένταξη στην αγορά εργασίας (Σιδηρόπουλος 2013). Παλαιότερη έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών (ΕΥ –SILC 2003) δείχνει ότι τα παιδιά που προέρχονται από φτωχό νοικοκυριό έχουν δέκα φορές μεγαλύτερη πιθανότητα να διακόψουν την εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση, από ότι τα μη φτωχά παιδιά (ποσοστό σχολικής διαρροής 1,64% έναντι 0,15%). Μία από τις κύριες αιτίες για τη διακοπή της βασικής εκπαίδευσης είναι η είσοδος των

παιδιών στην αγορά εργασίας για την απόκτηση εισοδήματος (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο 2013). Σε ένα περιβάλλον όπου σχεδόν το 10% των παιδιών διαβίει σε ένα νοικοκυριό όπου δεν εργάζεται ούτε ένα ενήλικο μέλος της οικογένειας (Συνήγορος του Παιδιού 2013), ο αριθμός των παιδιών που εργάζονται παράνομα εκτιμάται ότι κυμαίνεται μεταξύ 60.000 και 100.000 (Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού 2013). Τα παιδιά αυτά αποτελούν φθηνά εργατικά χέρια, δουλεύουν ως επί το πλείστον ανασφάλιστα και κατά σειρά προτεραιότητας στον αγροτικό/κτηνοτροφικό κλάδο, στη βιομηχανία, στο εμπόριο, στην οικοδομή και τέλος στον τουρισμό.

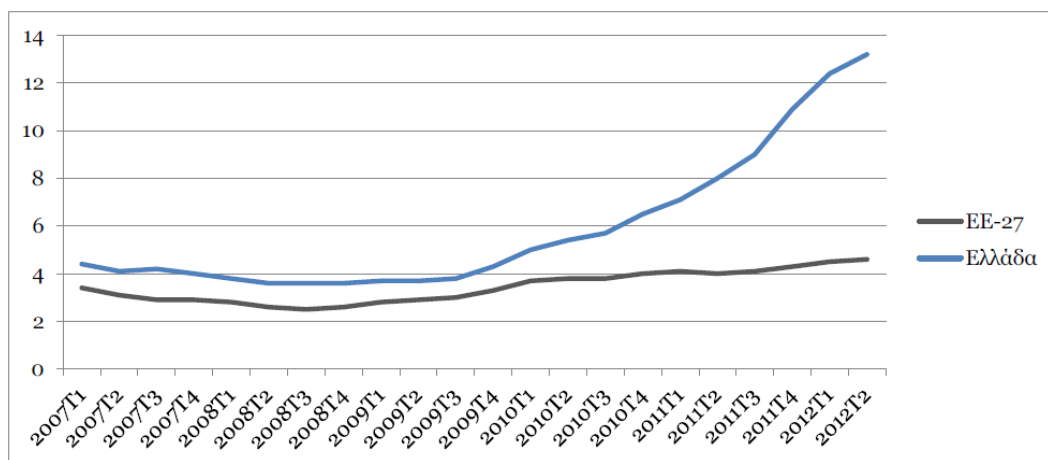
Εν κατακλείδι αναφέρεται ότι η φτώχεια αποτελεί έναν ισχυρό αιτιώδη παράγοντα αναπαραγωγής καταστάσεων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Τα παιδιά φτωχών οικογενειών έχουν περισσότερες πιθανότητες να γίνουν αργότερα φτωχοί γονείς, αναπαράγοντας το σύνδρομο της φτώχειας από γενιά σε γενιά (διαγενεακή μεταβίβαση φτώχειας).

2.4 Άνεργοι/ες & Μακροχρόνια άνεργοι/ες

2.4.1 Άνεργοι

Η ελληνική οικονομία αντιμετωπίζει προβλήματα χρέους και ελλειμμάτων, αλλά και σοβαρά διαρθρωτικά προβλήματα. Οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης, αλλά και των υφιστάμενων πολιτικών για την αναχαίτισή της αποτυπώνονται σε πολλούς τομείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής μεταξύ των οποίων και η αγορά εργασίας, που είναι από τους πρώτους τομείς στους οποίους φάνηκαν εντονότατα οι επιπτώσεις της κρίσης.

Ποσοστά ανεργίας σε Ε.Ε. και Ελλάδα, α τρίμηνο 2007- τρίμηνο 2012

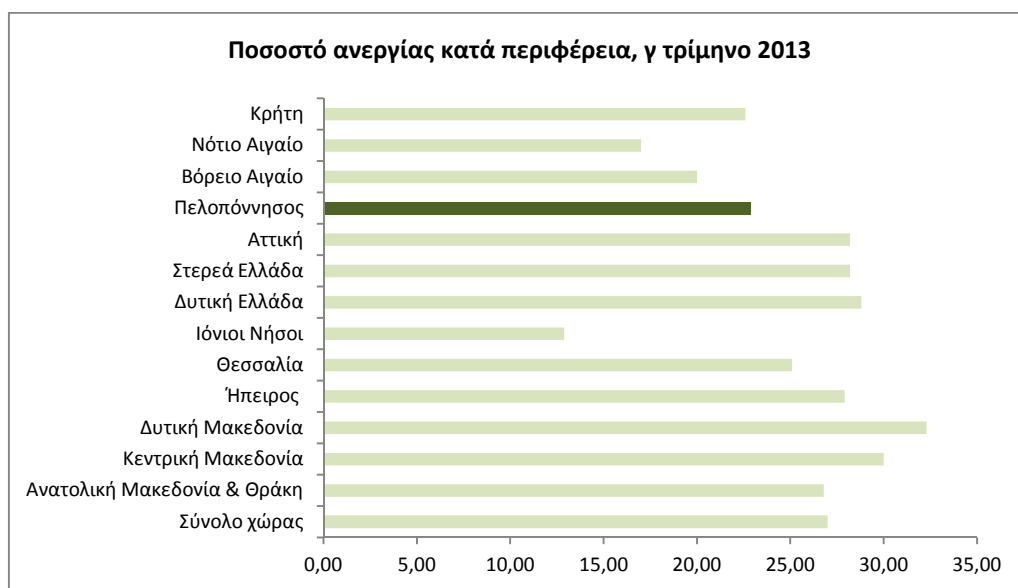
Πηγή: Eurostat

Ένα από τα μείζονα προβλήματα, συνεπεία της κρίσης, είναι η ανεργία. Η Ελλάδα είχε πάντα υψηλότερα ποσοστά του μέσου Ευρωπαϊκού όρου. Η διαφορά ήταν μικρή τα χρόνια προ κρίσης και σχεδόν εκμηδενίστηκε το 2008 και το 2009, όταν τα αποτελέσματα της κρίσης ήταν περισσότερο ορατά στις Ευρωπαϊκές χώρες και δεν είχαν ακόμη φανεί έντονα στην ελληνική αγορά εργασίας. Στη συνέχεια όμως τα ποσοστά ανεργίας σημείωσαν ραγδαία επιδείνωση στην Ελλάδα, τόσο σε σχέση με το παρελθόν, όσο και συγκριτικά με την Ε.Ε.

Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat, το ποσοστό ανεργίας από 7,7% που ήταν το 2008 εκτοξεύτηκε στο 24,3% το 2012, ενώ από την έρευνα εργατικού δυναμικού της ΕΛ. ΣΤΑΤ., το ποσοστό ανεργίας συνέχισε την ανοδική του πορεία και το τρίτο τρίμηνο του 2013 αγγίζοντας το 27%. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ (Ιούλιος 2013) το ποσοστό των ανέργων το τρίτο τρίμηνο του 2014 θα ανέλθει στο 28,2%. Η ανεργία ακολουθεί την ίδια δραματική πορεία σε όλες τις Περιφέρειες της χώρας.

Ειδικότερα, στην Περιφέρεια Πελοποννήσου, το ποσοστό ανεργίας την τετραετία 2008-2012 υπερδιπλασιάστηκε (8%: 2009, 19,9% : 2012), ενώ το τρίτο τρίμηνο του 2013 σημείωσε περεταίρω αύξηση της τάξης του 22,90% καταλαμβάνοντας την ένατη θέση μεταξύ των περιφερειών της χώρας.

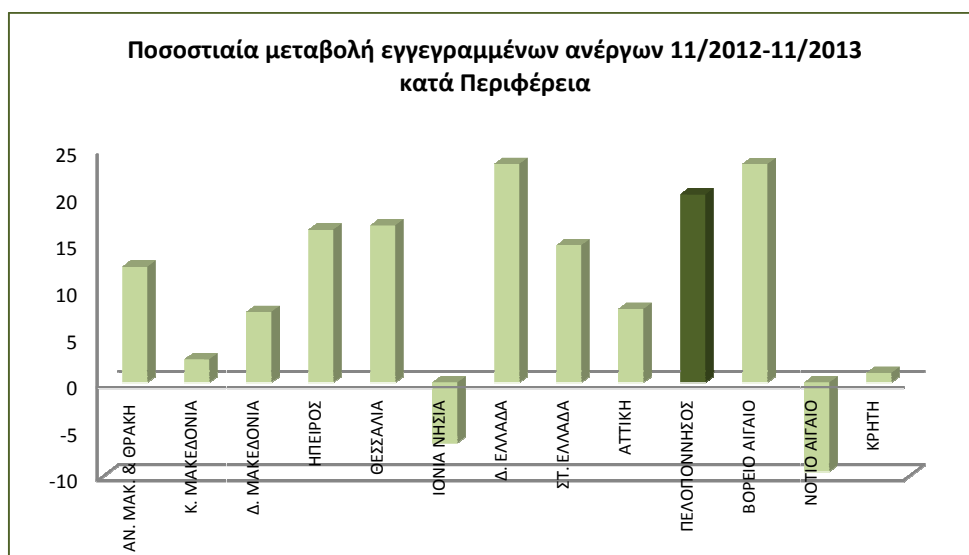
Σε όλες τις Περιφερειακές Ενότητες πέραν της Αργολίδας, το ποσοστό ανεργίας είναι υψηλότερο του μέσου όρου της Περιφέρειας, ενώ εντονότερο πρόβλημα φαίνεται να αντιμετωπίζει η Π.Ε. Λακωνίας με το ποσοστό ανεργίας το 2012 να είναι 25,8%, μεγαλύτερο ακόμη και από τον εθνικό μέσο όρο (24,3%).

Εξέλιξη ανεργίας κατά Περιφερειακή Ενότητα

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ΠΕ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	9,8	7,7	7,1	7,1	8,8	8,8	11,4	13,8
ΠΕ ΑΡΚΑΔΙΑΣ	10,2	12,2	11,3	10,6	10,6	13,9	15,4	22,3
ΠΕ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	7,8	6,2	6,1	7,6	9,4	12,3	17,2	20,9
ΠΕ ΛΑΚΩΝΙΑΣ	7	4,9	6	5,4	5,1	7,3	11,3	25,8
ΠΕ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	8,9	7,9	7,7	6,1	6,8	8	14,3	23,8
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	8,7	7,7	7,5	7,2	8	9,9	14,3	19,9

Πηγή: ΙΝΕ ΓΣΕΕ, ΤΕΥΧΟΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ 207, ΙΟΥΛΙΟΣ- ΑΥΓ 2013

Σύμφωνα με στοιχεία του ΟΑΕΔ, οι εγγεγραμμένοι άνεργοι στην Περιφέρεια Πελοποννήσου το Νοέμβριο του 2013 ήταν 36.698 άτομα αντιστοιχώντας στο 4,27% των ανέργων της χώρας. Η ποσοστιαία μεταβολή των ανέργων στην Περιφέρεια στο διάστημα Νοέμβριος 2012 - Νοέμβριος 2013 είναι η τρίτη υψηλότερη (20,19%) στο σύνολο της χώρας μετά της Δυτικής Ελλάδας (23,45%) και του Βορείου Αιγαίου (23,44%).

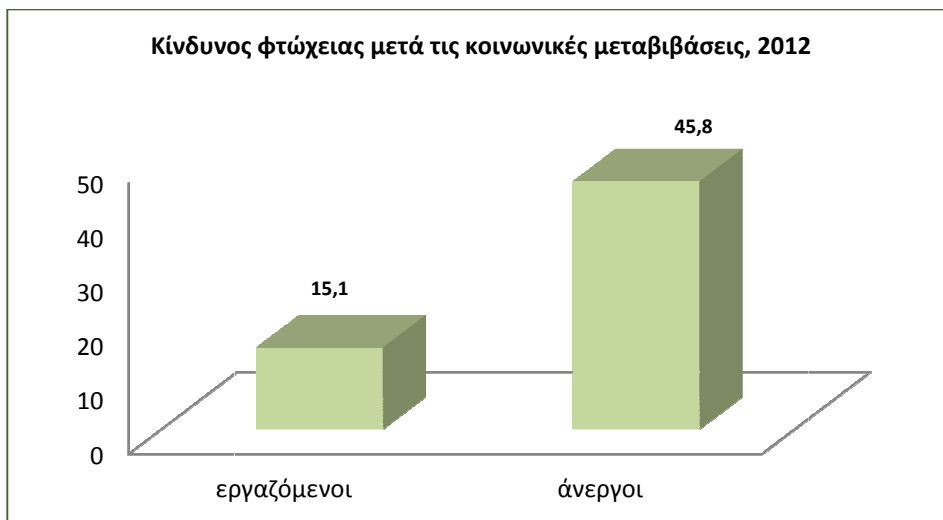

Από το σύνολο των εγγεγραμμένων ανέργων το 68,61% είναι γυναίκες, ενώ εντονότερα βιώνουν το πρόβλημα της ανεργίας στην Πελοπόννησο τα άτομα ηλικίας 30 - 54 ετών (60%).

Η αδυναμία εύρεσης εργασίας συνιστά ένα από τους βασικούς παράγοντες κινδύνου φτώχειας. Συγκρίνοντας τον κίνδυνο φτώχειας του συνολικού πληθυσμού και των ομάδων του πληθυσμού

ανάλογα με τη θέση στην αγορά εργασίας, το μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας διατρέχουν οι άνεργοι για τους οποίους το 2012 ο κίνδυνος σε σχέση με τους εργαζόμενους ήταν τριπλάσιος.

Η εκρηκτική άνοδος της ανεργίας, που συνεχίζει με γρήγορους ρυθμούς, αναμένεται να οδηγήσει σε περαιτέρω αύξηση του ποσοστού φτώχειας των ανέργων, ιδιαίτερα αν λάβουμε υπόψη και τη συνεχή μείωση των ήδη χαμηλών και μικρής διάρκειας επιδομάτων ανεργίας που παρέχονται στη χώρα μας. Είναι χαρακτηριστικό ότι σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛ. ΣΤΑΤ., το τρίμηνο του 2013 ο αριθμός των ανέργων είχε ξεπεράσει το 1 εκ. 350 χιλιάδες, ενώ σύμφωνα με τον ΟΑΕΔ ο αριθμός όσων ελάμβαναν τακτικό επίδομα ανεργίας ήταν μόλις 158 χιλιάδες δηλαδή 1 στους 9 ανέργους. Στην Περιφέρεια Πελοποννήσου μόλις το 14% των εγγεγραμμένων ανέργων ελάμβανε επίδομα το Νοέμβριο του 2013, ενώ υπάρχουν επίσης 2.166 νέες αιτήσεις ανέργων για επιδότηση. Επίσημα στοιχεία για τη φτώχεια των ανέργων στην Πελοπόννησο δεν υπάρχουν. Από παλαιότερη μελέτη (Μπαλούρδος 2007) υπολογίστηκε ο κίνδυνος φτώχειας των ανέργων στην Περιφέρεια Πελοποννήσου περίπου στο 40% όταν το αντίστοιχο ποσοστό για τους εργαζόμενους ήταν 25,8%.

Το ποσοστό ακραίας φτώχειας είναι το ελάχιστο κόστος αξιοπρεπούς διαβίωσης που εκτιμάται το 2013 σε 233€ / μήνα για ένα άτομο που ζει μόνο του και σε 684€/ μήνα για ένα ζευγάρι με δύο παιδιά. Το ποσοστό ακραίας φτώχειας αυξάνεται δραματικά για τους ανέργους που από 4,5 το 2009 φθάνει στο 33,7 το 2013 (Ματσαγγάνης και Λεβέντη 2013).

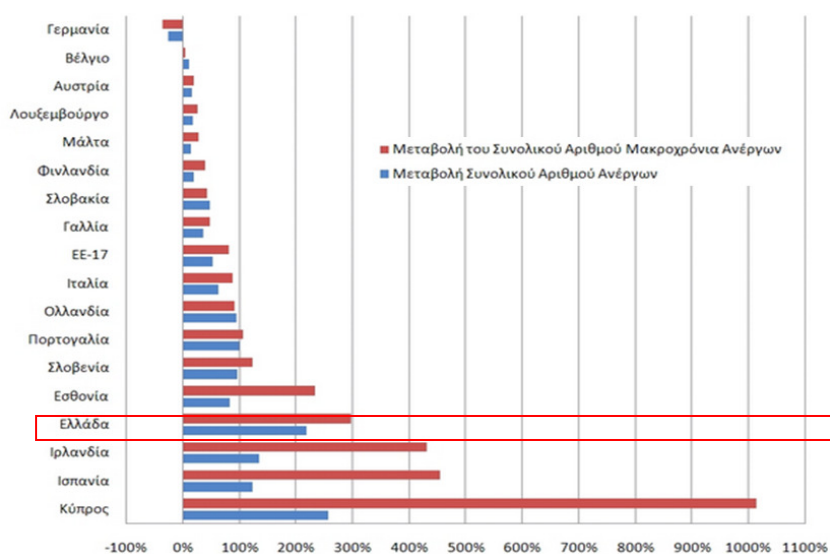
2.4.2 Μακροχρόνια άνεργοι

Ένα από τα σημαντικά χαρακτηριστικά της ανεργίας είναι η διάρκειά της. Στο βαθμό που η ανεργία εξελίσσεται σε μακροχρόνιο φαινόμενο, δηλαδή ξεπερνά τους 12 συνεχόμενους μήνες ανεργίας, αποκτά μια μονιμότητα που είναι δύσκολο να ξεπεραστεί.

Ο αριθμός των μακροχρόνια ανέργων ως ποσοστό του συνολικού αριθμού των ανέργων έχει επιδεινωθεί σημαντικά από το 2008 έως το 2012 στις περισσότερες χώρες της Ευρωζώνης. Η αύξηση του αριθμού των μακροχρόνια ανέργων, κατά την περίοδο 2008-2012, ξεπερνάει το 200% στις περιπτώσεις της Κύπρου (1014,3%), Ισπανίας (455,1%), Ιρλανδίας (431,1%), Ελλάδας (297,6%) και Εσθονίας (233,6%).

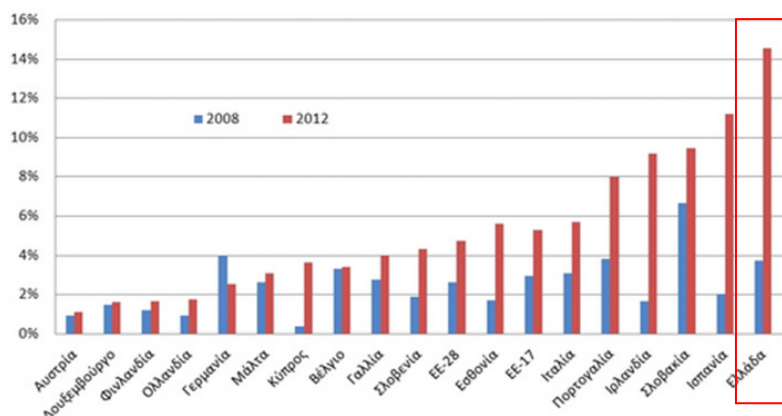
Μεταβολή αριθμού ανέργων και αριθμού μακροχρόνια ανέργων: 2008-2012 (%)

Πηγή: Eurostat (Ifsa_ugad database)

Ωστόσο, το μεγαλύτερο πρόβλημα στην Ευρωζώνη συναντάται στις περιπτώσεις της Ελλάδας και της Ισπανίας στις οποίες η μακροχρόνια ανεργία ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού από 3,69% και 2,03% το 2008, ανήλθε σε 14,51% και 11,19% αντίστοιχα.

Μακροχρόνια ανεργία ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού

Πηγή: Eurostat (Ifsa_ugad, Ifsi_emp_a)

Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛ. ΣΤΑΤ, το τρίτο τρίμηνο του 2013 οι μακροχρόνια άνεργοι στην Ελλάδα ανήλθαν σε 955.450 άτομα, αυξημένα κατά 24 ποσοστιαίες μονάδες συγκριτικά με το τρίτο τρίμηνο του 2012.

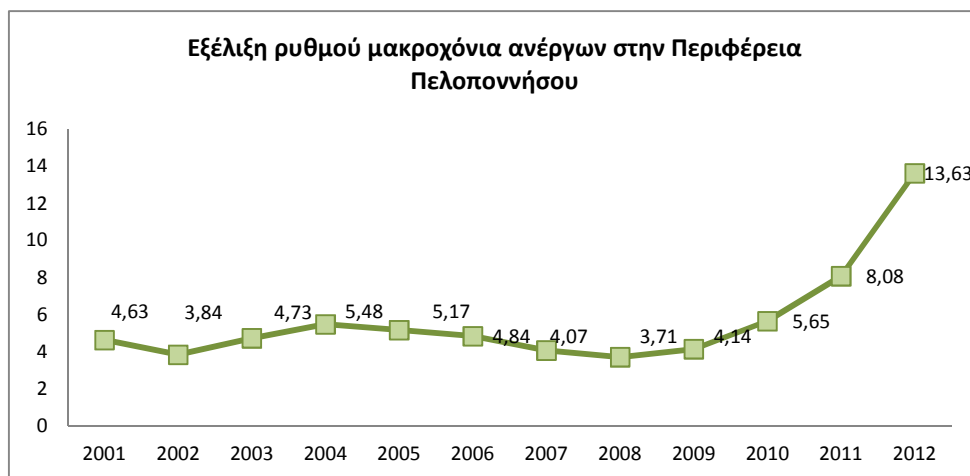
Για την Περιφέρεια Πελοποννήσου η μακροχρόνια ανεργία αποτελεί ένα σημαντικό πρόβλημα με τους μακροχρόνια ανέργους το 2012 να φθάνουν τους 33.572 και να αποτελούν σχεδόν το 5% των μακροχρόνια ανέργων της χώρας. Ο δείκτης μακροχρόνιας ανεργίας επί του συνόλου των ανέργων είναι πολύ υψηλός της τάξης του 68,6% και κατατάσσει την Πελοπόννησο στις δέκα Περιφέρειες της Ε.Ε. με την υψηλότερη μακροχρόνια ανεργία.

Δείκτης μακροχρόνιας ανεργίας ως ποσοστό των συνολικά ανέργων

ΕΤΟΣ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ
2008	51,95	47,52
2009	51,80	40,84
2010	57,42	45,03
2011	56,84	49,57
2012	68,62	59,31

Πηγή: Eurostat

Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat ο ρυθμός μακροχρόνιας ανεργίας στην Περιφέρεια από το 2008 και μετά αυξάνεται συνεχώς και το 2012 φθάνει στο 13,63%.

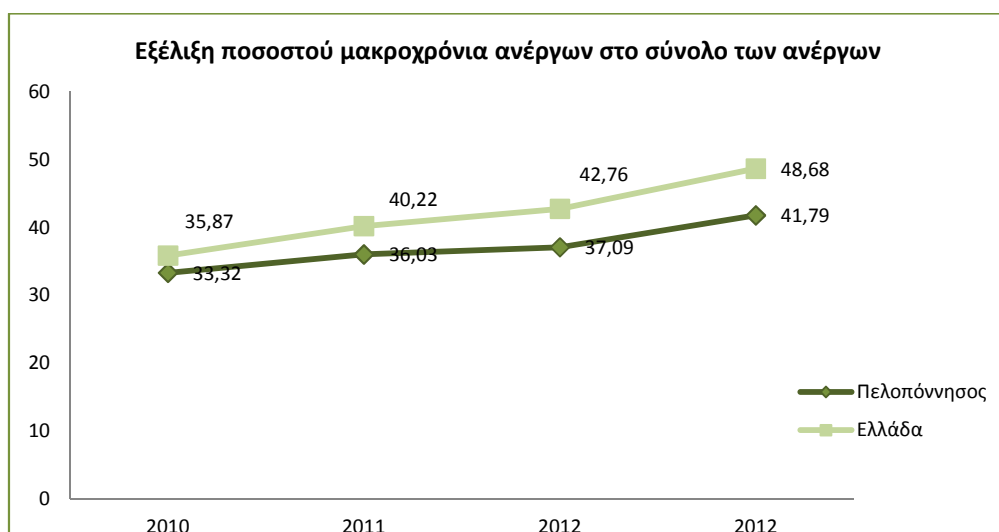
Πηγή: Eurostat

Τα πλέον πρόσφατα στοιχεία για τη μακροχρόνια ανεργία δίδονται από τον ΟΑΕΔ και αφορούν το Νοέμβριο του 2013. Το συγκεκριμένο μήνα το ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων στην Πελοπόννησο επί του συνόλου των ανέργων άγγιξε το 41,79%, ενώ το Νοέμβριο του 2012 το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 37,09%.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ	Νοέμβριος 2012		Νοέμβριος 2013	
	% ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΩΝ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΑ ΑΝΕΡΓΩΝ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΑΝΕΡΓΩΝ	% ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΩΝ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΑ ΑΝΕΡΓΩΝ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ	% ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΑ ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΩΝ ΑΝΕΡΓΩΝ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ	% ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΩΝ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΑ ΑΝΕΡΓΩΝ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΑΝΕΡΓΩΝ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ	44,57	6,24	6,08	48,04
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	47,95	22,15	20,33	53,41
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	48,07	3,57	3,34	51,92
ΗΠΕΙΡΟΣ	45,40	3,36	3,33	48,05
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	44,90	7,04	7,02	47,65
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	25,15	0,86	0,88	34,22
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	45,56	7,39	7,86	48,83
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	44,72	4,96	4,90	47,88
ΑΤΤΙΚΗ	41,00	35,58	36,91	49,01
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	37,09	3,37	3,67	41,79
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	37,72	1,10	1,19	40,98
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	25,66	1,01	0,99	34,75
ΚΡΗΤΗ	34,77	3,38	3,51	44,39

Πηγή: ΟΑΕΔ, Εγγεγραμμένοι άνεργοι στο μητρώο του ΟΑΕΔ, Νοέμβριος 2012, Νοέμβριος 2013

Πηγή: ΟΑΕΔ, Εγγεγραμμένοι άνεργοι στο μητρώο του ΟΑΕΔ, Νοέμβριος 2010, 2011, 2012, 2013

Η μακροχρόνια ανεργία όπως προκύπτει από τον επόμενο πίνακα πλήττει κυρίως το γυναικείο φύλο και τα άτομα παραγωγικής ηλικίας (30-54 ετών) που το Νοέμβριο του 2013 αποτελούν το 65% των μακροχρόνια ανέργων. Στο σύνολό τους σχεδόν (96,18%) οι μακροχρόνια άνεργοι είναι Έλληνες.

Προφίλ μακροχρόνια ανέργων Περιφέρειας Πελοποννήσου

Μακροχρόνια άνεργοι	15.335	%
Γυναίκες	9.881	64,43
Άνδρες	5.454	35,57
< 30 ετών	3.416	22,28
30-54 ετών	10.008	65,26
>55 ετών	1.911	12,46
χωρίς εκπαίδευση	262	1,71
Έλληνες υπήκοοι	14.749	96,18
Αλλοδαποί Κοινοτικοί	335	2,18
Αλλοδαποί Ε.Ε.	251	1,64

Πηγή: ΟΑΕΔ, Εγγεγραμμένοι άνεργοι στο μητρώο του ΟΑΕΔ, Νοέμβριος 2013

Αναφορικά με τον κίνδυνο φτώχειας, είναι κατά πολύ μεγαλύτερος για τους άνεργους (45,8%: 2012) έναντι των εργαζόμενων (15,1% : 2012) και πόσο μάλλον για τους μακροχρόνια άνεργους.

2.5 Μετανάστες

Σύμφωνα με σχετική έκθεση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών ο αριθμός των μεταναστών το 2013 έχει αυξηθεί δραματικά, με τουλάχιστον 232 εκατομμύρια ανθρώπους να έχουν εγκαταλείψει τις πατρίδες τους για τις χώρες της Ευρώπης και της Ασίας αναζητώντας ένα επαρκές επίπεδο διαβίωσης. Στην έκθεση αναφέρεται ότι ο αριθμός των μεταναστών αυξήθηκε απότομα κατά την τελευταία δεκαετία, από 175 εκατ. που ήταν το 2000. Τα δύο τρίτα των μεταναστών ανά τον κόσμο - ή περίπου 140 εκατ. άνθρωποι - αναζήτησαν νέο τόπο διαμονής σε χώρες της Ευρώπης και της Ασίας. Ο πιο δημοφιλής προορισμός είναι οι Ηνωμένες Πολιτείες. Άλλες χώρες με αυξημένο αριθμό μεταναστών είναι η Ρωσία με 11 εκατομμύρια, η Γερμανία με 10 εκατομμύρια και η Σαουδική Αραβία με 9 εκατομμύρια ανθρώπους.

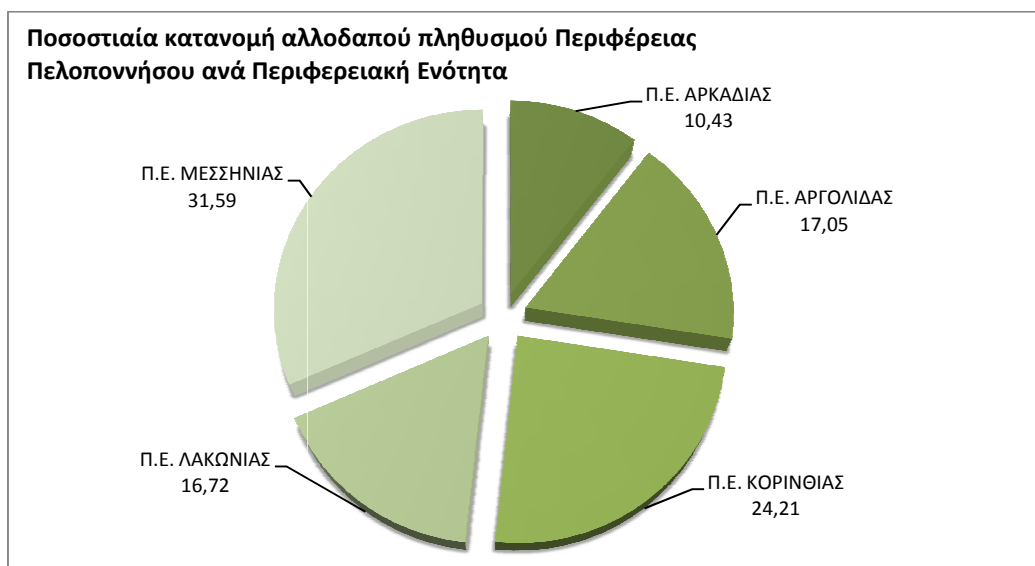
Στην Ελλάδα, σύμφωνα με καταμέτρηση του ΥΠΕΣ (9/2011), οι νόμιμοι μετανάστες ανέρχονται στους 621.178, ενώ ο αριθμός των παράνομων μεταναστών εκτιμάται ότι ανέρχεται στους 450.000 περίπου το 2011.

Βάσει της τελευταίας απογραφής πληθυσμού (2011) της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, οι αλλοδαποί αποτελούν το 9,2% του πληθυσμού της χώρας και η μεταναστευτική κίνηση καταγράφει διαχρονικά αυξητικές τάσεις.

Στην Περιφέρεια Πελοποννήσου βάσει της ίδιας απογραφής είναι συγκεντρωμένο το 12% του αλλοδαπού πληθυσμού της χώρας. Ειδικότερα καταγράφονται 61.902 αλλοδαποί κάτοικοι που αποτελούν το 10,71% του μόνιμου πληθυσμού της Περιφέρειας.

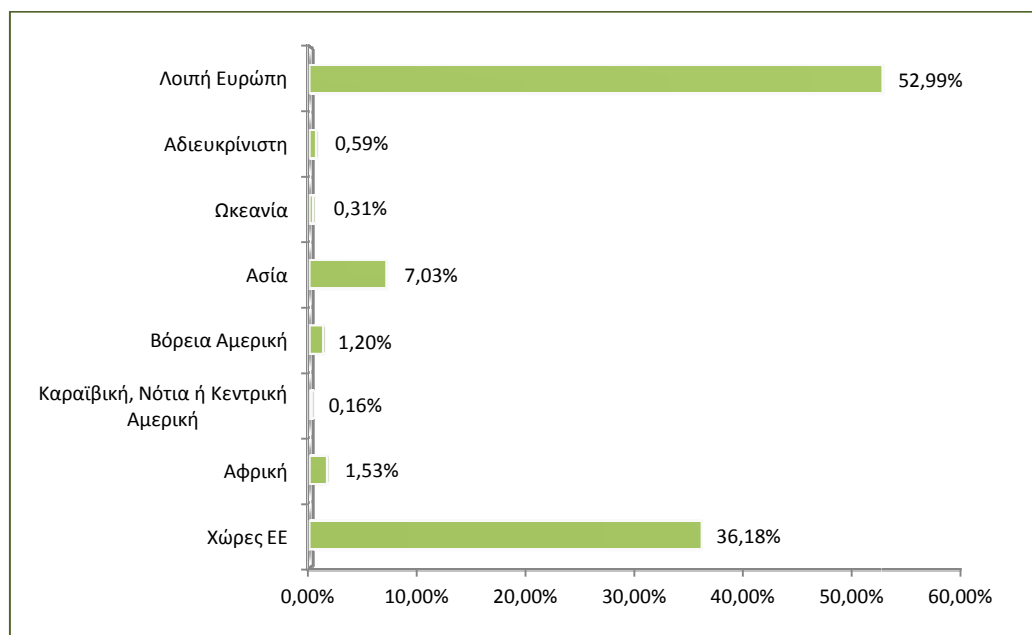
Σε ενδοπεριφερειακό επίπεδο, μεγαλύτερες συγκεντρώσεις αλλοδαπών καταγράφονται στις Περιφερειακές Ενότητες Μεσσηνίας (31,59%) και Κορινθίας (24,21%), ενώ οι λιγότεροι μετανάστες εντοπίζονται στην Αρκαδία (10,43%).

Πηγή : ΕΛ. ΣΤΑΤ., Απογραφή Πληθυσμού 2011

Από το σύνολο των μεταναστών το 36% προέρχεται από χώρες της Ε.Ε., ενώ το 53% από την υπόλοιπη Ευρώπη. Το 7% των μεταναστών έχουν Ασιατική υπηκοότητα και το 2% Αφρικανική υπηκοότητα. Πολύ μικρά είναι τα ποσοστά αλλοδαπών από την Ωκεανία, τη βόρεια, νότια ή κεντρική Αμερική.

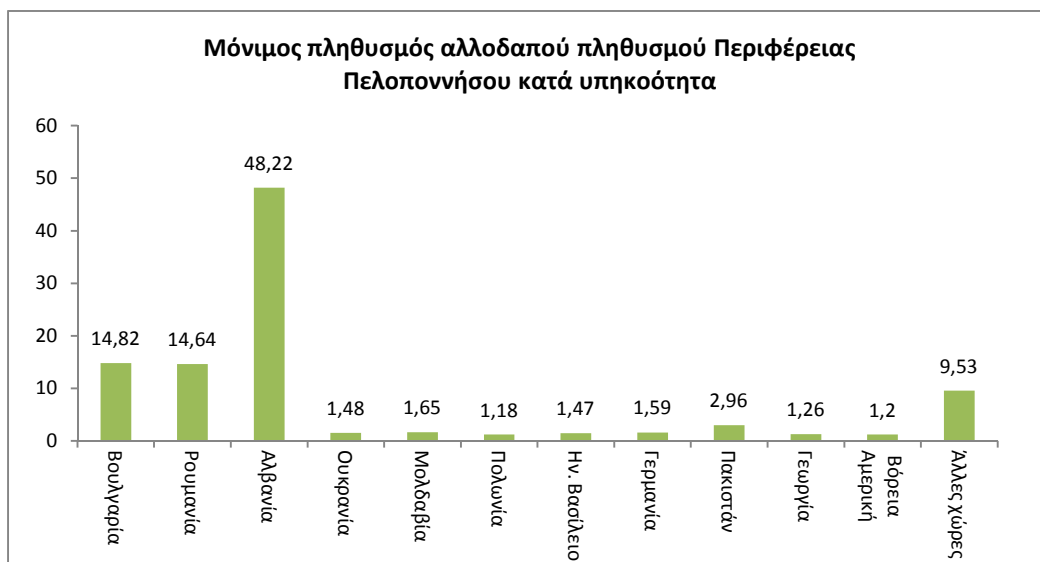
Αλλοδαπός πληθυσμός Περιφέρειας Πελοποννήσου ανά ομάδες υπηκοότητας

Πηγή: ΕΛ. ΣΤΑΤ., Απογραφή Πληθυσμού 2011

Αναλυτικότερα, στο σύνολο του αλλοδαπού πληθυσμού της Περιφέρειας Πελοποννήσου σχεδόν το ήμισυ είναι Αλβανικής υπηκοότητας και ακολουθούν σε ισόποση αναλογία οι Βούλγαροι με τους Ρουμάνους και σε πολύ μικρότερες αναλογίες οι Πακιστανοί, οι Μολδαβοί κ.ά.

Πηγή: ΕΛ. ΣΤΑΤ., Απογραφή Πληθυσμού 2011

Σε πρόσφατη πιλοτική μελέτη, η Στατιστική Υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Eurostat 2011a) προσπάθησε να αποτυπώσει την οικονομική και κοινωνική κατάσταση των μεταναστών σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό της Ε.Ε. και να δημιουργήσει Κοινούς Δείκτες Ένταξης στους βασικούς τομείς της απασχόλησης, της εκπαίδευσης, της κοινωνικής ενσωμάτωσης και της ενεργού άσκησης της ιδιότητας του πολίτη⁶. Στους τομείς αυτούς, οι δείκτες που εξετάζονται καταγράφουν σημαντικά ελλείμματα εργασιακής, εκπαιδευτικής, οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ένταξης των μεταναστών, τα οποία μάλιστα διευρύνονται όταν πρόκειται για γυναίκες μετανάστριες ή για μετανάστες μεγαλύτερης ηλικίας. Ανάμεσα στα πιο σημαντικά ευρήματα της μελέτης καταγράφονται:

- τα ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα ανεργίας του μεταναστευτικού πληθυσμού (16%) σε σύγκριση με το συνολικό πληθυσμό της Ε.Ε. (9%)
- η χαμηλή συμμετοχή στην αγορά εργασίας των γυναικών μεταναστριών ηλικίας 25-54 ετών (14% χαμηλότερη συγκριτικά με το σύνολο των γυναικών της ίδιας ηλικιακής ομάδας)

⁶ Στους βασικούς τομείς ένταξης των μεταναστών, οι επιμέρους δείκτες που περιλαμβάνονται, εξετάζουν τη συμμετοχή στην οικονομική δραστηριότητα, την απασχόληση, την αυτοαπασχόληση και την ανεργία, την αντιστοιχία μεταξύ τυπικών προσόντων και εργασίας, την εκπαιδευτική επάρκεια, τη σχολική επίδοση και τη σχολική εγκατάλειψη, το μέσο διαθέσιμο εισόδημα και τον κίνδυνο φτώχειας, την κατάσταση της προσωπικής υγείας και τέλος τη χορήγηση ιθαγένειας-πολιτογράφηση και την απόδοση του καθεστώτος του επί μακρόν διαμένοντος μετανάστη.

- η διαφορά στα ποσοστά αυτοαπασχολούμενων μεταναστών και συνολικού πληθυσμού της Ε.Ε., κυρίως στα κράτη μέλη του Νότου και την Ιρλανδία, με το μεγαλύτερο χάσμα (19%) να καταγράφεται στην Ελλάδα
- το εμφανώς υψηλότερο ποσοστό αναντιστοιχίας μεταξύ τυπικών προσόντων και εργασιών των μεταναστών σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό της Ε.Ε. (στην ηλικιακή ομάδα 20-64 ετών, το ποσοστό αναντιστοιχίας του συνολικού Ε.Ε. πληθυσμού είναι 21%, των μεταναστών 33% και των μεταναστών στην Ελλάδα 66%)
- το εκπαιδευτικό και μορφωτικό έλλειμμα των μεταναστών (π.χ. το εκπαιδευτικό χάσμα μεταξύ μεταναστών και συνολικού πληθυσμού της ηλικιακής ομάδας 25-54 ετών ανέρχεται στην Ελλάδα στις 11 μονάδες)
- οι εξαιρετικά χαμηλές σχολικές επιδόσεις και τα πολύ υψηλά ποσοστά σχολικής διαρροής των μεταναστών (στην Ε.Ε. η διαφορά κυμαίνεται στο 12%, ενώ στην Ιταλία και στην Ελλάδα υπερβαίνει το 25%)
- οι τεράστιες εισοδηματικές διαφορές μεταξύ του μεταναστευτικού και του συνολικού πληθυσμού της Ε.Ε. (οι μεγαλύτερες διαφορές παρατηρούνται στην Ελλάδα, στην Ιταλία και στην Αυστρία, όπου το μέσο διαθέσιμο εισόδημα των μεταναστών ηλικίας 25-54 ετών είναι 75% μικρότερο του εισοδήματος του συνολικού πληθυσμού)
- τα υψηλά ποσοστά των μεταναστών που αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (σε πέντε χώρες μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, το ποσοστό είναι τουλάχιστον 15% υψηλότερο του συνολικού πληθυσμού της Ε.Ε.)

Εγγεγραμμένοι άνεργοι αναζητούντες εργασία ανά υπηκοότητα και διάρκεια ανεργίας	Εγγεγραμμένοι μακροχρόνια άνεργοι	Εγγεγραμμένοι άνεργοι <12 μήνες	Σύνολο	Ποσοστό στο σύνολο
Έλληνες υπήκοοι	401.557	403.179	804.736	93,70%
Υπήκοοι χωρών Ευρωπαϊκής Ένωσης	4.665	8.182	12.847	1,50%
Υπήκοοι τρίτων χωρών	11.849	29.450	41.299	4,81%
Σύνολο	418.071	440.811	858.882	100,0%

Πηγή: ΟΑΕΔ, Συνοπτική έκθεση εγγεγραμμένοι άνεργοι στο μητρώο του ΟΑΕΔ, Νοέμβριος 2013

Όπως προκύπτει από τον παραπάνω πίνακα, το ποσοστό των αλλοδαπών ανέργων στο σύνολο των ανέργων της χώρας, το Νοέμβριο του 2013, αγγίζει το 6,3%. Στο σύνολο των μεταναστών περισσότερο πλήττονται από την ανεργία οι υπήκοοι τρίτων χωρών (4,81%).

Οι εγγεγραμμένοι μακροχρόνια άνεργοι (άνω των 12 μηνών) είναι στο σύνολό τους σχεδόν Έλληνες (96%). Σε ότι αφορά τους αλλοδαπούς, το ποσοστό μακροχρόνια ανέργων για τους υπηκόους χωρών της Ε.Ε. είναι μόλις 1%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους υπηκόους τρίτων χωρών είναι τριπλάσιο.

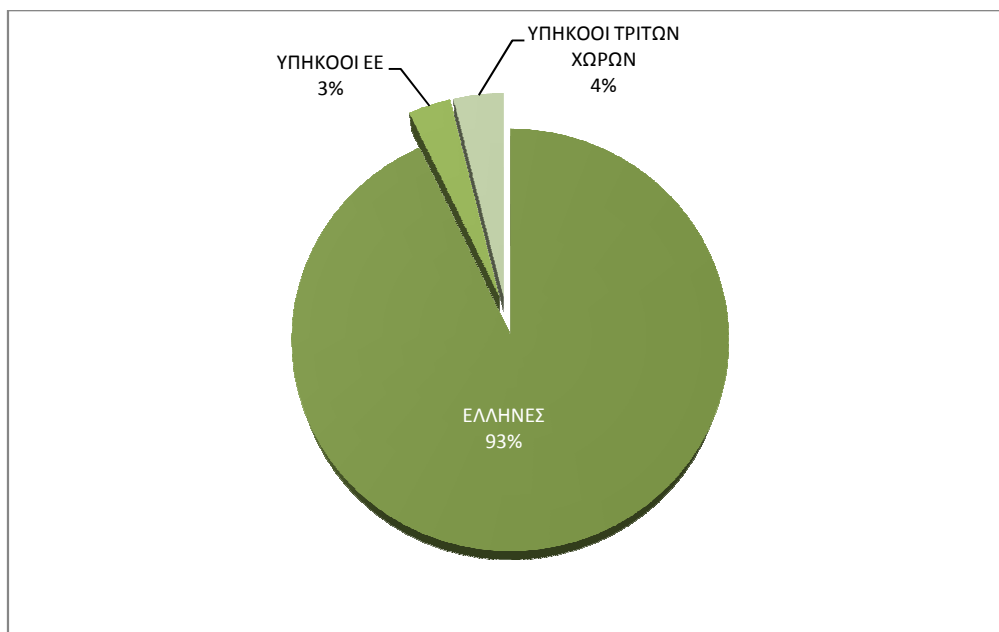

Εγγεγραμμένοι άνεργοι αναζητούντες εργασία στην Περιφέρεια Πελοποννήσου	Εγγεγραμμένοι/ες >= 12 μήνες	Εγγεγραμμένοι/ες < 12 μήνες	Σύνολο
Έλληνες υπήκοοι	14.749	19.393	34.142
Υπήκοοι χωρών Ευρωπαϊκής Ένωσης	335	835	1.170
Υπήκοοι τρίτων χωρών	251	1.135	1.386
Σύνολο	15.335	21.363	36.698

Πηγή: Στοιχεία ΟΠΣ ΟΑΕΔ, Νοέμβριος 2013

Στην Περιφέρεια Πελοποννήσου τον Νοέμβριο του 2013 το ποσοστό των αλλοδαπών ανέργων φθάνει στο 7% το οποίο αναλύεται σε 3% ανέργων υπηκόων χωρών ΕΕ και 4% ανέργων υπηκόων τρίτων χωρών.

Εγγεγραμμένοι/ες άνεργοι/ες αναζητούντες εργασία κατά υπηκοότητα

Πηγή: Στοιχεία ΟΠΣ-ΟΑΕΔ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2013

Από το σύνολο των αλλοδαπών ανέργων, το 23% αφορά μακροχρόνια άνεργους και το υπόλοιπο 77% άνεργους διάρκειας μικρότερης των 12 μηνών.

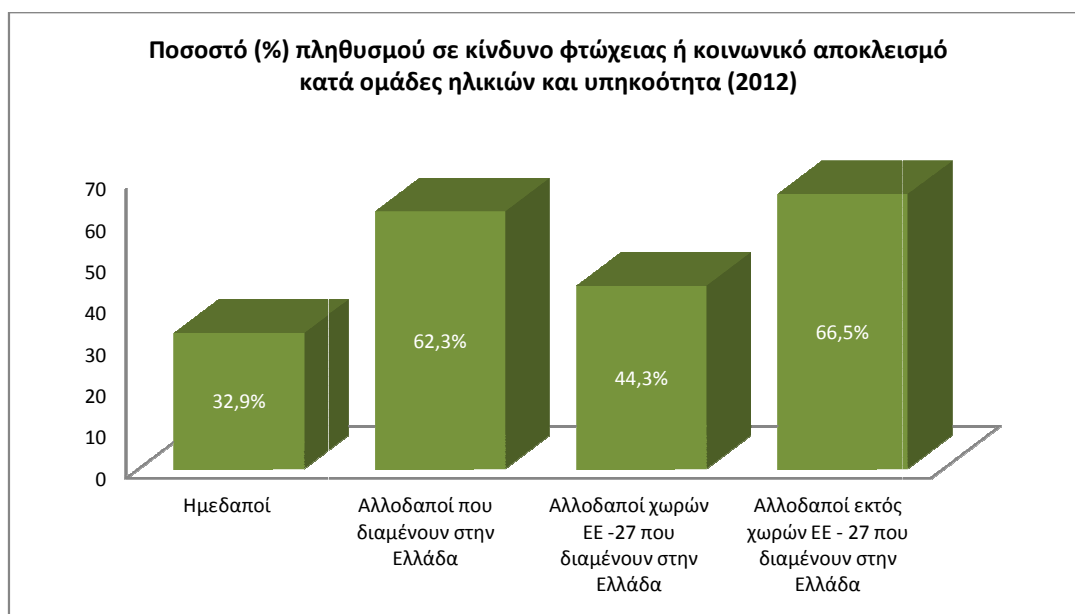
Στην Περιφέρεια Πελοποννήσου οι επιδοτούμενοι άνεργοι είναι συνολικά 5.210 και αντιστοιχούν στο 4% του συνόλου της χώρας. Το ποσοστό των αλλοδαπών επιδοτούμενων ανέργων επί του συνόλου της Περιφέρειας είναι 14,45%. Στο σύνολο των επιδοτούμενων ανέργων το 31% αντιστοιχεί σε αλλοδαπούς εποχικούς τουριστικούς επαγγελματίες.

Επιδοτούμενοι/ες άνεργοι/ες κατά υπηκοότητα στην Περιφέρεια Πελοποννήσου	Κοινοί & Λοιπές Κατηγορίες επιδοτούμενων	Εποχικοί τουριστικών επαγγελμάτων	Σύνολο	Δικαιούχοι που πληρώθηκαν και συνεχίζουν να είναι δικαιούχοι	Νέες αιτήσεις ανέργων για επιδότηση
ΥΠΗΚΟΟΙ ΤΡΙΤΩΝ ΧΩΡΩΝ	280	132	412	319	336
ΥΠΗΚΟΟΙ ΧΩΡΩΝ ΕΕ	210	131	341	293	220
ΣΥΝΟΛΟ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ	490	263	753	612	556
ΕΛΛΗΝΕΣ ΥΠΗΚΟΟΙ	3.873	584	4.457	3.719	1.610
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	4.363	847	5.210	4.331	2.166

Πηγή: Στοιχεία ΟΠΣ-ΟΑΕΔ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2013

Η ανεργία συνιστά ένα κρίσιμο παράγοντα που συνδέεται άμεσα με τον κίνδυνο της φτώχειας στον οποίο εμφανίζονται ιδιαίτερα ευάλωτοι οι μετανάστες και δη οι υπήκοοι τρίτων χωρών που διαμένουν στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα για το έτος 2012 το ποσοστό του αλλοδαπού πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ηλικίας άνω των 18 ετών ήταν 62,3%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τον ημεδαπό πληθυσμό ήταν 32,9%.

Πηγή: ΕΛ. ΣΤΑΤ., Έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών, 2012 : κίνδυνος φτώχειας

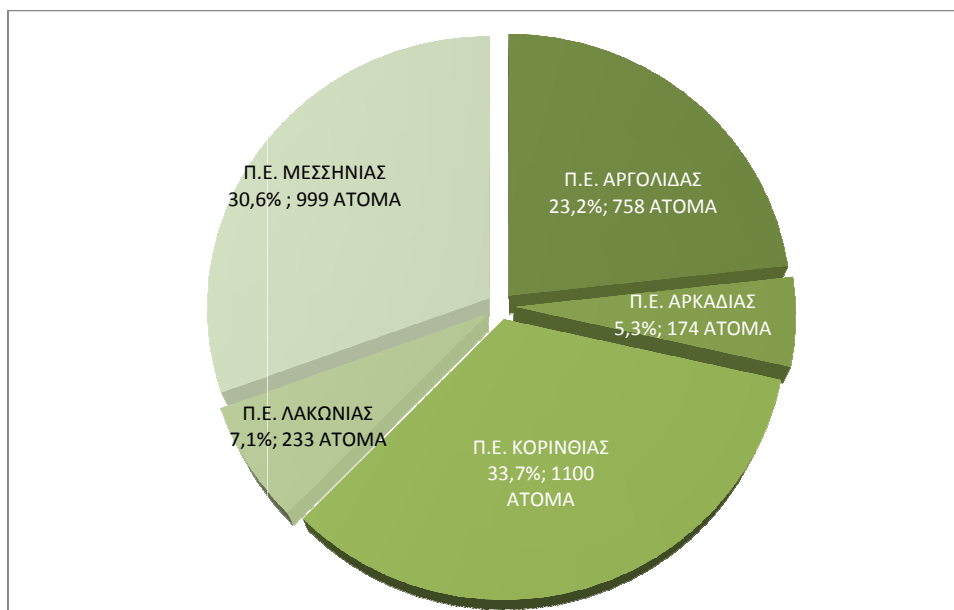
2.6 Ρομά

Οι Ρομά, γνωστοί και ως Τσιγγάνοι, Ατσιγγανοί, Αθίγγανοι, Γύφτοι κλπ., είναι ένας κατά βάση νομαδικός λαός με ινδική καταγωγή. Σύμφωνα με εκτιμήσεις υπάρχουν 12 εκατομμύρια Ρομά παγκοσμίως. Στην Ευρώπη, ο πληθυσμός τους υπολογίζεται περίπου στα 8 με 10 εκατομμύρια άτομα, ενώ στην Ελλάδα βρίσκεται ο τρίτος σε αριθμό πληθυσμός Ρομά στη Δυτική Ευρώπη.

Βάσει έρευνας, η οποία πραγματοποιήθηκε το 2008 μέσω ερωτηματολογίου στους Δήμους της Ελλάδας, με στόχο την καταγραφή χώρων διαμονής των ROMA ο συνολικός πληθυσμός στους διακριτούς και αναγνωρίσιμους χώρους διαμονής ανέρχεται περίπου σε 12.000 οικογένειες ή 50.000 άτομα, αύξηση δηλαδή της τάξης του 8%-10%, δεδομένου ότι η αντίστοιχη εκτίμηση για το 1998 ήταν περίπου 43.000 άτομα. Οι μεγαλύτερες πληθυσμιακές συγκεντρώσεις εμφανίζονται σε τέσσερις (4) περιφέρειες ήτοι, Ανατολική Μακεδονία – Θράκη, Θεσσαλία, Δυτική Ελλάδα και Κεντρική Μακεδονία.

Από την έρευνα που εκπόνησε η Περιφέρεια Πελοποννήσου (2013) για την αποτύπωση της πληθυσμιακής και κοινωνικοοικονομικής κατάστασης των Ρομά προκύπτει ότι στην Πελοπόννησο ζουν 3.174 άτομα εκ των οποίων 1.540 άνδρες και 1.634 γυναίκες. Από πλευράς χωρικής συγκέντρωσης η πλειονότητα των Ρομά (63,20%) εντοπίζεται στις Περιφερειακές Ενότητες Μεσσηνίας και Αρκαδίας (31% και 32%), ενώ ο μέσος όρος διαμονής είναι περί τα 22 χρόνια.

Κατανομή Ρομά κατά Περιφερειακή Ενότητα (Περιφέρεια Πελοποννήσου)

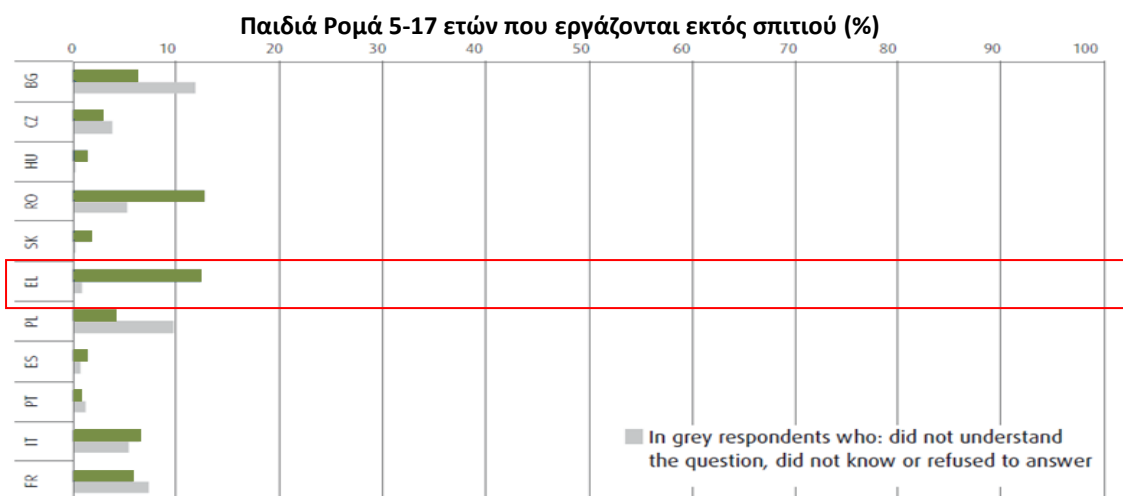
Πηγή: Περιφέρεια Πελοποννήσου (2013)

Οι Ρομά αντιμετωπίζουν συνεχιζόμενες διακρίσεις σε όλη την Ευρώπη. Μια έρευνα του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης που δημοσιεύθηκε το 2012 έδειξε ανέχεια και κοινωνικό αποκλεισμό των Ρομά σε 11 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με υψηλά επίπεδα ανεργίας (πάνω από 66%) και χαμηλά επίπεδα αποφοίτησης από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (περίπου 15%). Στην Ελλάδα το αντίστοιχο ποσοστό είναι μικρότερο του 5% την ίδια στιγμή που οι νέοι μη Ρομά ολοκληρώνουν τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε ποσοστό που ξεπερνά το 80%.

Στην Περιφέρεια Πελοποννήσου τα παιδιά Ρομά σχολικής ηλικίας είναι περίπου 1.103 και δεν ολοκληρώνουν τη στοιχειώδη εκπαίδευση. Το ανώτερο όριο φοίτησης είναι η Τετάρτη Τάξη Δημοτικού. Η συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα υφίσταται πολλαπλό κοινωνικό αποκλεισμό στους τομείς της απασχόλησης, της στέγασης, της υγείας και της εκπαίδευσης.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε το φαινόμενο της παιδικής εργασίας. Σε επίπεδο χώρας, 1 στα 10 παιδιά Ρομά ηλικίας 5-17 ετών εργάζεται εκτός σπιτιού. Συνήθως συλλέγουν αντικείμενα για να τα ξαναπουλήσουν ή για την ανακύκλωση, ζητιανεύουν, είναι μικροπωλητές ή εργάζονται σε αγροκτήματα και λαϊκές αγορές.

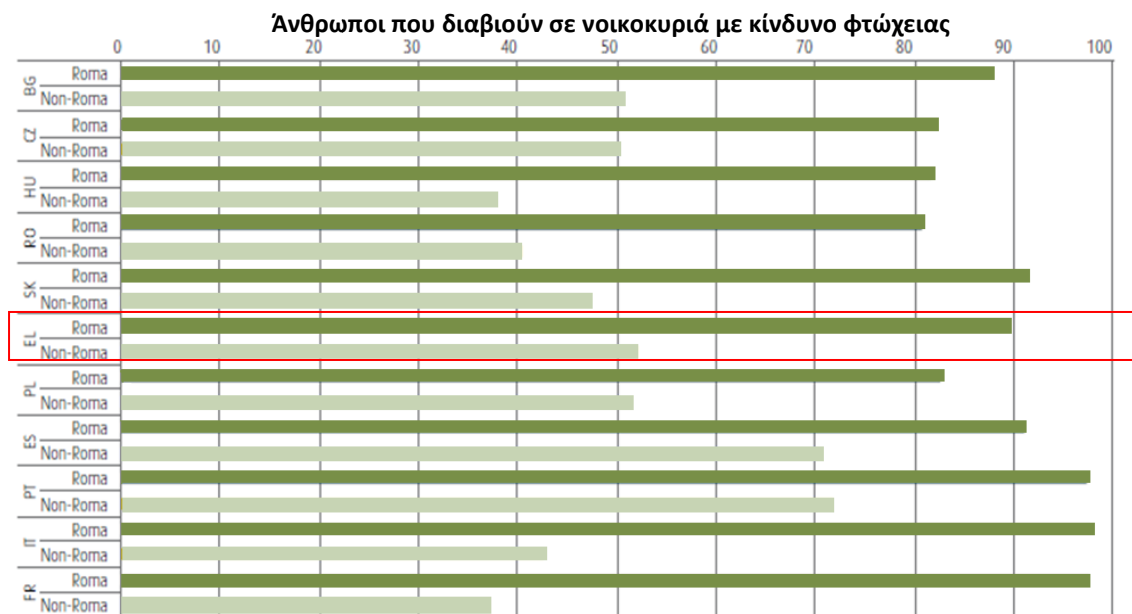
Πηγή: Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ, Ρομά πιλοτική έρευνα 2011

Το εισόδημα για τους περισσότερους Ρομά εξαρτάται κατά κύριο λόγο από την εργασία τους, η οποία έχει ότι στην Πελοπόννησο το 44,52% των ερωτηθέντων απασχολούνται, ενώ το 98,4% αναφέρει ότι δεν υπάρχουν ευκαιρίες για εργασία. Η εικόνα που προκύπτει είναι η αποκοπή από την τυπική αγορά εργασίας και ο εγκλωβισμός της πλειοψηφίας των Ρομά σε μια άτυπη "παρά- αγορά", χωρίς βιώσιμες οικονομικές προοπτικές. Η πραγματικότητα που αναδεικνύεται είναι μια εικόνα οικονομικής ένδειας και αποκοπής από τις ολοένα επιταχυνόμενες εξελίξεις στην αγορά εργασίας. Πολλά νοικοκυριά στηρίζονται στην εποχιακή απασχόληση ενός μέλους και στα επιδόματα πρόνοιας που δικαιούνται ως πολύτεκνοι και άποροι. Σε γενικές γραμμές, το εισόδημα των Ρομά είναι χαμηλό

με αποτέλεσμα η συντριπτική πλειοψηφία των νοικοκυριών να έχει εισόδημα πολύ κάτω από το όριο της φτώχειας.

Στα γραφήματα που ακολουθούν αποτυπώνεται η δύσκολη οικονομική κατάσταση που βιώνουν οι Ρομά. Στην Ελλάδα σχεδόν το 90% ζουν σε νοικοκυριά με εισόδημα χαμηλότερο από το εθνικό όριο της φτώχειας, ενώ σχεδόν το 60% ζει σε νοικοκυριά, κάποιο μέλος των οποίων χρειάστηκε να κοιμηθεί νηστικό τουλάχιστον μία φορά τον τελευταίο μήνα λόγω αδυναμίας αγοράς τροφίμων.

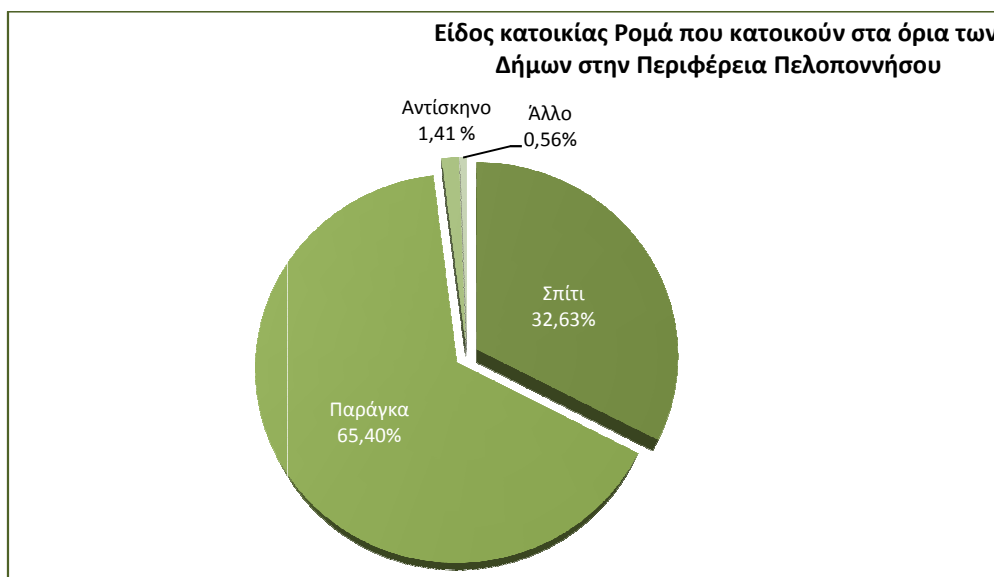
Πηγή: Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ (FRA & UNDP 2012)

Πηγή: Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ, Ρομά πιλοτική έρευνα 2011

Οι συνθήκες διαβίωσης των Ρομά τόσο σε εθνικό επίπεδο, όσο και στην Περιφέρεια Πελοποννήσου είναι δύσκολες. Ειδικότερα ως προς το ζήτημα της στέγασης αναφέρεται ότι η πλειοψηφία των Ρομά (65%) διαβιεί σε παράγκες, ενώ ένα 2% των συμμετεχόντων στην έρευνα δήλωσε ότι ζει σε αντίσκηνα και σε άλλα πρόχειρα καταλύματα. Μόνο το 33% ζει σε σπίτι που για το 47,5% των ερωτηθέντων δεν είναι ιδιόκτητο. Σε ποσοστό 43% τα καταλύματα των Ρομά δε διαθέτουν σύνδεση με δίκτυο ύδρευσης, το 66% δε διαθέτει ηλεκτρισμό, το 57% δε διαθέτει σύνδεση με αποχέτευση και το 97,7% δε διαθέτει τηλεφωνική σύνδεση.

Πηγή: Περιφέρεια Πελοποννήσου (2013)

2.7 Άτομα με αναπηρία (ΑμεΑ)

Ο προσδιορισμός του φαινομένου της αναπηρίας και το ακριβές εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου Άτομο με Αναπηρία (ΑμεΑ) έχει τεθεί πολλές φορές υπό επανεξέταση, λαμβάνοντας υπόψη και το θεωρητικό μοντέλο που εφαρμόζεται (π.χ. ιατρικό – βιολογικό, κοινωνικό, ολιστικό κ.λπ.).

Στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ (1975) εξαγγέλθηκε η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Αναπηρία (ΑμεΑ), που αποτελεί συνέπεια της εγγύησης των κρατών-μελών του ΟΗΕ να δραστηριοποιηθούν για να προάγουν το επίπεδο ζωής των ΑμεΑ. Στη Διακήρυξη αυτή ο όρος «ανάπηρο άτομο» προσδιορίζει κάθε άτομο μη ικανό να επιβιώσει από μόνο του, ολικά ή μερικά, τις αναγκαιότητες για μια κανονική ατομική και κοινωνική ζωή, εξαιτίας μειωμένων σωματικών ή πνευματικών δυνατοτήτων που έχει, εκ γενετής ή όχι.

Η έννοια της αναπηρίας, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας γίνεται αντιληπτή μέσα από δύο διαστάσεις. Σύμφωνα με το αρχικό πλαίσιο αναφοράς ICIDH (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps) η αναπηρία αποτελείται από τρία ξεχωριστά, αλλά αλληλοσυνδεόμενα μέρη, τα οποία ορίζονται ως εξής:

- Βλάβη (impairment) = οποιαδήποτε απώλεια ή ανωμαλία ψυχολογικής, φυσιολογικής ή ανατομικής δομής ή λειτουργίας.
- Αναπηρία (disability) = οποιοσδήποτε περιορισμός ή έλλειψη (που προκύπτει από μια βλάβη) ικανότητας προς εκτέλεση μιας δραστηριότητας κατά τον τρόπο ή μέσα στο φάσμα δραστηριοτήτων που θεωρείται ομαλό για ένα ανθρώπινο ων.
- Μειονεξία (handicap) = ένα μειονέκτημα για ένα δεδομένο άτομο, που προκύπτει από μια βλάβη ή αναπηρία, που περιορίζει ή εμποδίζει την εκπλήρωση ενός ρόλου που είναι ομαλός (ανάλογα με την ηλικία, το φύλο και κοινωνικούς και πολιτιστικούς παράγοντες) για το άτομο αυτό.

Στο πιο πρόσφατο σύστημα ταξινόμησης ICIDH – 2 (International Classification of Impairments, Activities and Participation) λαμβάνονται υπόψη οι επιμέρους διαστάσεις της αναπηρίας, παρέχοντας έναν περισσότερο ολοκληρωμένο όρο που αφορά:

- Σωματικές δομές και λειτουργίες = η διάσταση του σώματος συνδέεται με μια βλάβη ή με μια απώλεια ή ανωμαλία της σωματικής δομής ή με μια φυσιολογική ή ψυχολογική λειτουργία π.χ. απώλεια νεφρού.
- Ατομικές Δραστηριότητες = η δραστηριότητα είναι η φύση και η έκταση της λειτουργικότητας σε ατομικό επίπεδο. Οι δραστηριότητες μπορούν να μειωθούν στη φύση τους, στη διάρκεια ή στην ποιότητά τους, π.χ. αυτοεξυπηρέτηση, διατηρώντας την εργασία.
- Συμμετοχή στην κοινωνία = αναφέρεται στη φύση και στην έκταση της συμμετοχής του ατόμου σε καθημερινές καταστάσεις που έχουν σχέση με δραστηριότητες και άλλους παράγοντες. Η συμμετοχή είναι δυνατό να περιοριστεί στη φύση της, στη διάρκεια και στην ποιότητά της, π.χ. συμμετοχή σε δραστηριότητες της κοινότητας, όπου ζει το άτομο, απόκτηση άδειας οδήγησης κ.λπ.

Επομένως, τα εννοιολογικά στοιχεία της αναπηρίας είναι η πάθηση ή η βλάβη της υγείας, η οποία έχει μόνιμη ή προσωρινή διάρκεια και προκαλεί μείωση της ικανότητας του ατόμου να αντιμετωπίσει τις ατομικές και κοινωνικές του ανάγκες. Πρόκειται για ένα σύνθετο φαινόμενο που αντανακλά την αλληλεπίδραση μεταξύ των χαρακτηριστικών στη φυσιολογία του ατόμου αλλά και των χαρακτηριστικών μέσα στην κοινωνία και στο περιβάλλον όπου ζει.

Σύμφωνα με την Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (ΕΣΑΕΑ 2007) «... η αναπηρία είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, πιο σύνθετη απ' ό,τι ορίζει η κλασική ιατρική προσέγγιση, η οποία περιορίζει την αναπηρία στην απόκλιση από τις φυσιολογικές ψυχολογικές, κινητικές ή βιολογικές λειτουργίες του ανθρώπινου σώματος. Σύμφωνα με τις νεότερες αντιλήψεις, τα άτομα με αναπηρία αντιμετωπίζουν εμπόδια στην καθημερινή τους ζωή εξαιτίας της ύπαρξης χάσματος ανάμεσα στις ανάγκες που προκύπτουν από την αναπηρία του και στην κοινωνία η δομή, ο σχεδιασμός και η λειτουργία της οποίας δεν ανταποκρίνονται στα χαρακτηριστικά αυτής της ομάδας πληθυσμού.»

Οι αναπηρίες διακρίνονται σε κινητικές ή σωματικές, αισθητηριακές, νοητικές, γνωστικές και συναισθηματικές. Επίσης, ταξινομούνται ως προς το χρόνο εκδήλωσής τους σε εκείνες με τις οποίες γεννιέται το βρέφος (εκ γενετής) και σε αναπηρίες που μπορούν να προκληθούν σε κάποια χρονική στιγμή από κληρονομική αιτία, ασθένειες, εργατικό - τροχαίο ή άλλο ατύχημα (επίκτητες). Στα άτομα με αναπηρία συμπεριλαμβάνονται όσοι/όσες πάσχουν από:

- κινητικά προβλήματα (π.χ. τετραπληγία, παραπληγία)
- αναπηρίες λειτουργίας εσωτερικών συστημάτων (π.χ. καρδιοπάθεια, φυματίωση, νεφρική ανεπάρκεια)
- χρόνιες δερματικές παθήσεις
- αναπηρίες στην ομιλία
- ιδιόμορφες χρόνιες παθήσεις (π.χ. επιληψία, λέπρα)
- αναπηρίες αισθητηρίων οργάνων (π.χ. τυφλότητα, βαρηκοΐα, κώφωση).
- νευρώσεις και ψυχώσεις (π.χ. σχιζοφρένιες, συναισθηματικές διαταραχές, δυσκολίες κοινωνικής προσαρμογής)
- διανοητική καθυστέρηση.

Ανάλογα με την κατηγορία και τη σοβαρότητα της αναπηρίας, τα άτομα αντιμετωπίζουν διαφορετικούς φραγμούς και εμπόδια στην καθημερινή τους ζωή. Ορισμένες κατηγορίες αναπήρων, όπως τα άτομα με βαριές και πολλαπλές αναπηρίες, έχουν ανάγκη μέτρων κοινωνικής φροντίδας, ενώ κάποιες άλλες κατηγορίες, έχουν τη δυνατότητα, αλλά και την ανάγκη ένταξης στο κοινωνικό σύστημα. Γίνεται λοιπόν σαφές ότι τα αίτια, το είδος και ο βαθμός της αναπηρίας ποικίλλουν και είναι παράγοντες που:

- καθορίζουν δυναμικά την εξελικτική πορεία του ατόμου στο οικογενειακό, εκπαιδευτικό, εργασιακό και κοινωνικό περιβάλλον
- αυξομειώνουν τον αποκλεισμό που βιώνουν τα άτομα ως προς το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον

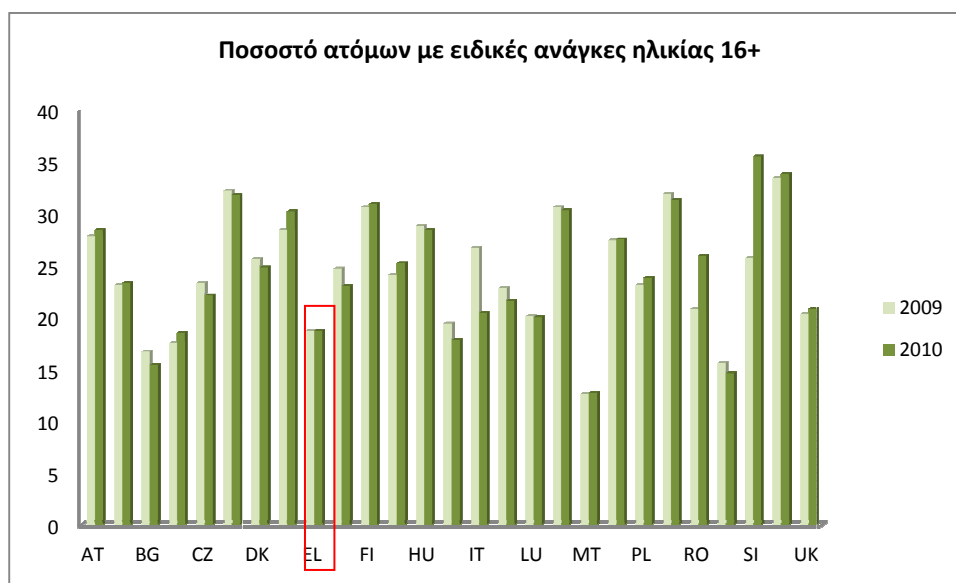

- προσδιορίζουν το βαθμό και το είδος της ψυχοκοινωνικής υποστήριξης που χρειάζονται, στην πορεία για την εργασιακή τους ένταξη και την κοινωνική τους ενσωμάτωση (Project “Market on Wheels” 2008)

Ο ποσοτικός προσδιορισμός του πληθυσμού των ΑμεΑ στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζει δυσκολίες.

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης τα άτομα με κάποια μορφή αναπηρία, από ήπιας έως και πιο σοβαρής μορφής, αντιπροσωπεύουν σήμερα πάνω από το 15% του πληθυσμού των ευρωπαϊκών χωρών, ποσοστό που αντιστοιχεί σε 80 εκατομμύρια άτομα (περίπου ένας του έξι Ευρωπαίους). Το ποσοστό των ΑμεΑ αναμένεται να αυξηθεί μέχρι το 2030 στο 17% σε παγκόσμιο επίπεδο. Σε παλαιότερη μελέτη για την αναπηρία και την κοινωνική συμμετοχή στην Ευρώπη (European Communities & Eurostat 2002) αναφέρεται ότι ποσοστό 4,5% του συνολικού πληθυσμού ηλικίας 16-64 ετών ανήκει στην ομάδα ατόμων με βαριές αναπηρίες (άτομα μη λειτουργικά και μη αυτοεξυπηρετούμενα) και ποσοστό 10% ανήκει στα άτομα με κάποια ηπιότερη μορφή αναπηρίας (στατιστικά στοιχεία 1996). Τα αντίστοιχα ποσοστά για την Ελλάδα είναι 3,3% για περιπτώσεις βαριάς αναπηρίας και 4,9% για τα άτομα με ήπιες αναπηρίες.

Στην Ελλάδα, το 2010 το ποσοστό των ατόμων με ειδικές ανάγκες ηλικίας άνω των 16 ετών ήταν 18,7% (επί του συνολικού πληθυσμού της ίδιας ηλικιακής ομάδας).

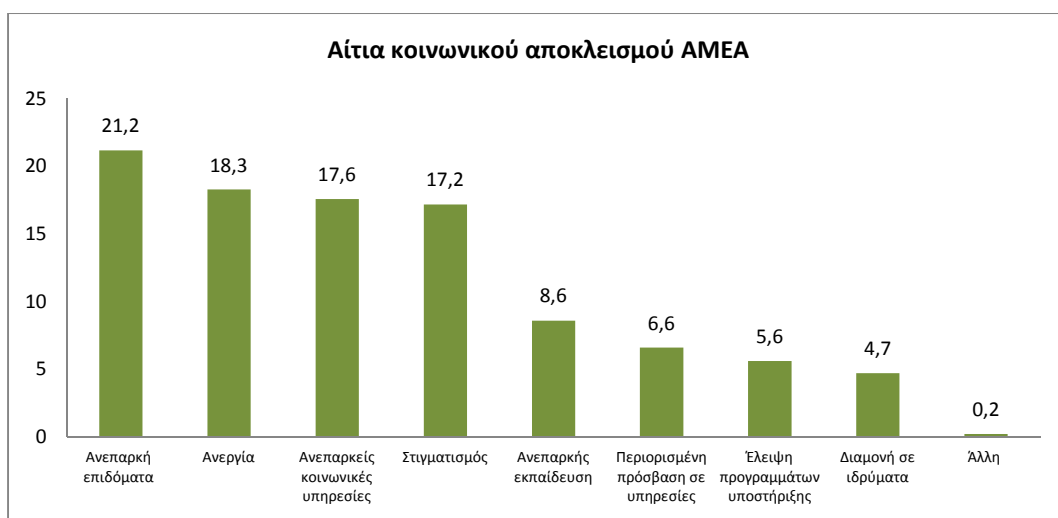

Πηγή: Academic Network of European Disability

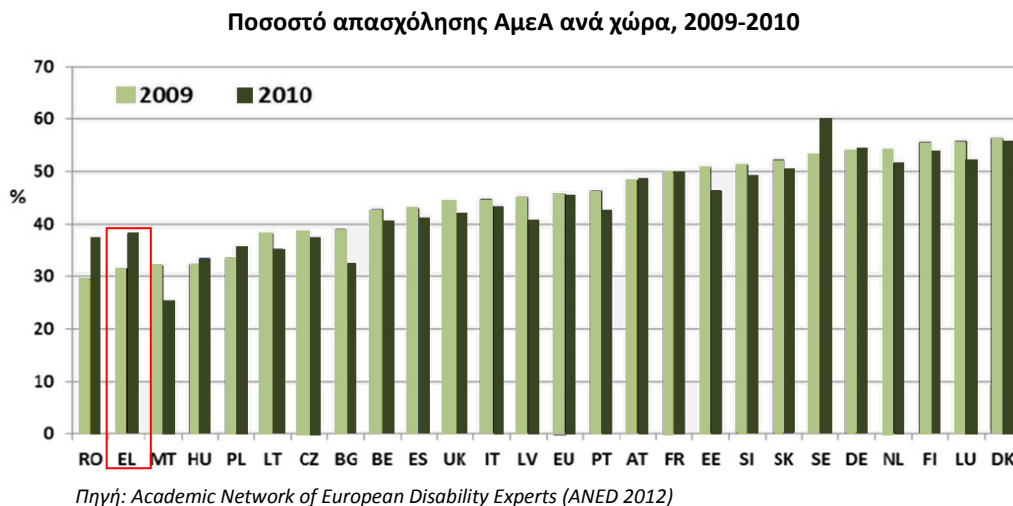
Οι περισσότερες μελέτες που έχουν εκπονηθεί τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, καταδεικνύουν ότι τα υψηλότερα ποσοστά κοινωνικού αποκλεισμού παρατηρούνται στα άτομα με χρόνια προβλήματα υγείας και αναπηρίας. Για τη διερεύνηση αυτού του φαινομένου και την ανάδειξη της παθογένειάς

του, η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας, διενήργησε έρευνα, στο πλαίσιο της συνεχούς έρευνας εργατικού δυναμικού για άτομα με προβλήματα υγείας ή αναπηρίας. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε το Β' τρίμηνο του 2002 και περιελάμβανε δείγμα 77.451 ατόμων. Στο ακόλουθο διάγραμμα απεικονίζονται οι κύριες αιτίες, σχετικά με την εμφάνιση φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού των ατόμων με αναπηρία και χρόνια προβλήματα υγείας. Τα υψηλότερα ποσοστά καταγράφονται στα ανεπαρκή επιδόματα, την ανεργία, τις ανεπαρκείς κοινωνικές υπηρεσίες και τον κοινωνικό στιγματισμό.

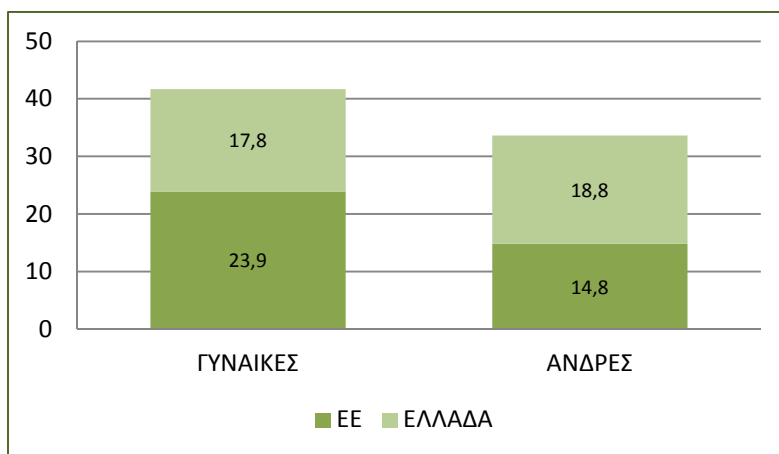
Ο αποκλεισμός των ΑΜΕΑ από την αγορά εργασίας ιδιαίτερα κατά τα τελευταία χρόνια έχει λάβει εκρηκτικές διαστάσεις. Τη στιγμή που στην πλειοψηφία των κρατών μελών το ποσοστό απασχόλησης είναι μεγαλύτερο του 70% το αντίστοιχο ποσοστό για τα ΑμεΑ είναι χαμηλότερο του 50%. Μάλιστα στην Ελλάδα το ποσοστό απασχόλησης ατόμων με ειδικές ανάγκες ηλικίας 20-64 ετών φθάνει μόλις στο 38,2% αποκλίνοντας ιδιαίτερα από τον αντίστοιχο μέσο όρο σε επίπεδο Ε.Ε. (45,5%).

Το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα για τα ΑμεΑ αυξήθηκε στη διετία 2009-2010 από 17,9% σε 19% και μάλιστα είναι υψηλότερο του μέσου όρου της Ε.Ε. (18,3%). Οι γυναίκες πλήττονται περισσότερο και το 2010 το ποσοστό των άνεργων γυναικών ΑμεΑ έφθασε στο 24% τη στιγμή που το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών ήταν μόλις 14,8%.

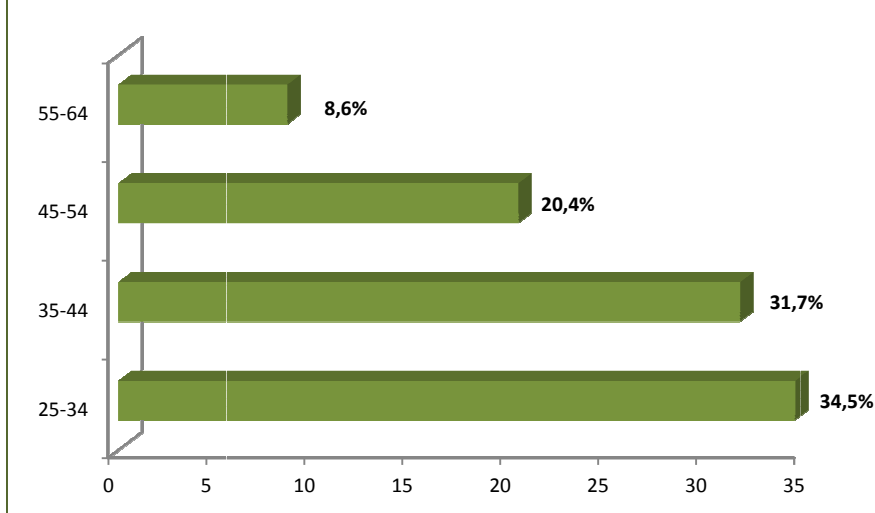
Ποσοστό ανεργίας πληθυσμού ΑμεΑ κατά φύλο (2010)

Πηγή: Academic Network of European Disability Experts (ANED 2012)

Στο γράφημα που ακολουθεί αποτυπώνονται σε επίπεδο χώρας τα ποσοστά ανεργίας των ατόμων με αναπηρία κατά ομάδες ηλικιών και διαπιστώνεται ότι εκτός εργασιακού στίβου μένουν κυρίως άτομα των παραγωγικών ηλικιών (25-44 ετών).

Ποσοστό ανεργίας ΑμεΑ ανά ομάδες ηλικιών (2010)

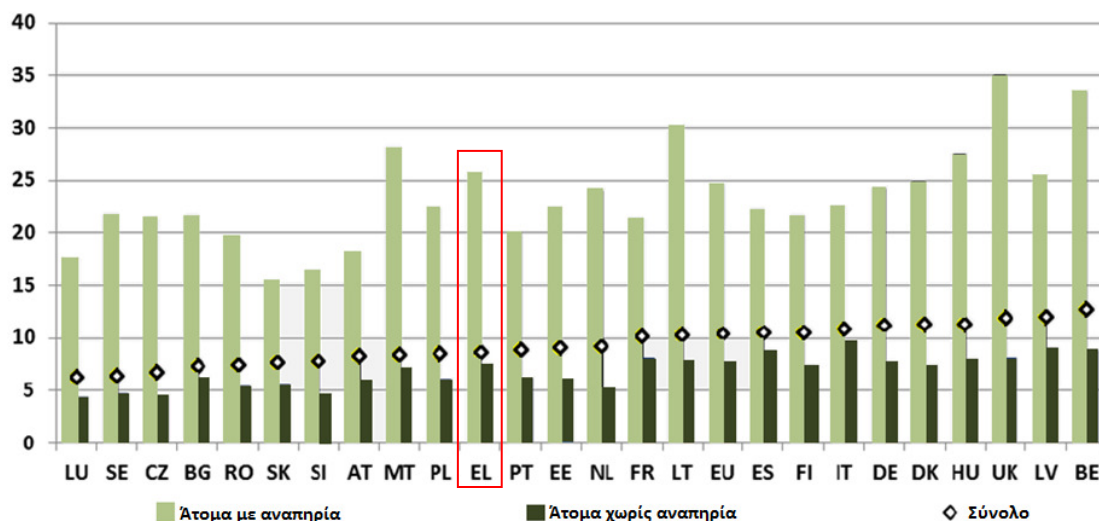

Πηγή: Academic Network of European Disability Experts (ANED 2012)

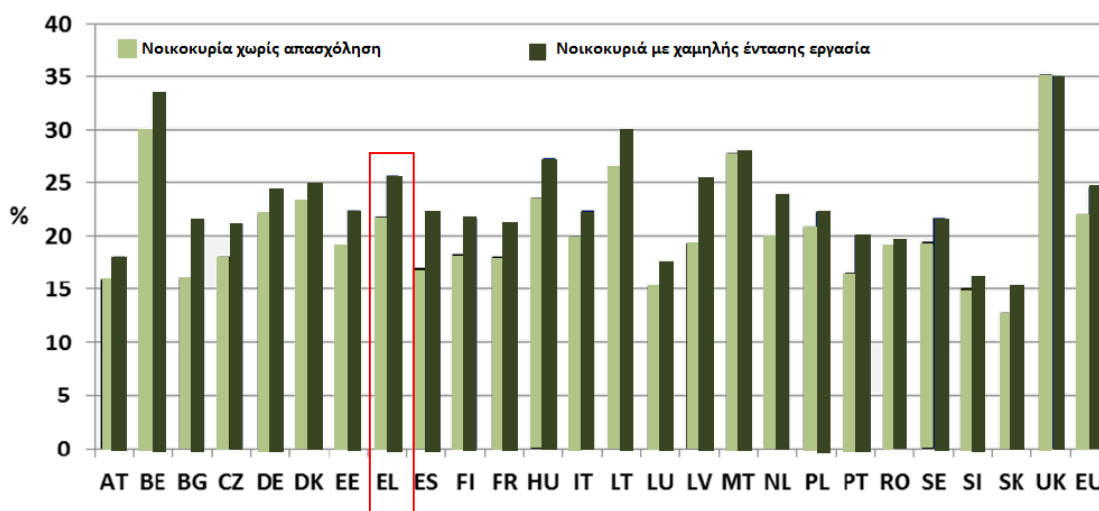
Σε επίπεδο Ε.Ε. το 24,5% των ΑμεΑ διαβιεί σε νοικοκυριά με χαμηλή ένταση εργασίας (<20%), ενώ το ποσοστό για τα άτομα χωρίς αναπηρία είναι μόλις 7,8%. Μεταξύ των χωρών με τα υψηλότερα ποσοστά ΑμεΑ σε νοικοκυριά χαμηλής έντασης εργασίας (Ηνωμένο Βασίλειο, Βέλγιο, Λετονία, κ.ά.) κατατάσσεται και η Ελλάδα με το αντίστοιχο ποσοστό να είναι υψηλότερο του 25%.

ΑμεΑ σε νοικοκυριά με χαμηλή ένταση εργασίας (<20%) ανά χώρα, 2010

Πηγή: Academic Network of European Disability Experts (ANED 2012)

ΑμεΑ σε νοικοκυριά χωρίς εργασία ή με χαμηλή ένταση εργασίας

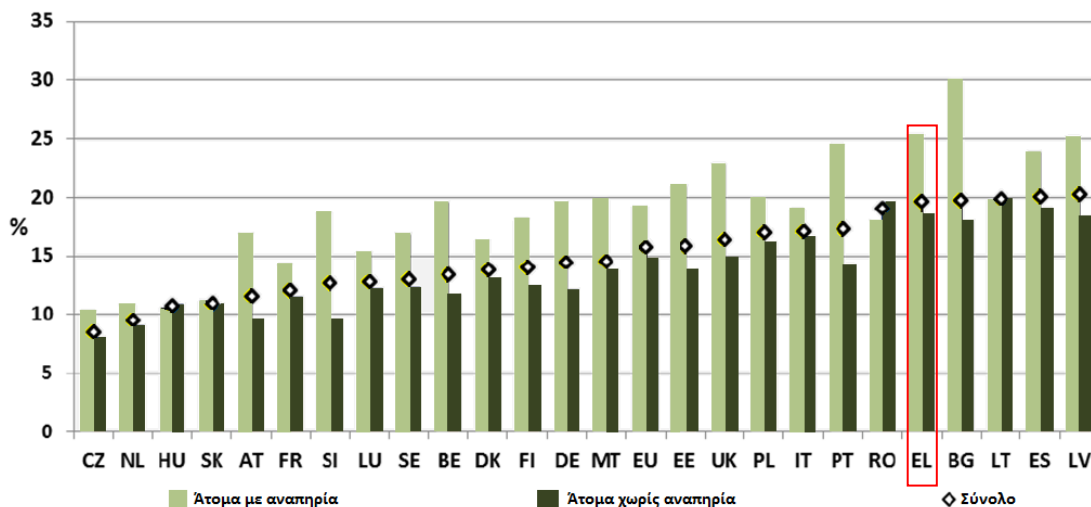

Πηγή: Academic Network of European Disability Experts (ANED 2012)

Το 2010 στην Ελλάδα το ποσοστό των ΑμεΑ ηλικίας άνω των 16 ετών που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας (μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις) υπερβαίνει το 25% και αποκλίνει σημαντικά από το μέσο όρο σε επίπεδο Ε.Ε (<20%).

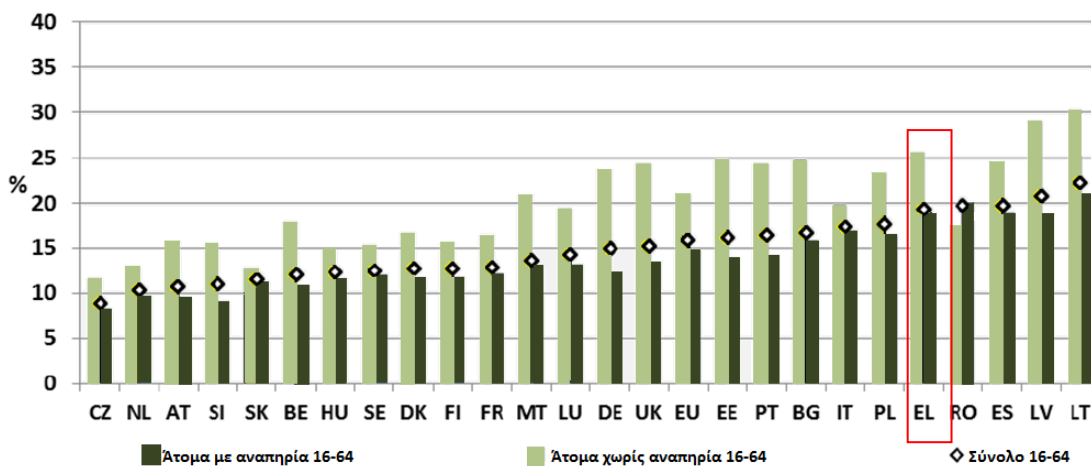
ΑμεΑ ηλικίας 16+ σε κίνδυνο φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (2010)

Πηγή: Academic Network of European Disability Experts (ANED 2012)

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται το κείμενο της Ευρωπαϊκής Στρατηγική για την Αναπηρία 2010-2020 (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2010) «για τα άτομα με αναπηρία το ποσοστό φτώχειας είναι 70% υψηλότερο από το μέσο όρο, εν μέρει λόγω της περιορισμένης πρόσβασης στην απασχόληση». Ακολουθούν γραφήματα που παρουσιάζουν τα ΑμεΑ σε κίνδυνο φτώχειας κατά ομάδες ηλικιών και κατά χώρα.

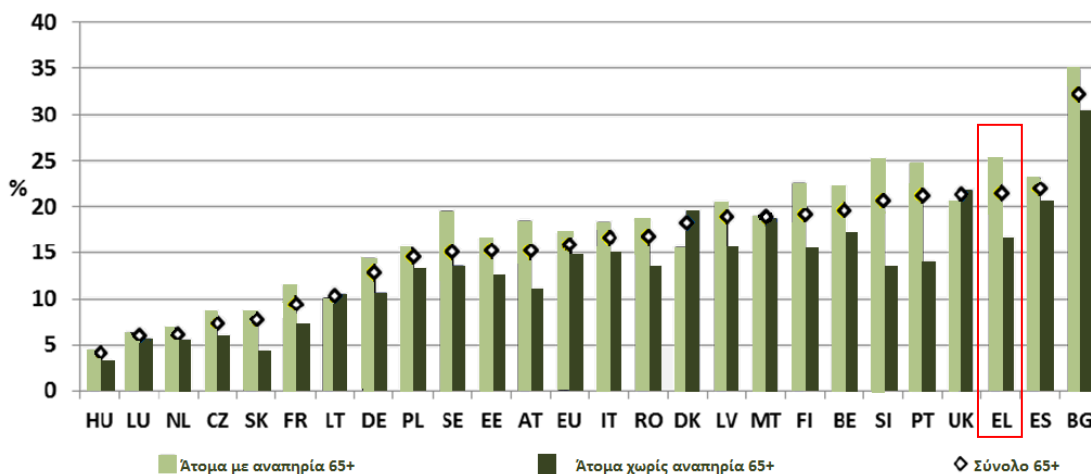
ΑμεΑ ηλικίας 16-64 ετών σε κίνδυνο φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (2010)

Πηγή: Academic Network of European Disability Experts (ANED 2012)

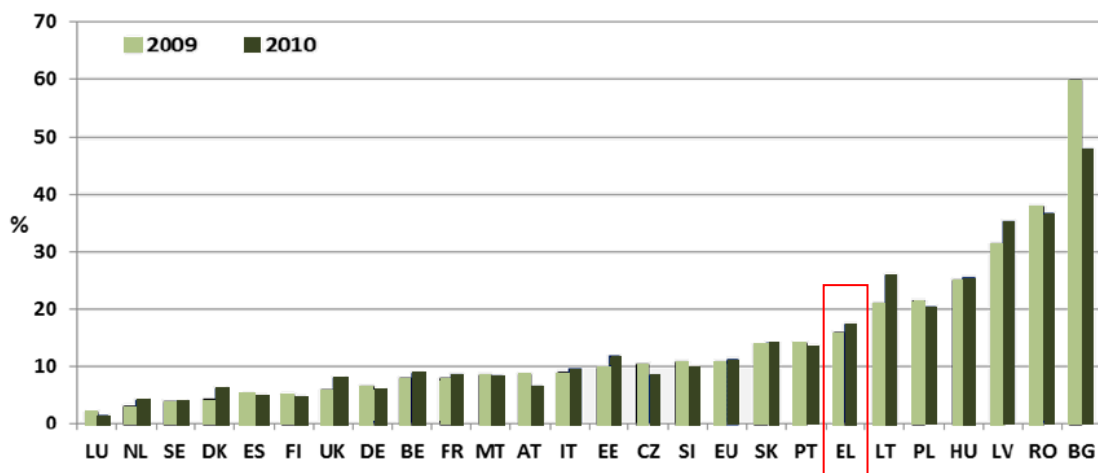
ΑμεΑ ηλικίας 65+ ετών σε κίνδυνο φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (2010)

Πηγή: Academic Network of European Disability Experts (ANED 2012)

Στο διάστημα 2009-2010 το ποσοστό των ΑμεΑ που στερούνται βασικά καταναλωτικά υλικά σημείωσε μικρή αύξηση στοιχείο που τεκμηριώνει τη δυσχερή οικονομική κατάσταση της ευάλωτης αυτής πληθυσμιακής ομάδας. Από το επόμενο γράφημα προκύπτει ότι η Ελλάδα κατέχει την έβδομη χειρότερη θέση στο σύνολο των 25 κρατών – μελών της Ε.Ε.

Διαχρονική Εξέλιξη ποσοστού ΑμεΑ που στερούνται βασικά υλικά

Πηγή: Academic Network of European Disability Experts (ANED 2012)

Κατά την περίοδο Οκτώβριος – Νοέμβριος 2013 η Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία σε συνεργασία με την ΚΑΠΑResearch πραγματοποίησαν έρευνα για τα άτομα με αναπηρία για το σύνολο της χώρας με τη συμμετοχή δείγματος από όλες τις Περιφέρειες. Από την Περιφέρεια Πελοποννήσου συμμετείχαν 302 άτομα ηλικίας άνω των 18 ετών.

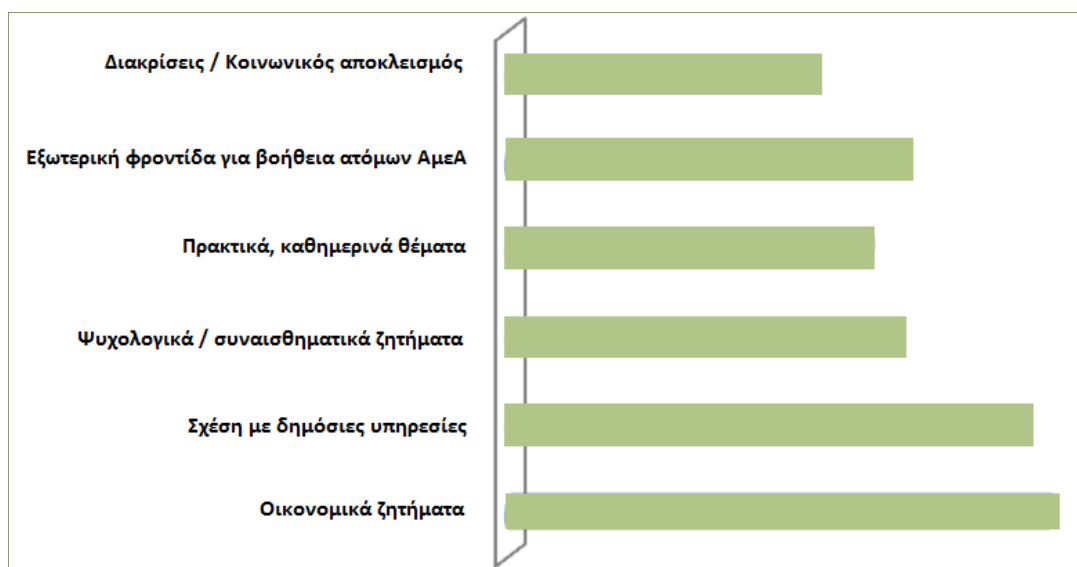

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν αφορούν στα εξής:

Το μεγαλύτερο ποσοστό των ΑμεΑ εμφανίζει κινητικά προβλήματα (παραπληγία, τετραπληγία κ.ά.) και ακολουθούν τα άτομα με ψυχική αναπηρία (κατάθλιψη, σχιζοφρένεια κ.α.), τα άτομα με νοητικά προβλήματα (νοητική υστέρηση, αυτισμός, σύνδρομο down, κ.ά.) και τα άτομα με αισθητηριακή αναπηρία (τύφλωση, κώφωση).

Τα βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν νοικοκυριά με ΑμεΑ είναι κατά σειρά σημαντικότητας οικονομικά ζητήματα, οι σχέσεις με δημόσιες υπηρεσίες, η ανάγκη εξωτερικής βοήθειας για τη φροντίδα των ΑμεΑ, ψυχολογικά και συναισθηματικά ζητήματα, διακρίσεις και κοινωνικός αποκλεισμός.

Δυσκολίες που αντιμετωπίζουν νοικοκυριά με ΑμεΑ

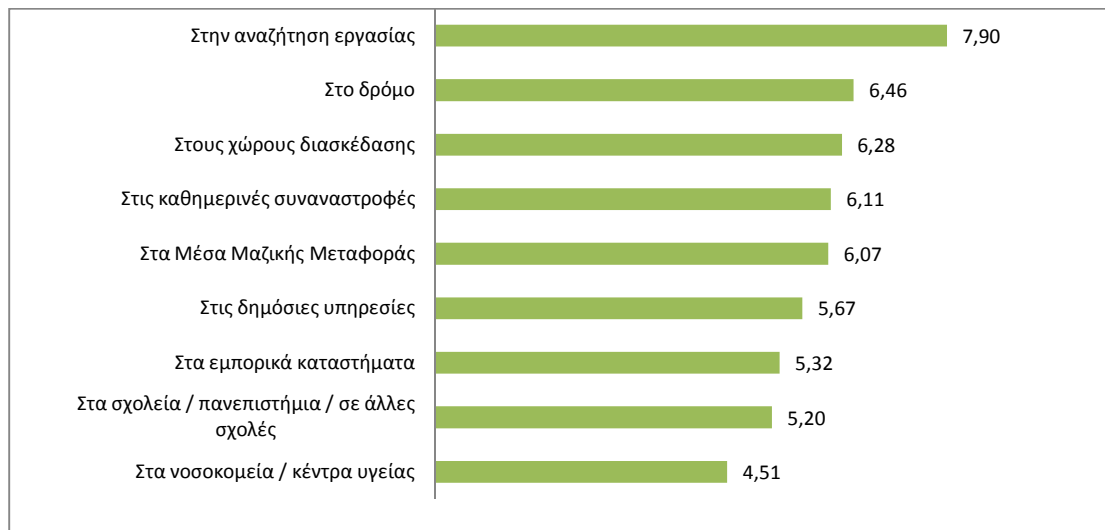

Πηγή: Kapataresearch (2013), έρευνα για τα άτομα με αναπηρία

Σε ότι αφορά τις διακρίσεις που βιώνουν τα άτομα με αναπηρίες εντονότερα καταγράφονται στην αγορά εργασίας, στις καθημερινές συναναστροφές, στους χώρους διασκέδασης, στα μέσα μαζικής μεταφοράς, στις δημόσιες υπηρεσίες και τα εμπορικά καταστήματα, στον τομέα της εκπαίδευσης και στον τομέα της υγείας –πρόνοιας.

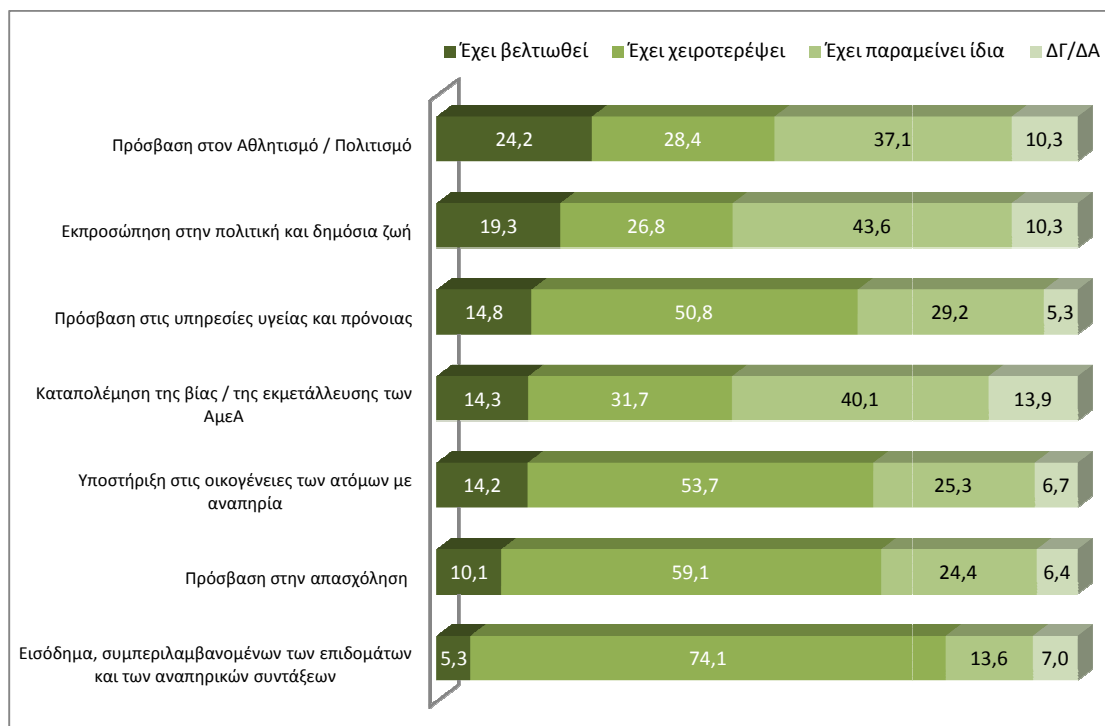

Πόσο συχνά πιστεύετε ότι εκδηλώνονται διακρίσεις εις βάρος των ατόμων με αναπηρία με κάθε έναν από τους παρακάτω τομείς της καθημερινής ζωής; (Μέσοι όροι κλίμακας 1-10)

Πηγή: Kaparesearch (2013), έρευνα για τα άτομα με αναπηρία

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα θεωρούν ότι τα ΑμεΑ γίνονται συχνά αποδέκτες κοινωνικών διακρίσεων και ζουν στο περιθώριο της κοινωνίας. Μάλιστα, τα τρία τελευταία χρόνια η ζωή των ΑμεΑ στην Ελλάδα χειροτέρεψε ως προς το εισόδημα και τα προνοιακά – αναπηρικά επιδόματα, τη δυνατότητα ένταξης στην αγορά εργασίας και την εξασφάλιση απασχόλησης, αλλά και ως προς την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και πρόνοιας.

Πηγή: Kaparesearch (2013), έρευνα για τα άτομα με αναπηρία

Τα σύνολο σχεδόν των συμμετεχόντων της έρευνας δήλωσε ότι νοικοκυριά με ΑμεΑ έχουν κόστος διαβίωσης πολύ υψηλότερο από οικογένειες χωρίς άτομα με αναπηρία κρίνοντας αναγκαίο η πολιτεία να καλύψει το πρόσθετο αυτό κόστος. Η οικονομική δε κρίση σύμφωνα με το 96,5% των ερωτηθέντων έχει προκαλέσει ανυπέρβλητες δυσκολίες στα νοικοκυριά.

2.8 Ηλικιωμένοι

Ένα άτομο κατατάσσεται στην κατηγορία των ηλικιωμένων μετά το πέρασμά του από το κατώφλι των 65 ετών. Η Ευρώπη διέρχεται μια περίοδο αναπόφευκτης γήρανσης του πληθυσμού της. Από το 2010 ο αριθμός των πολιτών ηλικίας 15-60 ετών έχει αρχίσει να συρρικνώνεται, ενώ ο αριθμός όσων είναι 60 ετών και άνω θα συνεχίζει να αυξάνεται κατά περίπου 2 εκατομμύρια το χρόνο. Η μεγαλύτερη πίεση αναμένεται κατά την περίοδο 2015-2035 όταν η λεγόμενη «γενιά των baby-boomers» θα βγει στη σύνταξη. Σύμφωνα με τις πιο πρόσφατες προγνώσεις της Eurostat, το 2060 σε κάθε Ευρωπαίο πολίτη άνω των 65 ετών θα αντιστοιχούν μόνο δύο εργαζόμενοι ηλικίας 15-64 ετών (Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, οδικός χάρτης της ενεργού γήρανσης στην Ελλάδα 2012- 2020).

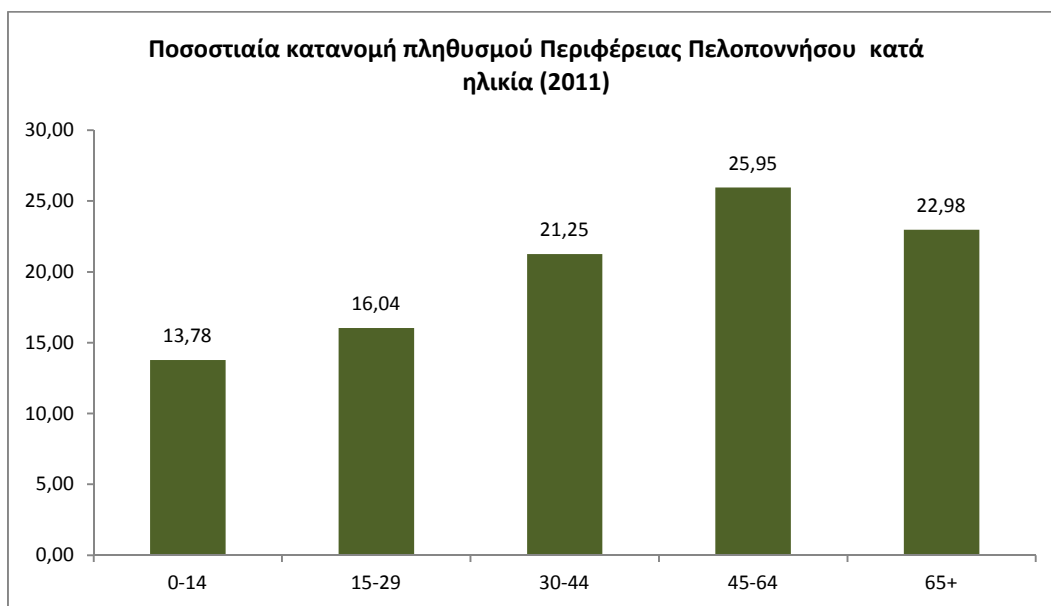
Στην Περιφέρεια Πελοποννήσου, σύμφωνα με την τελευταία απογραφή πληθυσμού (2011), ο μόνιμος πληθυσμός ηλικίας άνω των 65 ετών αποτελεί το 23% του συνολικού πληθυσμού, στοιχείο που υπογραμμίζει έντονο το πρόβλημα της γήρανσης του πληθυσμού.

Ποσοστιαία κατανομή πληθυσμού κατά ομάδες ηλικιών

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ / ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΙΩΝ				
	0-14	15-29	30-44	45-64	65+
Περιφέρεια Πελοποννήσου	13,78	16,04	21,25	25,95	22,98
Π.Ε. Αργολίδας	14,27	15,54	22,60	26,42	21,17
Π.Ε. Αρκαδίας	12,99	15,79	20,00	25,84	25,37
Π.Ε. Κορινθίας	14,79	16,21	22,07	26,06	20,86
Π.Ε. Λακωνίας	12,86	16,14	20,56	25,20	25,24
Π.Ε. Μεσσηνίας	13,50	16,27	20,76	26,03	23,43

Πηγή: ΕΛ. ΣΤΑΤ., Απογραφή πληθυσμού 2011

Σε όλες τις Περιφερειακές ενότητες το ποσοστό των ατόμων τρίτης ηλικίας ξεπερνά το 20% με το μεγαλύτερο ποσοστό να καταγράφεται στην Π.Ε. Αρκαδίας και το μικρότερο στην Π.Ε. Κορινθίας.

Αναλυτικότερα στον πίνακα που ακολουθεί αποτυπώνεται η ποσοστιαία συμμετοχή των ηλικιακών ομάδων άνω των 65 ετών στο σύνολο του πληθυσμού της Περιφέρειας.

Κατανομή πληθυσμού τρίτης ηλικίας

Ομάδες ηλικιών	Πληθυσμός	Ποσοστιαία συμμετοχή
65-69	28.242	4,89
70-74	32.064	5,55
75-79	30.774	5,33
80-84	24.109	4,17
85+	17.599	3,05
Σύνολο	577.903	22,98

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Απογραφή πληθυσμού 2011

Ο συνολικός αριθμός των καταγεγραμμένων συνταξιούχων στην Περιφέρεια Πελοποννήσου τον Νοέμβριο του 2010 ανέρχονταν σε 178.704 άτομα αντιπροσωπεύοντας το 7,9% των συνταξιούχων της χώρας. Το ποσοστό αυτό είναι μεγαλύτερο της αντίστοιχης συμμετοχής στον πληθυσμό της χώρας και αποτελεί ένδειξη του βαθμού γήρανσης, καθώς και της μεγαλύτερης συγκριτικά εισοδηματικής εξάρτησης της περιοχής από συντάξεις (Βαϊτσός, Μισσός, Η νέα οικονομική γεωγραφία της Πελοποννήσου, 2013).

Αριθμός συνταξιούχων κατά περιφερειακή ενότητα

Περιφερειακή Ενότητα	Συνταξιούχοι	Ποσοστιαία συμμετοχή	Πληθυσμός απογραφής 2011	% συνταξιούχων στο συνολικό πληθυσμό
Π.Ε. Αργολίδας	27.979	15,66	97.090	28,82
Π.Ε. Αρκαδίας	29.882	16,72	86.820	34,42
Π.Ε. Κορινθίας	39.085	21,87	145.360	26,89
Π.Ε. Λακωνίας	30.675	17,17	89.600	34,24
Π.Ε. Μεσσηνίας	51.083	28,59	163.110	31,32
Περιφέρεια Πελοποννήσου	178.704	100,00	581.980	30,71

Πηγή: Βαΐτσος και Μισσός (2013)

Από την ανάλυση της κατανομής των συνταξιούχων κατά Περιφερειακή Ενότητα προκύπτει ότι η αναλογία των συνταξιούχων στο σύνολο του πληθυσμού είναι μεγάλη. Στο σύνολο της Περιφέρειας οι συνταξιούχοι αντιπροσωπεύουν το 30,71% του συνολικού πληθυσμού.

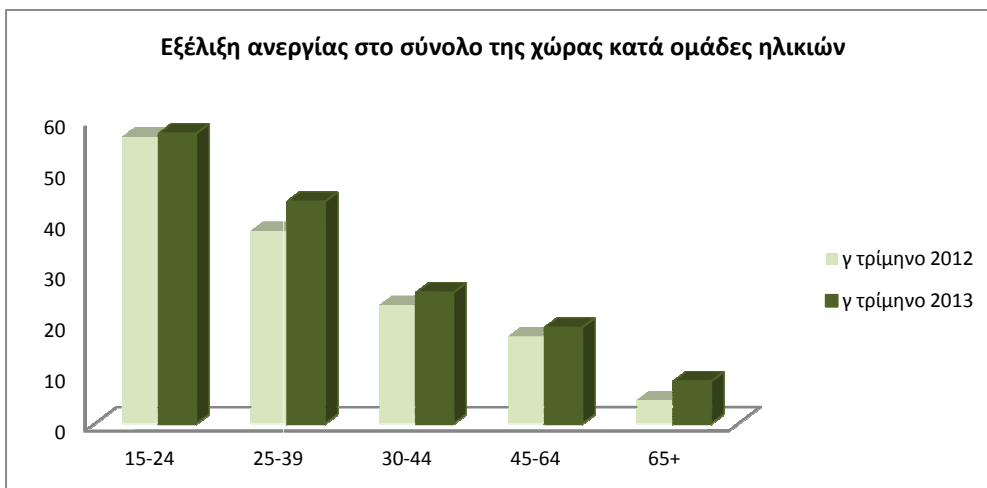
Σε όλες τις Περιφερειακές Ενότητες οι συνολικές μέσες βασικές συνταξιοδοτικές απολαβές κινούνται σε χαμηλά επίπεδα δηλαδή μεταξύ 557 και 659 ευρώ σε μηνιαία βάση. Τα εν λόγω επίπεδα βρίσκονται κάτω από την τιμή του ελάχιστου μισθού επηρεάζοντας αντίστοιχα και τα επίπεδα διαβίωσης των συνταξιούχων της Πελοποννήσου.

Το 2011 και το 2012 οι οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα επιδεινώθηκαν πέρα από κάθε προσδοκία, αφού οι μεταβολές των μακροοικονομικών μεγεθών ήταν κατά πολύ δυσμενέστερες, διαψεύδοντας όλες τις προβλέψεις που είχαν γίνει από εγχώριους φορείς και από διεθνείς οργανισμούς, οι οποίες απέτυχαν να εκτιμήσουν το εύρος της πτώσης στην τελική εγχώρια ζήτηση. Η δραματική αυτή επιδείνωση της ελληνικής οικονομίας είχε άμεσο αντίκτυπο στα εισοδήματα, αλλά και στα μέτωπα της απασχόλησης και της ανεργίας επηρεάζοντας σε διαφορετικό βαθμό τις διάφορες πληθυσμιακές ομάδες.

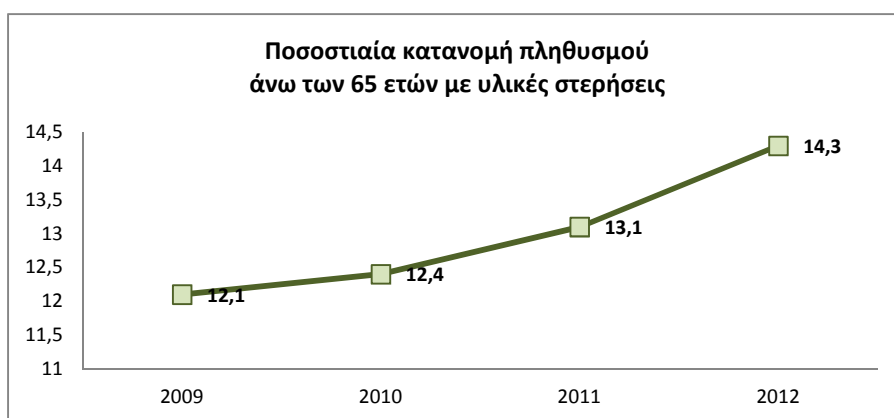
Οι ρυθμίσεις και αναπροσαρμογές που πραγματοποιήθηκαν στον τομέα των συντάξεων ήτοι κατάργηση των δώρων και μείωση ύψους συντάξεων προκάλεσαν μείωση των συνολικών εισοδηματικών εισροών στην οικονομία της Πελοποννήσου ύψους 249 εκ. ευρώ περίπου προκαλώντας αντίστοιχες υφεσιακές πιέσεις στην περιοχή και στους συνταξιούχους.

Η ανεργία στην Ελλάδα το τρίτο τρίμηνο του 2013 άγγιξε το 27% από 24,8% που ήταν το αντίστοιχο τρίμηνο του 2012. Στην Περιφέρεια Πελοποννήσου η ανεργία ακολουθεί τις ίδιες τάσεις σκαρφαλώνοντας στο 22,9% από 20,1% που ήταν το τρίτο τρίμηνο του 2012. Η ανεργία στην πληθυσμιακή ομάδα των ηλικιωμένων (65+) στο ίδιο διάστημα σχεδόν διπλασιάστηκε, καθώς αυξήθηκε από 4,6% σε 8,3%.

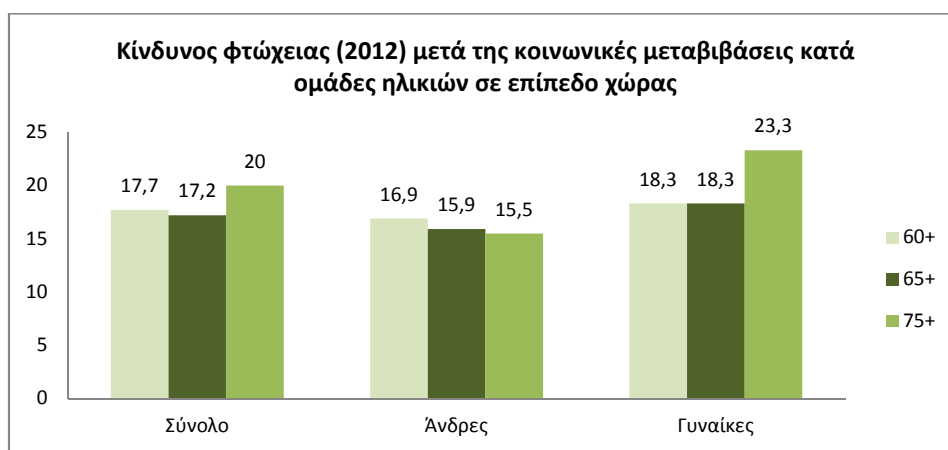

Τα ηλικιωμένα άτομα, που αποτελούν κατά βάση τους συνταξιούχους, έχουν επιβαρυνθεί, όπως προαναφέρθηκε, από τις περικοπές σε συντάξεις με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζουν πρόβλημα φτώχειας και να αποκλείονται από αγαθά και υπηρεσίες. Το ποσοστό του ηλικιωμένου πληθυσμού που αντιμετωπίζει οικονομικές δυσκολίες και στερείται τουλάχιστον 4 από τις 9 διαστάσεις της υλικής υστέρησης βαίνει συνεχώς αυξανόμενο, στο σύνολο της χώρας, από το 2008 και το 2012 ανήλθε στο 14,3%.

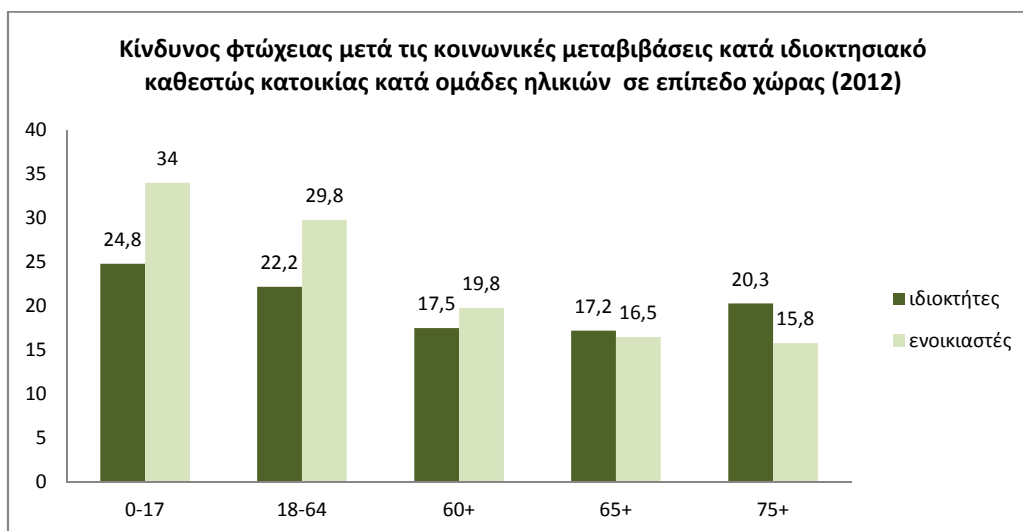

Σύμφωνα με την έρευνα της ΕΛ. ΣΤΑΤ., για το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών το 2012, ο κίνδυνος φτώχειας για άτομα ηλικίας άνω των 65 ετών σε επίπεδο χώρας, μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, ανέρχεται σε 17,2%, ενώ στο σύνολο του πληθυσμού ανέρχεται σε 23,1%. Πιο αναλυτικά, ο κίνδυνος φτώχειας για άτομα ηλικίας άνω των 75 ετών υπολογίζεται σε 20%, ενώ για τα άτομα ηλικίας άνω των 60 ετών σε 17,7%. Παρακάτω αποτυπώνεται ο κίνδυνος φτώχειας κατά ομάδα ηλικιών άνω των 60 ετών και κατά φύλο.

Το ποσοστό κινδύνου φτώχειας πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (δηλαδή μη συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών επιδομάτων και των συντάξεων στο συνολικό διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών) εκτιμάται σε 86,5% για άτομα ηλικίας 65 ετών και άνω. Τα νοικοκυριά που διαμένουν σε ιδιόκτητη κατοικία απειλούνται από φτώχεια σε ποσοστό 21,6%, ενώ αυτά που διαμένουν σε ενοικιασμένη κατοικία σε ποσοστό 29,6%. Ο κίνδυνος φτώχειας ηλικιωμένων 75 ετών και άνω ανέρχεται για τους ιδιοκτήτες σε 20,3% ενώ για τους ενοικιαστές σε 15,8%.

Αναφορικά με τον κίνδυνο φτώχειας σε σχέση με την οικονομική κατάσταση, το αντίστοιχο ποσοστό για τους συνταξιούχους, μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, ανέρχεται σε 14,3%, ενώ για τους εργαζόμενους σε 15,1%.

Το βάθος (χάσμα) κινδύνου φτώχειας αναφέρεται στην εισοδηματική κατάσταση των ατόμων που βρίσκονται κάτω από το κατώφλι της φτώχειας και είναι η διαφορά μεταξύ του κατωφλίου του κινδύνου φτώχειας για το σύνολο του πληθυσμού και του διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος του φτωχού πληθυσμού και εκφράζεται ως ποσοστό επί του κατωφλίου του κινδύνου φτώχειας. Για το 2012 το βάθος κινδύνου φτώχειας εκτιμάται για τα άτομα ηλικίας άνω των 65 ετών σε 14,8% και για άτομα ηλικίας 75+ σε 11,7%.

Οι έρευνες που πραγματοποιούνται από τη Eurostat σε θέματα φτώχειας στην Ελλάδα εντάσσουν την Περιφέρεια Πελοποννήσου σε μια ευρύτερη χωρική κατηγορία η οποία περιλαμβάνει μαζί με την Πελοπόννησο τη Δυτική Ελλάδα, την Ήπειρο, τη Στερεά Ελλάδα (εκτός Αττικής) και τα Ιόνια νησιά. Το γεγονός αυτό καθιστά αδύνατη την όποια προσπάθεια εξαγωγής αξιόπιστων συμπερασμάτων για το ποσοστό και τα κύρια χαρακτηριστικά της φτώχειας ανά Περιφέρεια. Επίσης η τεκμηρίωση της ΕΛ.ΣΤΑΤ., σε θέματα φτώχειας για τις 13 Περιφέρειες βασίζεται στη χρήση στοιχείων που συλλέγονται κατ' έτος μέσω 7.000 ερωτηματολογίων περίπου εκ των οποίων μόνο 350 αναλογούν στην Περιφέρεια Πελοποννήσου. Το μικρό αυτό δείγμα δημιουργεί ερωτήματα ως προς την αξιοπιστία των συμπερασμάτων. Για το λόγο αυτό παρουσιάζονται κάποιες εκτιμήσεις που δηλώνουν τις τάσεις φαινομένου της φτώχειας στην Περιφέρεια.

Τα μόνα στοιχεία που βρέθηκαν για το φαινόμενο της φτώχειας στην ομάδα των ηλικιωμένων είναι από την έρευνα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) του 2007 για την οικονομική ανισότητα, τη φτώχεια και την αποστέρηση. Σύμφωνα με αυτήν, οι ηλικιωμένοι 65 ετών και άνω συνιστούν πληθυσμιακή ομάδα υψηλού κινδύνου φτώχειας που κυμαίνεται μεταξύ 30% - 50%.

Κίνδυνος φτώχειας ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω στην Περιφέρεια Πελοποννήσου

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	42,3%
Π.Ε. Αργολίδας	34,2%
Π.Ε. Αρκαδίας	52,0%
Π.Ε. Κορινθίας	29,2%
Π.Ε. Λακωνίας	46,9%
Π.Ε. Μεσσηνίας	48,4%

Πηγή: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (Μπαλούρδος 2007)

Όσον αφορά στον κίνδυνο φτώχειας, κατά κύρια οικονομική δραστηριότητα, το αντίστοιχο ποσοστό για τους συνταξιούχους κυμαίνεται σε υψηλά επίπεδα σε όλη την Περιφέρεια Πελοποννήσου. Το μεγαλύτερο ποσοστό κινδύνου φτώχειας καταγράφεται στην ΠΕ Μεσσηνίας (39,5%) και το μικρότερο στην ΠΕ Κορινθίας (22,3%).

Κίνδυνος φτώχειας συνταξιούχων στην Περιφέρεια Πελοποννήσου

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	39,8%
Π.Ε. Αργολίδας	32,8%
Π.Ε. Αρκαδίας	44,0%
Π.Ε. Κορινθίας	29,7%
Π.Ε. Λακωνίας	44,5%
Π.Ε. Μεσσηνίας	44,5%

Πηγή: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (Μπαλούρδος 2007)

Κεφάλαιο 3

Προσδιορισμός και εξειδίκευση αναγκών ανά κατηγορία εν δυνάμει ωφελούμενων στην Περιφέρεια Πελοποννήσου

3.1 Προσδιορισμός αναγκών ατόμων που απειλούνται από τη φτώχεια ή διαβιούν κάτω από το όριο της φτώχειας

Η μέθοδος ανάλυσης που παρουσιάζεται παρακάτω στα υποκεφάλαια λαμβάνει χώρα βασισμένη σε δύο βάσεις, αυτή της *πυραμίδας του Maslow* και των *εξειδικευμένων αναγκών που διαπιστώνονται ανά ομάδα στόχου*, όπως αυτές παρουσιάστηκαν παραπάνω.

Στο σημείο αυτό έχει σημασία να γίνει μια γενική αναφορά στη πυραμίδα του Maslow δεδομένου ότι η καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη και την ιεράρχηση των αναγκών του ανθρώπου, όπως αυτή παρουσιάζεται σε θεωρητικό επίπεδο. Η πυραμίδα του Maslow, ως μοντέλο προσδιορισμού των ανθρωπίνων αναγκών, έχει πολύ σημαντική επιρροή σε αναλύσεις διαφόρων επιστημονικών πεδίων και όχι μονάχα της ψυχολογίας, για την οποία αρχικά δημοσιεύτηκε το 1943 στο επιστημονικό περιοδικό *Psychological Review* (Volume 50-4), στο άρθρο “A theory of human motivation”. Η πυραμίδα των αναγκών του Maslow διέυρνε σημαντικά την επιρροή της ως βάση ανάλυσης των κοινωνικών και ανθρωπιστικών ζητημάτων σε κλάδους όπως η πολιτική επιστήμη, η κοινωνιολογία, η διοικητική επιστήμη αλλά και άλλων πεδίων της κοινωνικής και ανθρωπιστικής επιστήμης γενικότερα. Ο σχολιασμός αυτός για την επιστημονική σημασία της πυραμίδας έχει τη σημασία της δεδομένου ότι δικαιολογεί τη κεντρική επιλογή για τη χρήση της ως βάση ανάλυσης. Συγκεκριμένα η χρήση της πυραμίδας ως μοντέλο ανάλυσης ουσιαστικά διαμορφώνει μία δομή και μια ιεράρχηση των αναγκών, ιδιαιτέρως χρήσιμη σε επιμέρους αναλύσεις σε κοινωνικές ομάδες, όπως αυτές που αναφέρονται για τη Περιφέρεια Πελοποννήσου.

Η συγκεκριμένη ιεράρχηση υποδεικνύει ότι οι άνθρωποι κινητοποιούνται πρωτίστως στην ικανοποίηση των πλέον βασικών αναγκών προτού προχωρήσουν στην ικανοποίηση άλλων πιο σύνθετων αναγκών. Στα κατώτερα επίπεδα της πυραμίδας ομαδοποιούνται οι βασικότερες ανθρώπινες ανάγκες, ενώ οι πιο σύνθετες ανάγκες

εντοπίζονται στην κορυφή της πυραμίδας. Καθώς οι άνθρωποι κινούνται προς την κορυφή της πυραμίδας, οι ανάγκες καθίστανται ολοένα και περισσότερο ψυχολογικές και κοινωνικές.

Η πρώτη ανάγκη που κατά το Maslow είναι η βασικότερη και τοποθετείται στη βάση της πυραμίδας είναι αυτή των **φυσιολογικών αναγκών** (physiological) η οποία εκτείνεται από βασικές ανάγκες επιβίωσης όπως για παράδειγμα τροφής, νερού ή αέρα έως εκείνη της αναπαραγωγής προκειμένου ο άνθρωπος να είναι σε θέση ως είδος να εξελιχθεί και να επιβιώσει. Η δεύτερη κατηγορία αναγκών με βάση τη πυραμίδα είναι οι **ανάγκες ασφάλειας** (safety needs) οι οποίες έχουν να κάνουν με το προσωπικό αίσθημα ασφάλειας που προκύπτει για παράδειγμα από τη οικογενειακή θαλπωρή, την οικονομική ασφάλεια που προκύπτει από την επαγγελματική ζωή ή την περιουσία, την ασφάλεια της σωματικής υγείας και την αποφυγή ατυχημάτων ή ασθενειών. Η τρίτη κλίμακα της πυραμίδας πραγματεύεται τις **κοινωνικές ανάγκες** και ειδικότερα το πολύ σημαντικό **αίσθημα του ανήκειν** και της αγάπης (love and belonging). Ο άνθρωπος κατά το Maslow έχει ανάγκη να ικανοποιήσει την ανάγκη αυτή είτε μέσα από την αγάπη που θα δέχεται και θα προσφέρει, είτε με τη συμμετοχή του από τη πρώτη βαθμίδα κοινωνικής ομάδας που είναι η οικογένεια και στη συνέχεια στις υπόλοιπες που είναι το σχολείο και η κοινωνία γενικότερα. Το αίσθημα του ανήκειν είναι σημαντικό για το άτομο διότι γίνεται αποδεκτός ως κοινωνική οντότητα, αποκτά φίλους και δεν περιθωριοποιείται από το περίγυρο του. Η επόμενη κλίμακα αναγκών είναι αυτή της **αναγνώρισης** (esteem), η οποία περιέχει εκείνες που σχετίζονται με τη προσωπική αυτοεκτίμηση και το σεβασμό από και προς τους άλλους. Η ανάγκη αυτή του ανθρώπου είναι σημαντική αφού εκτός του ότι συμπληρώνει εκείνη της κοινωνικής ένταξης που λαμβάνει χώρα στη προηγούμενη κατηγορία εδώ σημασία έχει η αναγνώριση, η αποδοχή και η αξία του ατόμου από τον ίδιο αρχικά και το κοινωνικό σύνολο, τους συνανθρώπους του, την οικογένεια και τις κοινωνικές ομάδες που δρα. Η τελευταία κατηγορία αναγκών του ατόμου είναι οι **ανάγκες αυτό-ολοκλήρωσης** (self-actualization) όπου το συναίσθημα της ολοκλήρωσης, της συναίσθησης των δεξιοτήτων και δυνατοτήτων είναι κεντρικό. Το άτομο στη κατηγορία αυτή έχει ανάγκη τη γνώση, τη σοφία, την ικανότητα και τις δεξιότητες της

δημιουργικότητας, της ανάληψης πρωτοβουλιών και της τακτοποίησης ζητημάτων που αφορούν το άτομο και τη πραγματικότητα των κοινωνικών ομάδων στις οποίες είναι μέλος.

Η παραπάνω απεικόνιση και περιγραφή της Πυραμίδας του Maslow αποτελεί μια σημαντική βάση συζήτησης και προσέγγισης των αναγκών κάθε κοινωνικής ομάδας που περιγράφεται και αναλύεται στην παρούσα μελέτη. Η διασύνδεση, ωστόσο, δεν είναι πάντοτε διακριτή δεδομένου ότι το αναλυτικό πλαίσιο αναδεικνύει διάφορα ζητήματα που επεκτείνουν περαιτέρω την ανάλυση από εκείνη της διάστασης των αναγκών. Το ζήτημα της πολυπλοκότητας πλέον των αναγκών και της διασύνδεσης του με τη φτώχεια στην Περιφέρεια Πελοποννήσου ουσιαστικά διαφοροποιείται ανά κοινωνική ομάδα και διαρθρώνεται με διαφορετική ένταση. **Τα γενικά χαρακτηριστικά που προκύπτουν για το ζήτημα της φτώχειας είναι ότι αποτελεί πράγματι ένα ζητούμενο για την τοπική κοινωνία ως προς την εκπλήρωση βασικών αναγκών επιβίωσης και ασφάλειας.** Οι ανάγκες που καλούνται να απαντηθούν σε πρώτη φάση στο ζήτημα της φτώχειας επικεντρώνονται στις δύο πρώτες κατηγορίες των αναγκών και στη συνέχεια ανά κοινωνική ομάδα διαμορφώνονται και άλλες διαστάσεις, οι οποίες υπογραμμίζουν την πολυπλοκότητα του φαινομένου.

Όσον αφορά τη **φτώχεια και τα νοικοκυριά**, αυτό που διαπιστώνεται είναι ότι η κατηγορία αυτή δεν αποτελεί ίσως μια παραδοσιακή κοινωνική ομάδα που πλήττεται διαχρονικά από τη φτώχεια στην Ελλάδα και δη στην Περιφέρεια Πελοποννήσου. Οι συνέπειες της συρρίκνωσης με όρους βιοτικού επιπέδου της μεσαίας και μικρομεσαίας αστικής τάξης στην Ελλάδα αναδεικνύει πλέον ανάγκες που βρίσκονται στη δεύτερη κατηγορία αναγκών της πυραμίδας του Maslow και σχετίζονται άμεσα με το βιοτικό επίπεδο. Ο αριθμός των μελών στα νοικοκυριά, η ηλικίες και το φύλο των μελών, το μορφωτικό επίπεδο είναι παράγοντες που διαφοροποιούν την ένταση του φαινομένου και του τρόπου αντιμετώπισης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού που αντιμετωπίζει ένα νοικοκυριό και τα μέλη του. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίδεται στα μονογονεϊκά ή στα πολύτεκνα νοικοκυριά, στα παιδιά, στη γυναίκα, στους ηλικιωμένους, στους νέους.

Αναφορικά με την **κατηγορία των ανέργων**, η προσέγγιση για τη διαπίστωση των αναγκών επικεντρώνεται σε ειδικά χαρακτηριστικά που εμπίπτουν στην πρώτη και δεύτερη κατηγορία. Το φαινόμενο της ανεργίας και της μεγέθυνσης του στα χρόνια της κρίσης είναι ένα κεντρικό πλέον ζήτημα που διαφοροποίησε τις ισορροπίες ανάμεσα στο βιοτικό επίπεδο και στην ποιότητα ζωής. Η έλλειψη της ασφάλειας για ζητήματα εργασίας και οικονομικές χειραφέτησης αλλά και η εξυπηρέτηση βασικών αναγκών όπως η τροφή και η στέγη είναι πλέον τα σύγχρονα και βασικά ζητήματα για την κατηγορία των ανέργων. Η κοινωνική, ωστόσο, αυτή ομάδα έχει την ανάγκη της αυτό-επιβεβαίωσης και της ολοκλήρωσης, γιατί οι άνθρωποι ενδεχομένως με τον τερματισμό του επαγγελματικού τους βίου να μην είναι σε θέση πλέον να την ικανοποιήσουν.

Αναφορικά με τις **κατηγορίες των μεταναστών** αλλά και **των Ρομά**, στην πλειοψηφία τους συναντάται η απαίτηση κάλυψης πολύ βασικών αναγκών αλλά και εκείνης της ασφάλειας, ενώ υπάρχει απαίτηση διαφοροποιημένων πρακτικών προσέγγισης και ενσωμάτωσης, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες των ομάδων αυτών και το γεγονός ότι το ενδεχόμενο πολλαπλών διακρίσεων είναι ιδιαίτερα αυξημένο σε σχέση με άλλες κοινωνικές ομάδες. Σε κάποιες δε περιπτώσεις διαπιστώνεται έντονα και η ανάγκη του ανήκειν, δεδομένου ότι πολλοί άνθρωποι, ιδιαιτέρως της δεύτερης γενιάς μεταναστών, εκτός από τα παραπάνω έχουν να αντιμετωπίσουν και τυπικά το ζήτημα της ιθαγένειας.

Η **κατηγορία των ατόμων με αναπηρία** έχει επίσης να αντιμετωπίσει μια σειρά εμποδίων και καθημερινών προβλημάτων που αφορούν την καθημερινότητα των ατόμων, ενώ και αυτή η κοινωνική ομάδα πλήττεται ιδιαίτερα από το φαινόμενο των πολλαπλών διακρίσεων. Η αναπηρία και η φτώχεια δημιουργούν ένα φαύλο κύκλο γεγονότων που οδηγούν πολλές φορές τα άτομα αυτά σε ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες επιβίωσης. Η εξάλειψη των εμποδίων, η διασφάλιση της προσβασιμότητας σε όλα τα αγαθά και τις υπηρεσίες, η προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της ασφάλειας των ατόμων αυτών βρίσκονται στο επίκεντρο κάθε σχετικής δράσης για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Τέλος, οι **λοιπές ευπαθείς κοινωνικές ομάδες** συγκροτούν μια ιδιαίτερη κατηγορία, με ανάγκες που διαπιστώνονται σε όλα τα φάσματα της πυραμίδας του Maslow με διαφορετική ένταση και έκταση. Το κοινό χαρακτηριστικό για τις κοινωνικές ομάδες αυτές είναι ότι η απάντηση των αναγκών είναι ένα φαινόμενο διαχρονικό, το οποίο επηρέασε η κρίση αρνητικά αλλά επί της ουσίας δεν προκάλεσε. Οι ομάδες αυτές αντιμετωπίζουν σημαντικές βιοποριστικές ανάγκες που εμπίπτουν στην πρώτη κατηγορία, αλλά και εκείνες της δεύτερης που διασφαλίζουν την ασφάλεια και ένα αξιοπρεπές βιοτικό επίπεδο. Στην κατηγορία, ωστόσο, αυτή διαπιστώνεται ότι η ικανοποίηση της ανάγκης του ανήκειν και της αυτό-επιβεβαίωσης θεωρείται νευραλγική και απαραίτητη, δεδομένης της κοινωνικής προκατάληψης και του αποκλεισμού που χαρακτηρίζει αυτές τις κοινωνικές ομάδες.

Η εμφάνιση κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων και ατόμων είναι ένα φαινόμενο με αυξητικές διαστάσεις, στα πλαίσια των σύγχρονων κοινωνιών που χαρακτηρίζονται από ριζικές αλλαγές, νέες προκλήσεις, έντονη κινητικότητα και κοινωνική πόλωση. Οι αδυναμίες των θεσμών κοινωνικής προστασίας, η κριτική του κράτους πρόνοιας σε συνδυασμό με τις επιδράσεις της απορρύθμισης που διαπιστώθηκε τις δεκαετίες '80 και '90 στην Ευρώπη και μεταγενέστερα στην Ελλάδα διαμόρφωσε ένα νέο πεδίο πολιτικής δράσης. Η απορρύθμιση του κράτους πρόνοιας στις ευρωπαϊκές χώρες, η στρεβλή ανάπτυξη του στην Ελλάδα, η αποδυνάμωση των κρατικών δράσεων στη σφαίρα της κατανομής του πλούτου και τη μείωση των κοινωνικών δαπανών αποτέλεσαν διαδικασίες που

ενίσχυσαν τις κοινωνικές ανισότητες και το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας (Ζαϊμάκης 2005) στην Ευρώπη και την Ελλάδα διαχρονικά.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι πολυεπίπεδος και αφορά όλες τις διατάσεις της κοινωνικοοικονομικής και πολιτικής ζωής, εκφραζόμενος μέσα από διαφορετικές αποκλίνουσες ομάδες ανάλογα με εκείνο που ορίζεται ως κοινωνία και λειτουργικό σύστημα (Πετράκης 2002). Αρχικά η έννοια χρησιμοποιήθηκε για να χαρακτηρίσει άτομα, κοινωνικά απροσάρμοστα, χωρίς κοινωνική ασφάλιση. Στα πλαίσια των κοινωνικοοικονομικών μετασχηματισμών των μετανεωτερικών κοινωνιών, με τα έντονα πολυσύνθετα και πολυπαραγοντικά προβλήματα που οδηγούν σε νέες μορφές φτώχειας, ο κοινωνικός αποκλεισμός «παραπέμπει στη διαδικασία της κοινωνικής αποσύνθεσης και στην αίσθηση της προοδευτικής ρήξης ανάμεσα στο άτομο και την κοινωνία» (Ζαϊμάκης 2005), λόγω της αυξανόμενης μακροχρόνιας ανεργίας, της μεγαλύτερης οικογενειακής αστάθειας, της απομόνωσης των ατόμων, της αυξανόμενης βίας και συνολικά της αδυναμίας προσαρμογής, συμμετοχής και προώθησης των δεδομένων ενός συγκεκριμένου συστήματος.

Στη σύγχρονη βιβλιογραφία γίνεται λόγος για τη συνυπευθυνότητα του όλου και του μέρους προς αυτήν την κατεύθυνση. Τα κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα μπαίνουν σε μια διαδικασία αναζήτησης ταυτότητας μέσα από την αμφισβήτηση των κυρίαρχων κοινωνικών κανόνων και αξιών και παράλληλα ενισχύεται η ιδέα της ανεπαρκούς πραγματοποίησης των κοινωνικών δικαιωμάτων για ένα βασικό επίπεδο διαβίωσης και της αποχής από βασικούς κοινωνικούς θεσμούς και ευκαιρίες απασχόλησης (Μάτσα 2000; Μαργιπλής 2003).

3.2 Εξειδίκευση αναγκών ανά κατηγορία εν δυνάμει ωφελούμενων στην Περιφέρεια Πελοποννήσου

2.4.1 Φτώχεια και Νοικοκυριά

Όσον αφορά το σύνθετο πεδίο των νοικοκυριών στην περιφέρεια Πελοποννήσου και της σχέσης με τη φτώχεια, έχει σημασία να αναφερθεί το μέγεθος και η διάσταση του προβλήματος. Συγκεκριμένα, αναφορικά με το μέγεθος του προβλήματος αυτό είναι ιδιαιτέρως σημαντικό δεδομένου ότι η φτώχεια σήμερα στην Ελλάδα και την υπό εξέταση περιοχή **απειλεί έναν τύπο νοικοκυριού που μέχρι πρότινος αποτελούσε τον κορμό της ελληνικής κοινωνίας ως μεσαία τάξη και ως οικογένεια.** Η ελληνική κοινωνία και εκείνη της Πελοποννήσου αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα της κατηγορίας αυτής με αποτέλεσμα το φαινόμενο της φτωχοποίησης να έχει επηρεάσει σημαντικά το

ζήτημα της οικογένειας ως κοινωνικής ομάδας. Αυτό το δεδομένο καταδεικνύει ότι το **μέγεθος του προβλήματος** είναι μεγάλο και ταυτόχρονα **πολυδιάστατο**. Ενδεικτικά αναφέρονται οι κατηγορίες των νοικοκυριών και τα προβλήματα που τις συνοδεύουν όπως τα υπερχρεωμένα, τα νοικοκυριά με χαμηλής έντασης εργασίας, τα νοικοκυριά σε περιοχές που έχουν πληγεί από ακραία φαινόμενα, εκείνα στα οποία τα κύρια μέλη είναι ηλικιωμένα άτομα, οι μονογονεϊκές ή οι πολύτεκνες οικογένειες, αλλά και τα φαινόμενα της ενδοοικογενειακής και ενδοσχολικής βίας σε συνάρτηση με τις συνθήκες φτώχειας.

Η επίπτωση της οικονομικής κρίσης και των τεκτονικών αλλαγών στην καθημερινότητα των νοικοκυριών ανάδειξε σημαντικές θεσμικές αδυναμίες του κράτους και του ιδιωτικού τομέα, με αποτέλεσμα τα προβλήματα που προκύπτουν και συνθέτουν το φαινόμενο της φτώχειας να είναι σύνθετα. Ένα σημαντικό πρόβλημα που θα πρέπει να ληφθεί υπόψη αναφορικά με τα νοικοκυριά είναι το **καθολικό φαινόμενο της υπερχρέωσης και της αδυναμίας εκπλήρωσης βασικών υποχρεώσεων τους**. Η μελέτη μάλιστα της ΓΣΒΕΕ (MARC 2012) καταδεικνύει κάποια σημαντικά προβλήματα για τα νοικοκυριά στην Ελλάδα που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και στη περίπτωση της Πελοποννήσου. Συγκεκριμένα, το φαινόμενο «κοινωνία του 50%» εμφανίζεται και καταδεικνύει ότι τα χαρακτηριστικά των υπερχρεωμένων νοικοκυριών είναι ουσιαστικά το μισό του συνόλου. Το νοικοκυριό της κατηγορίας αυτής συνήθως δεν μπορεί να καλύψει τις οικονομικές του υποχρεώσεις σε φόρους, δάνεια αλλά και σε ποιοτικά προϊόντα, προτιμώντας άλλα κατώτερης ποιότητας προκειμένου να απαντήσει στις ανάγκες σίτισης του. Στην έρευνα, ωστόσο, του 2014 που ουσιαστικά εγκολπώνει επιπρόσθετα στοιχεία και αναδεικνύει ακόμα περισσότερο την ποιοτική διάσταση των προβλημάτων: «1 στα 3 νοικοκυριά φοβάται ότι θα χάσει το σπίτι του εξ αιτίας τόσο των συσσωρευμένων υποχρεώσεων όσο και των επιπρόσθετων επιβαρύνσεων (δανειακών, φορολογικών και άλλων)» (ΓΣΒΕΕ 2014). Τα στοιχεία αυτά σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ποσοστό 90% έχει υποστεί μία **σημαντική μείωση στα εισοδήματα** του, ότι το 40% έχει στην **οικογένεια ένα άτομα που είναι άνεργο** και ότι η **απαισιοδοξία** εξαιτίας της οικονομικής κρίσης αμβλύνεται μαζί με τη φορολογική συνείδηση (MARC 2012) είναι κριτήρια που η θα πρέπει να αναλυθούν προκειμένου να εντοπιστούν οι γενεσιουργές τους δυνάμεις και να σχεδιαστεί η άσκηση πολιτικής από τα κάτω προς τα πάνω. Λαμβάνοντας υπόψη την αρνητική οικονομική συγκυρία στόχος είναι η **άρση των οικονομικών δυσκολιών και την ανάπτυξη ενός συντονισμού διακανονισμού των χρεών**. Επίσης, θα μπορούσε στα πλαίσια της διαχείρισης του κινδύνου της φτώχειας στα νοικοκυριά να αναπτυχθεί ένα **δίκτυο «κοινωνικής συμβουλευτικής»** σε ζητήματα οικονομικής και νομικής διαχείρισης με συγκεκριμένα κριτήρια και συμβεβλημένους επαγγελματίες. Αυτό εκτός των θετικών επιπτώσεων στις τοπικές υπηρεσίες βελτιώνει την προσβασιμότητα των υπερχρεωμένων νοικοκυριών στην απαραίτητη πληροφορία διαχείρισης της φτώχειας, η οποία καθίσταται ευκολότερη λόγω της σημαντικής μείωσης του κόστους.

Σε επίπεδο τοπικής πολιτικής θα μπορούσαν να ενισχυθούν τα νοικοκυριά εκείνα που διαβιούν στα όρια της φτώχειας με **κοινωνικά τιμολόγια της ΔΕΗ και του νερού** αλλά και σε **δράσεις δωρεάν παροχής αγαθών και υπηρεσιών** (π.χ. κοινωνικών παντοπωλείων), όπου θα μπορούσε δυνητικά να διευρυνθούν τα κριτήρια συμμετοχής λαμβάνοντας υπόψη και τις νέες μορφές φτώχειας. Σε επίπεδο συνεργιών με τον ιδιωτικό τομέα οι αλυσίδες Super Market στην περιφέρεια θα μπορούσαν σε επίπεδο κοινωνικής τιμολόγησης ή ανάδειξης τοπικών προϊόντων με οικονομική ετικέτα να προωθούν την επιλογή τοπικών ποιοτικών προϊόντων έναντι άλλων κατώτερης ποιότητας. Αυτό είναι ένα στοιχείο που εντοπίζεται στη στάση του Έλληνα καταναλωτή τόσο στην έρευνα του 2012 (MARC 2012), όσο και σε εκείνη του 2014 όπου το 63,7% των νοικοκυριών έχει κάνει περικοπές σε βασικές δαπάνες ειδών διατροφής και το 75,5% περιμένει τις εκπτώσεις ακόμα και στα βασικά καταναλωτικά αγαθά (ΓΣΒΕΕ 2014). Η ανάπτυξη συνεπώς της **κοινωνικής τιμολόγησης** σε βασικά αγαθά διατροφής που η Περιφέρεια θα αναδείξει σε συνεργασία με τους τοπικούς φορείς θα μπορεί να εκπίπτει από μέρος των τελών, θα τονώνει την τοπική παραγωγή, το εμπόριο και θα εμπλουτίζει το καλάθι των νοικοκυριών διατροφικά, το οποίο με τη κρίση έχει επηρεαστεί αρνητικά. Επίσης, μέσα από την **ενδυνάμωση των οργανωμένων λαϊκών αγορών** και τη διεύρυνση των αδειών πώλησης μπορεί να ενισχυθεί η τοπική εφοδιαστική αλυσίδα, μειώνοντας την εξάρτηση των τιμών από μεσάζοντες και αυξάνοντας τον ανταγωνισμό και την προσφορά προϊόντων από τους παραγωγούς της Πελοποννήσου και της Ελλάδας, οδηγώντας τις τιμές προς τα κάτω προς όφελος και των δύο.

Όσον αφορά τα **νοικοκυριά με πυρήνα τους τα ηλικιωμένα άτομα**, αυτά αποτελούν ένα ιδιαίτερο πεδίο ανάλυσης και αντιμετώπισης των προβλημάτων που προκύπτουν από τη φτώχεια τόσο στις αστικές περιοχές όσο και στην ύπαιθρο της Πελοποννήσου. Στη δεύτερη μάλιστα περίπτωση έχουν να απαντήσουν αντικειμενικά σε μεγαλύτερες αδυναμίες που εκτός από οικονομικές έχουν να κάνουν συνολικά με τα **ζητήματα προσβασιμότητας και βιοτικού επιπέδου στις ορεινές περιοχές** της Πελοποννήσου. Οι ανάγκες, ωστόσο, που διαπιστώνονται για τα νοικοκυριά αυτά από ένα στοιχείο, επίσης, της έρευνας της ΓΣΒΕΕ για το (MARC, 2012) είναι ότι στην Ελλάδα βασική στήριξη των νοικοκυριών αποτελούν τα εισοδήματα από συντάξεις σε ποσοστό 42,6%, ενώ για το 2014 ο δείκτης αυτός της εξάρτησης από τη σύνταξη αυξάνεται στο 48,6% (ΓΣΒΕΕ 2014). Συγκεκριμένα, **ένα στα έξι νοικοκυριά βρισκόταν στα όρια της φτώχειας, ένας τους τέσσερις ηλικιωμένους απειλούταν με φτώχεια**. Τα νοικοκυριά των ηλικιωμένων και συνταξιούχων καλούνται πολλές φορές να λειτουργήσουν πυροσβεστικά στην οικονομική ένδεια του τοπικού πληθυσμού αφού το 3,3% των επιδόματα και το 18,3% των συντάξεων που λαμβάνουν αποτελεί βασική πηγή εισοδήματος για πολλά νοικοκυριά (MARC 2012). Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαίτερος σημαντικό προκειμένου να γίνει κατανοητή η **πίεση στα εισοδήματα των συνταξιούχων** και ειδικά εκείνων που είναι ηλικιωμένοι, οι οποίοι πλέον καλούνται να συμβάλουν συνολικά στην επιβίωση του νοικοκυριού του δικού τους και των παιδιών. Η πίεση στα νοικοκυριά, λοιπόν, με ηλικιωμένους φαίνεται να είναι περισσότερο από

διαχρονική σε άλλη έρευνα της ΕΣΥΕ του 2008⁷ όπου, παρά το ότι η οικονομική κατάσταση της Ελλάδας ήταν καλύτερη, η **σύνταξη ήταν και πάλι πηγή καθαρού εισοδήματος επιβίωσης**. Το πρόβλημα αυτό γίνεται συνθετότερο εάν λάβει χώρα η υπόθεση της σχέσης ανάμεσα στην ηλικία με τα προβλήματα υγείας και τυχόν αναπηρίες και στην **αδυναμία πρόσβασης, λόγω κόστους, στην υγειονομική και φαρμακευτική περίθαλψη**. Στην περίπτωση αυτή, το εισόδημα για τα νοικοκυριά με ηλικιωμένους εμφανίζει σημαντικές πιέσεις, οι οποίες αυξάνονται γεωμετρική πρόοδο.

Η απαίτηση για **κάλυψη των αναγκών σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη** διαπιστώνεται συνολικά από τους ερωτώμενους ως ένα πεδίο όπου για το 2014 η προσδοκία τους στη κάλυψη των αναγκών τους δεν είναι καθόλου ευοίωνη (ΓΣΕΒΕΕ 2014). Το μόνο ενθαρρυντικό ίσως που αφορά την υγειονομική περίθαλψη γενικά και ίσως ειδικά να εκφράζει και την κατηγορία των νοικοκυριών, ειδικότερα αυτών με ηλικιωμένα μέλη, είναι η εμπιστοσύνη στο δημόσιο σύστημα υγείας (55,8%), παρά τις περικοπές και τη σταδιακά απορρόθμιση του (ΓΣΕΒΕΕ 2014). Στην περίπτωση αυτή, είναι ουσιαστική η **ενίσχυση των δομών** όπως ιατροκοινωνικά κέντρα, κινητές μονάδες πρωτοβάθμιας πρόληψης και φροντίδας, προγράμματα κατ' οίκον φροντίδας καθώς και περισσότερο στοχευμένων δομών για περισσότερο επιβαρυνόμενα νοικοκυριά όπως το κοινωνικό ιατρείο και το κοινωνικό φαρμακείο.

Σημαντικό, επίσης, ζήτημα προς εξέταση που προκύπτει είναι αυτό των **μονογονεϊκών οικογενειών**, όπου **εκτός των παραπάνω προβλημάτων έχουν να αντιμετωπίσουν και άλλα ζητήματα κοινωνικής προκατάληψης**. Συνήθως, οι οικογένειες αυτές που χαρακτηρίζονται ως μονογονεϊκές είναι εκείνες που προκύπτουν από διαζύγια / εν διάσταση σύζυγοι, από θάνατος ενός γονέα, από στάση ζωής (γέννηση παιδιού εκτός γάμου) ή από ενήλικα που ασκεί την επιμέλεια ανηλίκου παιδιού με δικαστική απόφαση ή προσωρινή διαταγή. Η οικονομική κρίση και φτωχοποίηση της ελληνικής κοινωνίας και οικογένειας έχουν επηρεάσει σημαντικά τα νοικοκυριά αυτά σε μεγαλύτερη ένταση από τα παραπάνω λόγω του ότι **η ευθύνη για επιβίωση επιφορτίζεται αποκλειστικά στο μοναδικό κηδεμόνα**. Η μονογονεϊκότητα σε συνδυασμό με την ανεργία και δη τη μακροχρόνια, καθώς και με άλλα χαρακτηριστικά του γονέα (π.χ. φύλο, υπηκοότητα) δημιουργεί ένα εκρηκτικό και ιδιαίτερα επιβαρυντικό κλίμα τόσο για το γονέα όσο και για το/τα παιδί-ιά. Το στοιχείο συνεπώς της φτώχειας έχει σημαντική επίδραση, αφού η επίτευξη ή καλύτερα η διατήρηση ενός ποιοτικού επιπέδου ζωής στα επίπεδα της πυρηνικής οικογένειας με δύο γονείς είναι δυσκολότερη. Αυτή γίνεται εντονότερη σε συνδυασμό με την κοινωνική προκατάληψη που χαρακτηρίζει τη κοινωνική ζωή και θέση της οικογένειας στο μικρόκοσμο της. Ο **κοινωνικός αποκλεισμός** μπορεί να χαρακτηρίζεται εκτός από αρνητικές στάσεις/απόψεις της κοινωνίας και στην απουσία οικονομικής στήριξης από φιλικά και συγγενικά πρόσωπα.

⁷ Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών έτους 2008

Τα παραπάνω αναδεικνύουν την απαίτηση ανάδειξης **συγκεκριμένου πλαισίου κοινωνικής πολιτικής με επίκεντρο τη μονογονεϊκή οικογένεια** όπως συμβαίνει και στη περίπτωση των **πολύτεκνων οικογενειών**, οι οποίες επίσης έχουν να αντιμετωπίσουν σημαντικά ζητήματα που προκύπτουν από το καθεστώς της φτώχειας στην Ελλάδα. Στο πλαίσιο αυτό των δράσεων κοινωνικής στήριξης θα μπορούσαν να ληφθούν υπόψη και τα **άστεγα νοικοκυριά**, τα οποία είτε φιλοξενούνται, είτε διαμένουν σε αυτοκίνητα διαπιστώνονται και πιστοποιούν το εύρος των διαστάσεων της φτώχειας σε συνδυασμό με άλλες πρόσφατες φυσικές καταστροφές (π.χ. σεισμός, πυρκαγιά). Συγκεκριμένα η εξέλιξη της κρίσης στην ελληνική κοινωνία έχει αναδείξει τα άστεγα νοικοκυριά ως ένα ακόμα πεδίο άσκησης κοινωνικής πρόνοιας και πολιτικής δεδομένου ότι οι συνθήκες διαβίωσης τους δεν τους επιτρέπουν να έχουν μία αξιοπρεπή ζωή.

Ένα ακόμη στοιχείο που αφορά τα νοικοκυριά και εμφανίζει μια ιδιαίτερη όξυνση ως φαινόμενο λόγω της οικονομικής κρίσης, είναι η **ενδοοικογενειακή βία**. Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος DOVE για την ενδοοικογενειακή βία (Ροββά 2011) διαπιστώνεται ότι η Ελλάδα, μεταξύ των χωρών που έλαβαν μέρος, είναι η πρώτη στις μορφές ενδοοικογενειακής βίας. Αυτή διακρίνεται σε ελαφρά και σοβαρή σωματική βία, αλλά και σε εκείνη της ψυχολογικής κακοποίησης. Το στοιχείο, ωστόσο, της επίπτωσης της κρίσης που προκύπτει από την ανάλυση των αποτελεσμάτων είναι ότι ως θύμα της **ενδοοικογενειακής βίας στα ελληνικά νοικοκυριά αναδεικνύεται πλέον και ο άνδρας, εκτός από τη γυναίκα**. Η Ελλάδα φαίνεται να έχει τα υψηλότερα ποσοστά στην ελαφριά σωματική βία, ενώ σε εκείνη της ψυχολογικής και σωματικής βίας διαπιστώνεται ότι ο ανδρικός πληθυσμός στην πλειονότητα του την υφίσταται σε σχέση με τη γυναίκα στην Ελλάδα. Η αδυναμία του ανδρικού φύλου να ανταποκριθεί στις κοινωνικές και οικονομικές του υποχρεώσεις, προκύπτει από την οικονομική κρίση και από τις κοινωνικές νόρμες για τα παραδοσιακά στοιχεία στη δομή της οικογένειας. Η κακοποίηση, επίσης, της γυναίκας αποτελεί ίσως τη πιο συνηθισμένη μορφή ενδοοικογενειακής βίας που θίγει το ζήτημα της ισότητας επί της αρχής στα ελληνικά νοικοκυριά και που παρουσιάζει και αυτή αυξητικές τάσεις λόγω της κρίσης τόσο σε επίπεδο της ψυχολογικής βίας, όσο και εκείνης της σωματικής και σεξουαλικής. Αυτό, τέλος, που διαπιστώνεται είναι ότι **θύμα και της ενδοοικογενειακής βίας είναι το παιδί**, αφού όπως διαπιστώθηκε σε πρόσφατη ημερίδα που διοργάνωσαν τα Παιδικά Χωριά SOS και το ΕΚΚΕ «η φτώχεια σχετίζεται με την παιδική κακοποίηση και έχει αποδειχτεί πως τα περισσότερα κακοποιημένα παιδιά προέρχονται από φτωχές οικογένειες» (Μπαλούρδος. Στο: Φώσκολος 2011). Παρατηρείται, επίσης, ότι εκτός από τα παραπάνω μέλη **το φαινόμενο της κακοποίησης ενδοοικογενειακά αφορά και εξαρτημένα μέλη όπως ηλικιωμένοι και ΑμεΑ**, τα οποία ανήμπορα στις περισσότερες φορές, δεν μπορούν να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους.

Τα παιδιά, επίσης, εκτός από **θεατές ή θύματα της ενδοοικογενειακής βίας αποτελούν κοινωνοί μιας σύγχρονης μορφής βίας** για «Δυτική Κοινωνία» που διαπιστώνεται από τη φτώχεια και προκύπτει από τη κρίση σε επίπεδο υποσιτισμού, σχολικής διαρροής, περιθωριοποίησης και εγκατάλειψης. Η κρίση τόσο σε επίπεδο κοινωνίας και ειδικότερα σε αυτό της οικογένειας τα καθιστά ιδιαίτερα ευάλωτα απέναντι στις επιδράσεις της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, τα οποία βιώνουν τελείως διαφορετικά σε σχέση με τον ενήλικα. Με μία πρώτη διαπίστωση η **στέρξη βασικών αγαθών (ρουχισμός, σχολικά είδη), ο υποσιτισμός, η αδυναμία εμβολιασμού, η πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου και η πρόωρη είσοδο στην αγορά εργασίας, η ενδοοικογενειακή βία και η σχολική βία** αποτελούν μερικές από τις ιδιαίτερα επώδυνες εμπειρίες που πολλές φορές μπορούν να αποβούν έως επικίνδυνες για τη σωματική, πνευματική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του ατόμου. Σε αυτό το πλαίσιο, απαιτείται η λήψη σύνθετων μέτρων με επίκεντρο την οικογένεια και το σχολείο, υποστηρίζοντας τα παιδιά, ειδικότερα εκείνα που προέρχονται από επιβαρυμένα οικογενειακά περιβάλλοντα. Η αντιμετώπιση της φτώχειας, η παροχή των βασικών εφοδίων (π.χ. σχολικά είδη) και η ανάπτυξη εξειδικευμένων εκπαιδευτικών δράσεων, μπορεί συνδυαστικά να αντιμετωπίσει το πρόβλημα αυτό για τη μη διακοπή της παρουσίας τους στο σχολείο. Επιπρόσθετα, το φαινόμενο της σχολικής διαρροής θα πρέπει να αντιμετωπιστεί στρατηγικά με στοχευμένη δράση. Για παράδειγμα στο πλαίσιο αυτό θα μπορούσε να ενισχυθεί ο θεσμός των κοινωνικών φροντιστηρίων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η καταπολέμηση του σχολικού εκφοβισμού που σήμερα κοινοποιείται στην ελληνική κοινωνία και από τον όρο «bullying» δεν είναι κάτι καινούργιο απλώς η διαπίστωση σοκάρει τους περισσότερους τόσο για το μέγεθος του όσο και για τις μορφές του, αφού δεν περιορίζεται μονάχα σε παιδιά με διαφορετικά χαρακτηριστικά αλλά αποκτά διαστάσεις και φυλετικού ρατσισμού.

Βασικό στοιχείο καταπολέμησης των ακραίων εκφάνσεων της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού είναι η **ανάπτυξη κοινωνικού διαλόγου και ανάδειξης του φαινομένου** ως ζήτημα δημοκρατικής πολιτείας, με ενημερωτικό υλικό αλλά κυρίως με εκπαίδευση και δικτύωση όλων των εμπλεκόμενων μερών και της Κοινωνίας των Πολιτών. Για παράδειγμα, ως προς το φαινόμενο της ενδοσχολικής βίας η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών αναφορικά με τις διαστάσεις του φαινομένου, η υιοθέτηση νέων μορφών διδασκαλίας στις υπάρχουσες δομές και η ουσιαστική λειτουργία κοινωνικών υπηρεσιών εντός των σχολικών μονάδων αποτελούν βασικές λύσεις στο πρόβλημα. Σε συνέχεια των παραπάνω διαπιστώσεων, κρίνεται επιβεβλημένη η ανάπτυξη ενός πλαισίου δράσης προκειμένου να αντιμετωπιστεί στοχευμένα το φαινόμενο ενδοπεριφερειακά. Τα πολιτικά εργαλεία για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας είναι σε πρώτη φάση η επικοινωνία του φαινομένου τοπικά μέσα από τη χρήση ενημερωτικού υλικού σε χώρους εργασίας και στην κοινωνία. Αυτό έχει σημασία να λάβει χώρα μέσα από ενημερωτικές δράσεις με τη συμμετοχή ειδικών εμπειρογνομόνων, με την **αξιοποίηση των δικτύσεων και των συνεργιών** καθώς και την

αξιοποίηση προγραμμάτων όπως **Σχολές Γονέων, ψυχολογική και νομική υποστήριξη σε θύματα ενδοοικογενειακής βίας, ξενώνες φιλοξενίας θυμάτων κακοποίησης** κ.λπ. Παράλληλα, είναι σημαντικό να αναπτυχθεί ένα δίκτυο επικοινωνίας και συνεργασίας ανάμεσα σε όλα τα εμπλεκόμενα και ενδιαφερόμενα μέρη, προκειμένου η κοινοποίηση των πρωτοβουλιών και η διαπίστωση του προβλήματος να γίνει με αποτελεσματικότητα.

3.2.2 Οι άνεργοι/ες ως κοινωνική ομάδα με συγκεκριμένες ανάγκες

Μετά τη χρηματοπιστωτική και θεσμική κρίση, την έλλειψη τραπεζικής ρευστότητας και τη μείωση της παραγωγής εξαιτίας της ελλιπούς ζήτησης, παρατηρήθηκε **σιωπηρή μετεξέλιξη των εργασιακών σχέσεων**. Τα νέα δεδομένα επέβαλλαν τη **σταδιακή διεύρυνση της εφαρμογής ευέλικτων μορφών απασχόλησης**, με αντίστοιχες **προσαρμογές των αμοιβών προς τα κάτω** ή και περισσότερο δραστικών μέτρων που αφορούν σε **εκ περιτροπής εργασία, υποχρεωτικές άδειες, κατάργηση της υπερωριακής απασχόλησης, εργασιακή εφεδρεία ή και προσωρινή αναστολή της λειτουργίας των επιχειρήσεων**. Δημιουργείται επομένως μια νέα τάξη πραγμάτων που σε πολλές περιπτώσεις **εντείνει την εργασιακή επισφάλεια**. Όπως είναι αναμενόμενο, **από τις επιπτώσεις της κρίσης πλήττονται περισσότερο τα άτομα που ανήκουν παραδοσιακά στις περισσότερες «ευάλωτες» κοινωνικές ομάδες**, όπως οι νέοι, οι γυναίκες, τα άτομα με αναπηρία, οι μετανάστες κ.ά. Τα μεσαία και φτωχά νοικοκυριά με μη εργαζόμενα μέλη (κυρίως συνταξιούχοι), τα αγροτικά νοικοκυριά, οι οικογένειες με αρχηγό άτομο χαμηλής ειδίκευσης, αλλά και οι μορφωμένοι νέοι/ες κυρίως αυτοί/ές που εισέρχονται για πρώτη φορά στην αγορά εργασίας, αντιμετωπίζουν τις μεγαλύτερες απώλειες.

Η ανεργία, σε όλες της τις μορφές, είναι ένα φαινόμενο με **επιπτώσεις τόσο στο ίδιο το άνεργο άτομο όσο και στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο στο οποίο εκδηλώνεται**. Ακολουθεί αναφορά σε βασικές διαστάσεις αυτών των επιπτώσεων:

- **Θίγεται η οικονομική ανεξαρτησία του ατόμου**, οπότε αδυνατεί να καλύψει βασικές βιοτικές ανάγκες, με προεξάρχουσες τη στέγαση και τη διατροφή και δευτερεύουσες τη συμμετοχή σε κοινωνικές δραστηριότητες
- **Θίγεται η ψυχοσωματική υγεία του ατόμου**: Το άτομο συνήθως αυτό-ενοχοποιείται και απαξιώνει τον εαυτό του και έτσι οδηγείται σε συμπεριφορές κοινωνικής απόσυρσης και παραμέλησης του εαυτού ή και σε αυτοκαταστροφικές τάσεις (διαμόρφωση απαισιόδοξης στάσης, ανάπτυξη άγχους, εμφάνιση κατάθλιψης). Σε ορισμένες περιπτώσεις το άτομο εκδηλώνει επιθετική συμπεριφορά. Σε κάθε περίπτωση, η ανεργία επιδρά αρνητικά στις διαπροσωπικές σχέσεις του ατόμου.
- **περιορίζονται οι ευκαιρίες κοινωνικοποίησης** του ατόμου, με αρνητικές επιπτώσεις στη διαδικασία προσωπικής ανάπτυξης

- η ίδια η **οικογένεια του/της ανέργου/ης επηρεάζεται αρνητικά** τόσο σε επίπεδο οικονομικό αλλά και σε επίπεδο συναισθηματικής κατάστασης των μελών της
- το άτομο κάνει **υποχωρήσεις στις απαιτήσεις του** για το αντικείμενο και τις συνθήκες των θέσεων εργασίας που διεκδικεί
- **σημαντικό τμήμα του ανθρώπινου δυναμικού δεν αξιοποιείται**, δε συμβάλλει στην τοπική οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη
- σημαντικό τμήμα του ανθρώπινου δυναμικού **απαξιώνει την πολιτική** και δε συμμετέχει ενεργά στα κοινά
- εμφανίζονται **φαινόμενα κοινωνικής περιθωριοποίησης**, στιγματισμού και κοινωνικού αποκλεισμού των ανέργων και φαινόμενα ξеноφοβίας - διαρρηγνύεται η κοινωνική συνοχή (ΑΝΗ ΑΑΕ ΟΤΑ 2007).

Μέσα από την παραπάνω αναφορά στην ανεργία και τις επιπτώσεις της, γίνεται αντιληπτό και το εύρος των προβλημάτων που μπορεί να αντιμετωπίζει ένα άνεργο άτομο. Ειδικότερα, όταν αυτά συνδυάζονται με τις **καθημερινές δυσκολίες και τους περιορισμούς** που βιώνει ένα άτομο λόγω ενός ιδιαίτερου παράγοντα (π.χ. αναπηρία, φύλο, καταγωγή, φτώχεια κ.λπ.) δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος αποκλεισμού που επιδεινώνει ακόμα περισσότερο την κατάσταση.

Η κοινωνική ομάδα των ανέργων αποτελούσε διαχρονικά για την Ελλάδα ένα σημαντικό ζήτημα προς επίλυση ή καλύτερα προς αποκατάσταση, δεδομένου ότι μέχρι και το 2008 το πρόβλημα της ανεργίας ήταν πιο διαχειρίσιμο από εκείνο του 2013 (περίπου 27%) με βάση τα στοιχεία του ΟΑΕΔ. Αυτό που έχει σημασία σε πρώτη φάση, προκειμένου να διαπιστωθούν οι ανάγκες είναι **να περιγραφούν και να μετρηθούν οι πραγματικές διαστάσεις του φαινομένου της ανεργίας**. Τα στατιστικά της Ελλάδας στο ζήτημα της ανεργίας την κατατάσσουν σε μία πολύ υψηλή θέση για χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η μέτρηση, επίσης, του φαινομένου της ανεργίας με όρους όχι απλώς απασχόλησης αλλά εργασίας πρέπει να αποτελέσει στρατηγική επιλογή για την καταπολέμηση της ανεργίας επί της ουσίας. Αυτό θα βοηθήσει στη διαπίστωση του αριθμού που σχετίζεται γενικά με την απασχόληση και ειδικότερα με την εργασία, αφού η κατηγορία των ανέργων είναι ιδιαίτερα σύνθετη και **σε καθεστώς κρίσης έχει πλήξει τόσο τα άτομα με χαμηλή μόρφωση όσο και εκείνα που είναι μορφωμένα** εξαιτίας του χαμηλού επενδυτικού δείκτη και επιστημονικής εξειδίκευσης της παραγωγικής δομής στην Ελλάδα. Η ανεργία μάλιστα σε νέους και ειδικά σε άτομα με υψηλό μορφωτικό επίπεδο ενισχύει το φαινόμενο της μετανάστευσης από την Ελλάδα για πιο αναπτυγμένες οικονομίες με εξειδικευμένες παραγωγικές δομές όπως αυτές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των ΗΠΑ. Η χαμηλή, επίσης, σε ένταση εργασίας είτε λόγω της οικονομικής συγκυρίας είτε εξαιτίας της εποχιακής δομής στην αγορά εργασίας τοπικά είναι ένα ζήτημα που πρέπει, επίσης, να ληφθεί υπόψη στη περιφέρεια, στο πλαίσιο μίας τοπικής πολιτικής για την απασχόληση από τους τοπικούς φορείς. Αυτό, τέλος, που έχει μεγάλη σημασία για τη περιφέρεια είναι το φαινόμενο της

επισφαλούς εργασίας και της **αυξανόμενης ανεργίας σε άτομα που βρίσκονται στα όρια της συνταξιοδότησης**, τα οποία λόγω της ηλικίας τους και της υψηλής τους αξίας (λόγω της επαγγελματικής τους πείρας) είναι δύσκολο να επανενταχθούν και να προτιμηθούν στον εργασιακό στίβο από νεότερα και οικονομικότερα εργατικά χέρια.

Η διαπίστωση, ωστόσο, που προκύπτει από τα γενικά στοιχεία για την ανεργία στην Ελλάδα εξαρτάται σημαντικά από την εποχικότητα του τριτογενή τομέα στις τουριστικές δραστηριότητες αλλά και στην ευάλωτη φύση του πρωτογενή τομέα της οικονομίας. Όσον αφορά το πρόβλημα της **ανεργίας στους νέους**, αυτή αγγίζει σχεδόν το 60% και επηρεάζει οριζόντια και κάθετα το ζήτημα της κοινωνικής ευημερίας γενικά για την κατηγορία αυτή αλλά ειδικότερα για ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες όπως τα άτομα με αναπηρία, τους μετανάστες και τις γυναίκες. Όσον αφορά πρωτοβουλίες και πολιτικές δράσεις αντιμετώπισης της φτώχειας αυτές μπορούν σε πρώτη φάση να διασυνδεθούν με την **επιχειρηματικότητα και δη την κοινωνική επιχειρηματικότητα, στο επίπεδο της βελτίωσης των οριζόντιων δεξιοτήτων, της επαγγελματικής εκπαίδευσης και της παροχής κινήτρων**. Αυτό σε τοπικό επίπεδο εκτός από το γενικό «απλοποίηση» διαδικασιών θα μπορούσε να λάβει χώρα μέσα από χρηματοδοτικά προγράμματα μείωσης του κόστους για ανέργους που φιλοδοξούν να γίνουν επιχειρηματίες. Αυτό, ωστόσο, που θεωρείται ριζοσπαστικό και καινοτόμο είναι η σύσταση θερμοκοιτίδων επιχειρηματικότητας, όπου θα μπορούσε σε συγκεκριμένα πεδία και τομείς ανάπτυξης όπου διαπιστώνεται ανταγωνιστικό πλεονέκτημα να γίνεται επιλογή επιχειρηματικών σχεδίων από ανέργους/ες. Η **θερμοκοιτίδα επιχειρηματικότητας** αποτελεί στην Ελλάδα μια αναπτυσσόμενη πρωτοβουλία είτε από άλλους Δήμους (π.χ. Τρίκαλα, Αττική), είτε από ομάδες πολιτών, είτε ακόμα και από πρεσβείες (π.χ. Ολλανδική μέσα από τη πρωτοβουλία “Orange Grove”) και μπορεί με το κατάλληλο σχεδιασμό να συμβάλει στην **επανένταξη στην αγορά εργασίας και στην προσωπική αυτοϊκανοποίηση**. Η δράση αυτή, ωστόσο, λαμβάνει υπόψη της τα χαρακτηριστικά της ανεργίας που εντοπίζεται περισσότερο σε νεαρές ηλικίες, οι οποίες έχουν ένα ικανοποιητικό επίπεδο ηλεκτρονικού αλφαριθμητισμού, τεχνογνωσίας ή ακόμα και ελαχίστων πόρων για ένα start up νέας επιχειρηματικής ιδέας. Η ανάγκη συνεπώς της **δημιουργικότητας** και της επανένταξης είναι σημαντικό στοιχείο τόσο σε επίπεδο θεσμικής συμπαράστασης όσο και της ενδυνάμωσης του άνεργου ατόμου.

Η ανάπτυξη δομών **δια βίου μάθησης** σε ζητήματα ανάπτυξης δεξιοτήτων, παραγωγικής εξειδίκευσης και ταυτόχρονα προσωπικής ενδυνάμωσης δεν είναι μια διαδικασία που χρειάζεται μονάχα πόρους αλλά και μια **πρωτοβουλία με σωστό σχεδιασμό και συνεργασία με τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης και λοιπούς φορείς κατάρτισης και δια βίου μάθησης καθώς και τους κοινωνικούς εταίρους**. Στο πλαίσιο αυτό, εκτός από την ανταπόκριση στην ανάγκη για κατάρτιση και δια βίου μάθηση στο άνεργο άτομο, θα μπορεί να επεκταθεί ο θεσμός αυτός και στο

πεδίο της συμβουλευτικής. Η συμβουλευτική είναι πολύ σημαντική για την κοινωνική ομάδα των ανέργων αφού η διαπίστωση των δεξιοτήτων τους και η προσωπική ενδυνάμωση είτε μπορεί να τους/τις οδηγήσουν στη βελτίωση τους είτε στην αναζήτηση εργασίας με άλλα κριτήρια από εκείνα που τους/τις οδήγησαν στην ανεργία. Επιπρόσθετα, η **συμβουλευτική επαγγελματικού προσανατολισμού** από ειδικούς επιστήμονες θα μπορούσε να συνδυαστεί με έμμισθη πρακτική άσκηση στο δημόσιο ή τον ιδιωτικό τομέα που θα ήθελε να υποστηρίξει τέτοιες πρωτοβουλίες. Η καλή πρακτική των **Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας** και η διάχυση τους σε επίπεδο περιφέρειας αποτελεί μία ολοκληρωμένη λύση, η οποία αντλεί σημαντική χρηματοδότηση από τα διαρθρωτικά ταμεία αλλά λόγω της αδύναμης επικοινωνίας της στην τοπική κοινωνία δεν έχει διασυνδεθεί στη συνείδηση του τοπικού πληθυσμού με το ζήτημα της ανεργίας και της απόκτησης δεξιοτήτων. Το τελευταίο αποκτά ιδιαίτερη σημασία εάν τα προγράμματα δια βίου μάθησης διασυνδέονται άμεσα με δομές κοινωνικής επιχειρηματικότητας σε σειρά προϊόντων και υπηρεσιών, όπως για παράδειγμα σε τοπικές καλλιέργειες, στη λαϊκή τέχνη, σε χειροτεχνίες ή στη μεταποίηση με παραδοσιακά εδέσματα, τα οποία θα προωθούνται μέσα από κατάλληλα σχεδιασμένες συνέργιες με στόχο την οικονομική βιωσιμότητα της δράσης.

Η ανεργία και η σχολική διαρροή είναι έννοιες αμφίδρομες. Η ανεργία στην περιφέρεια θα μπορούσε να αποκτήσει και χαρακτηριστικά πρόληψης, ειδικά στο ζήτημα της αντιμετώπισης του φόβου («μετά το Λύκειο τι;») και της σχέσης σχολείου με την αγορά εργασίας. Εκτός από τα προγράμματα δια βίου μάθησης, θα πρέπει να αναπτυχθεί επαγγελματική συμβουλευτική στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε συνέργια με τον ιδιωτικό τομέα. Η ανάπτυξη, επίσης, οριζοντίων δεξιοτήτων εξωσχολικά σε παράλληλη συνεννόηση με τα γραφεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης θα βελτιώσουν τις δεξιότητες των μελλοντικών εργαζομένων προκειμένου να αντιμετωπιστεί η ανεργία. Αυτό, ωστόσο, η περιφέρεια θα μπορούσε να το πράξει παράλληλα με τα γραφεία διασύνδεσης της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Το ζητούμενο αυτό θα πρέπει να διασυνδεθεί με στρατηγικό τρόπο με τη σχολική διαρροή αλλά και με την αύξηση του ποσοστού των πολιτών που έχουν αποφοιτήσει από τη Τριτοβάθμια εκπαίδευση. Τα δυο αυτά σημεία αποτελούν στόχο της Ευρώπης 2020 και συνδυάζονται με τη καταπολέμηση της φτώχειας αφού οι θωρακισμένοι πολίτες με γνώση και κατάρτιση έχουν επηρεαστεί λιγότερο από την ανεργία και την ανέχεια. Επιπρόσθετα δεδομένου ότι μέρος του νεανικού πληθυσμού ειδικά εξαιτίας της κρίσης εγκαταλείπει την εκπαίδευση για την εργασία και τη κάλυψη των προς το ζην θα πρέπει να ληφθεί υπόψη το πεδίο πολιτικής για την ανεργία και την απασχόληση ως κεντρικό της τοπικής αειφόρου ανάπτυξης της Πελοποννήσου.

3.2.3 Το ανθρώπινο κεφάλαιο των Μεταναστών

Από τις αρχές της δεκαετίας του '90 μέχρι σήμερα, η μετανάστευση ακολουθεί ιδιαίτερη διαδρομή με τα δικά της χαρακτηριστικά και αντιθέσεις. **Χωρίς καμία ιδιαίτερη υποδομή υποδοχής και εγκατάστασης μεταναστών, χωρίς εμπειρία στη διαχείριση προβλημάτων μετανάστευσης, με ιδιαίτερα μικρές κλειστές τοπικές κοινωνίες,** η περιοχή εξελίχθηκε, σε σύντομο χρονικό διάστημα, σε συνειδητό τελικό προορισμό μόνιμης εγκατάστασης σημαντικού αριθμού οικονομικών μεταναστών. Πρόκειται για μια δομική αντίθεση που διαπερνά το φαινόμενο της μετανάστευσης και αναδεικνύει την υποβάθμιση βασικών προϋποθέσεων διαβίωσης και αντιμετώπισης κρίσιμων δικαιωμάτων των μεταναστών μπροστά στην **καταλυτική ανάγκη εγκατάστασής της – με κάθε κόστος – στους κατά τόπους προορισμούς τους.** Μέσα σε ένα παντελές έλλειμμα εξειδικευμένων θεσμικών πλαισίων των πρώτων χρόνων της μετανάστευσης και με μια διοικητική μέριμνα που εξαντλούταν σε ελέγχους και διώξεις αστυνομικού τύπου από τη μια μεριά και από την άλλη η ανυπαρξία οργάνωσης και συλλογικής έκφρασης των μεταναστών, οδήγησαν στο να αφεθούν τα πάντα, επί πολλά χρόνια, στην αυτορρύθμιση των τοπικών κοινωνιών. Είναι επόμενο ότι, καθ' όλη τη διάρκεια των περασμένων δεκαετιών, οι διαδικασίες ένταξης και ενσωμάτωσης μεταναστών ήταν ελλιπείς. Παρά το γεγονός ότι ως γενικότερη τάση δεν παρατηρήθηκαν ακραία ή βίαια περιστατικά σε επίπεδο τοπικών κοινωνιών, οι διακρίσεις, ο αποκλεισμός, ο ρατσισμός και η ξενοφοβία είχαν, στον ένα ή τον άλλο βαθμό, πάνδημο χαρακτήρα. Πράγματι, σε μεγάλες πόλεις όπου θα ήταν αναμενόμενες πιο ανοικτές νοοτροπίες και καλύτερες υποδομές, παρατηρήθηκαν εντονότερα φαινόμενα ξενοφοβίας και γκετοποίησης μεταναστών.

Στην ενδοχώρα και στην ύπαιθρο οι μετανάστες κάλυψαν τη σοβαρή έλλειψη εργατικών χεριών κυρίως σε εποχικές αγροτικές και κτηνοτροφικές εργασίες με σημαντικά μειωμένο κόστος. Ουσιαστικά, επρόκειτο για ήδη υποβαθμισμένες εργασίες που απαξιώθηκαν όμως κοινωνικά ακόμα περισσότερο, με την εμπλοκή των μεταναστών. Με **εξευτελιστικές αμοιβές, χωρίς θεσμικό πλαίσιο, χωρίς καμία κατοχύρωση και ασφάλιση,** η εργασία των μεταναστών γίνεται ο βασικός άξονας εισδοχής τους στις τοπικές κοινωνίες. Σε αυτή τη βάση **απροσχημάτιστης και γενικευμένης εκμετάλλευσης,** αρχίζουν να αναπτύσσονται και να πυκνώνουν οι καθημερινές επαφές των μεταναστών με τον ντόπιο πληθυσμό. Τα όρια των επαφών ήταν αυστηρά προσδιορισμένα σε ένα στατικό, μη εξελίξιμο, πλαίσιο ωφελιμιστικής ανοχής των τοπικών κοινωνιών.

Οι εμφανείς και κοινωνικά αποδεκτές εργασιακές διακρίσεις της εποχής συμπύκνωναν και εξέφραζαν ευρύτερες κοινωνικές διακρίσεις. Η **αναπαραγωγή του ρατσισμού και του κοινωνικού αποκλεισμού των μεταναστών,** για πολλά χρόνια, περνούσε μέσα από το ίδιο το κύριο όχημα της τότε ιδιότυπης ένταξης τους, την εργασία τους και τις σχέσεις που αυτή δημιουργούσε. Οι ίδιοι οι μετανάστες, υπό την άμεση πίεση της κάλυψης των βασικών αναγκών τους, βιώνοντας τον κοινωνικό

ρατσισμό και υποκείμενοι σε αυθαίρετους εν πολλοίς διοικητικούς ελέγχους και διωγμούς, ανέπτυξαν τακτικές κοινωνικής επιβίωσης που μεγάλωναν την εκμετάλλευσή τους και βάθαιναν ακόμα περισσότερο τις διακρίσεις σε βάρος τους.

Μέσα σε αυτό το γενικευμένο κλίμα αρχίζουν να εμφανίζονται οι πρώτες **ιδιότυπες μορφές κοινωνικής διαστρωμάτωσης των ίδιων των μεταναστών**, με εντόνους ανταγωνισμούς και ενδομεταναστευτικές διακρίσεις και συγκρούσεις ακόμα και σε ομάδες της ίδιας εθνικότητας. Οι «προνομιούχοι» μετανάστες ήταν εκείνοι που είχαν προσδεθεί σε τοπικούς εργοδότες και από τους οποίους αντλούσαν όχι τόσο τη σιγουριά της εργασίας αλλά ένα αίσθημα ασφάλειας και μια ψευδαίσθηση ευρύτερης αποδοχής και ενσωμάτωσης. Χωρίς θεσμική κατοχύρωση βασικών δικαιωμάτων τους, σε ένα εχθρικό και ξένο κοινωνικό περιβάλλον, οι ελάχιστες συνθήκες παραμονής και κοινωνικής επιβίωσης τους στηρίζονταν σε πρόσκαιρες τοπικές διευθετήσεις, που υπαγορεύονταν κυρίως από τα πρόσκαιρα συμφέροντα τοπικών οικονομικών παραγόντων και από την ευμετάβλητη βούληση των τοπικών αρχών. Σε ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο, η γενικότερη αντιμετώπιση τους ήταν εκείνη μιας **καχύποπτης και ξενοφοβικής ανεκτικότητας**.

Οι μεγάλες αδυναμίες και τα ουσιαστικά αδιέξοδα αυτού του μοντέλου κοινωνικής συμβίωσης των προηγούμενων δεκαετιών, αποκαλύπτονται κατά τα τελευταία χρόνια σε όλες τους τις διαστάσεις. Τρείς είναι οι καταλυτικοί παράγοντες που ανατρέπουν σήμερα, κατά τρόπο αντικειμενικό, τα προηγούμενα πλαίσια ένταξης των μεταναστών και επαναθέτουν το ζήτημα με νέους όρους.

Ο πρώτος καθοριστικός παράγοντας αφορά τους ίδιους τους μετανάστες. Πράγματι, στην ήδη διαγεγραμμένη κοινωνική τροχιά της πρώτης γενιάς μεταναστών, με τις δικές τους αποτυπώσεις, προστίθενται πλέον, όλο και περισσότερο, η ιδιαίτερη δυναμική της δεύτερης γενιάς μεταναστών, με σαφώς διαφορετικές εμπειρίες, με περισσότερα εφόδια, με διαφορετικούς διαύλους επαφής και επικοινωνίας με τις τοπικές κοινωνίες και με διαφορετικές προοπτικές ενσωμάτωσης σε κοινωνικό, εργασιακό και πολιτισμικό επίπεδο. Η δεύτερη γενιά μεταναστών μπορεί υπό προϋποθέσεις, να γίνει η κινητήρια δύναμη για νέες ποιοτικές διαδικασίες ένταξης του συνόλου των μεταναστών.

Ο δεύτερος παράγοντας αφορά την αποθεματοποιημένη κοινωνική εμπειρία της μετανάστευσης από τις ίδιες τις τοπικές κοινωνίες. Δύο περίπου δεκαετίες τέτοιας εμπειρίας έχουν αλλάξει σταδιακά τους τρόπους θέασης και πρόσληψης του μεταναστευτικού φαινομένου από τον τοπικό πληθυσμό. Αυτή η εμπειρία και οι αλλαγές που ανεπαίσθητα και σταδιακά έχει επιφέρει στις τοπικές αντιλήψεις, είναι στοιχεία που, από μόνα τους, σαφώς δεν αρκούν για την ουσιαστική μείωση των διακρίσεων και του ρατσισμού. Δημιουργούν όμως τις προϋποθέσεις για τη θεμελίωση συστηματικότερων παρεμβάσεων σε ένα προσφορότερο κοινωνικό περιβάλλον, περισσότερο ανοικτού και ώριμου σε θέματα μετανάστευσης. Απαιτούνται για τέτοιου είδους παρεμβάσεις όμως κοινωνικά ευδιάκριτοι στόχοι και ανοιχτές διαδικασίες που θα αξιοποιούν και θα εμπλέκουν ενεργά

τους τοπικούς φορείς και τις πιο ευαίσθητοποιημένες ομάδες του τοπικού πληθυσμού, καθώς και τους ίδιους τους μετανάστες σε όλα τα στάδια επεξεργασίας και υλοποίησης τους.

Ο τρίτος παράγοντας αφορά τις υφιστάμενες πλέον ευρωπαϊκές και εθνικές πολιτικές και τα αποκρυσταλλωμένα θεσμικά πλαίσια που διέπουν την μετανάστευση. Σήμερα, αυτές οι πολιτικές έρχονται να καλύψουν ένα πολύπλευρα διαπιστωμένο κενό. Λείπουν όμως ακόμα οι περιφερειακές και τοπικές διαρθρώσεις αυτών των πολιτικών έτσι ώστε να παραχθούν τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Εκείνο όμως που έχει σημασία κατ' αρχήν είναι ότι, στο συνδυασμό τους, οι τρεις αυτοί παράγοντες συγκροτούν ένα σημαντικά διαφοροποιημένο κοινωνικό-πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο διάρθρωσης του μεταναστευτικού προβλήματος σήμερα. **Οι μετασχηματισμοί που περιγράφονται επιγραμματικά παραπάνω, δεν αποτελούν την οριστική λύση του προβλήματος αλλά σηματοδοτούν την εξέλιξη του.** Αναδεικνύονται πράγματι σήμερα νέες προκλήσεις, νέες αντιθέσεις και προβλήματα αλλά και νέες δυνατότητες για άλλου τύπου προσεγγίσεις και παρεμβάσεις σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο στο συνολικό μεταναστευτικό πρόβλημα.

Όσον αφορά το δυναμικότερο μέρος του πληθυσμού των μεταναστών για την περιφέρεια, αποτελείται από τους μετανάστες εκείνους των οποίων τα χαρακτηριστικά είναι η μόνιμη διαμονή, η επαγγελματική ενασχόληση και η συμμετοχή στη κοινωνική διαστρωμάτωση της περιφέρειας. Δεδομένης της συνθήκης ότι το μεγαλύτερο μέρος αυτών ασχολείται με τον πρωτογενή τομέα και με άλλα χειρονακτικά επαγγέλματα, **η οικονομική κρίση επηρεάζει σαφέστατα την επαγγελματική τους πορεία και ενισχύει την ευαισθησία της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας απέναντι στο φαινόμενο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.** Οι μετανάστες αποτελούν μόνιμα και συστατικά στοιχεία του πληθυσμού και της περιφερειακής παραγωγικής δομής. Η έλλειψη, συνεπώς, ενός αξιοπρεπούς βιοτικού επιπέδου λόγω της γενικότερης συρρίκνωσης των μισθών ειδικά σε κλάδους που κυρίως εντοπιζόταν η επαγγελματική τους δραστηριότητα, λόγω του περιορισμού ή και της σημαντικής μείωσης των δραστηριοτήτων (π.χ. κατασκευαστικός).

Η ανάγκη για την ανάπτυξη ή τη βελτίωση επαγγελματικών δεξιοτήτων μέσω προγραμμάτων επιμόρφωσης και δια-βίου μάθησης είναι εξαιρετικά σημαντικές προκειμένου να αντιμετωπιστεί με συνέπεια το αίτημα της επανεισόδου στην αγορά εργασίας. Η ανάπτυξη, λοιπόν, των οριζόντιων δεξιοτήτων και ειδικότερα εκείνων που αφορούν το **γλωσσικό, το κοινωνικό, το πληροφοριακό και επιχειρηματικό γραμματισμό** με ειδικότερη αναφορά στις δραστηριότητες του πρωτογενή τομέα είναι στρατηγικός. Το εργαλείο εκπαίδευσης σε επίπεδο ενηλίκων για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας (π.χ. **πρόγραμμα Ελληνομάθειας, Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας**) και η **αντιμετώπιση του ηλεκτρονικού αναλφαβητισμού** κρίνονται θεμελιώδη. Αυτό είναι σημαντικό προκειμένου εκτός της εισόδου τους στην αγορά εργασίας να μπορέσουν να κάνουν ομαλότερη την ενσωμάτωσή τους στην

ελληνική κοινωνία, κάτι που η εμπειρία έχει δείξει ότι στην Ελλάδα αυτό δεν είναι εύκολο. Η επιμόρφωση και η δια βίου μάθηση δεν αποτελεί μονάχα ανάγκη αλλά και στρατηγική επιλογή ειδικά σε κλάδους όπου ο μετανάστης έχει τεχνογνωσία και έχει συμβάλει σημαντικά στην ανάπτυξη του στην Ελλάδα και την περιφέρεια Πελοποννήσου. Η σχέση, επίσης, απασχόλησης εξομαλύνει και την προκατάληψη για παραβατικότητα που συνοδεύει την παρουσία των μεταναστών στον Ελλαδικό χώρο.

Σημαντική ανάγκη είναι η ενσωμάτωση όχι μονάχα σε θεσμικό επίπεδο αλλά και κοινωνικό, κάτι που επιδεινώνεται αρνητικά από το **αυξητικό φαινόμενο του ρατσισμού και της ξενοφοβίας**. Το οποίο, ωστόσο, για πολλούς προϋπήρχε και στις εποχές της οικονομικής μεγέθυνσης και δεν αντιμετωπίστηκε επαρκώς στην περίπτωση της **παράνομης εργασίας και εκμετάλλευσης των εργαζομένων**. Ο φόβος εντοπίζεται επί της ουσίας στο ότι τελικά ο ρατσισμός σήμερα επανατοποθετεί παλαιότερα ζητήματα της ιστορίας που βίωσε η ελληνική κοινωνία ως μετανάστης (π.χ. δεκαετία του '50, Μικρασιατική καταστροφή) (ΟΚΕ 2013) με αντιστροφή ρόλων. Σε αυτό το πλαίσιο θα πρέπει να αντιμετωπιστεί αυτό το φαινόμενο του ρατσισμού και της ξενοφοβίας δεδομένου ότι ακόμα και με όρους αναγκών θίγεται εκείνο του ανήκειν με βάση και την πυραμίδα του Maslow. **Η εξάλειψη των στερεοτύπων και των διακρίσεων, ειδικότερα όταν αυτές συνδέονται και με άλλα χαρακτηριστικά του ατόμου (π.χ. φύλο, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο κ.λπ.), θα πρέπει να αντιμετωπιστούν θεσμικά πρώτα και κοινωνικά, αφού αποτελούν τα συστατικά στοιχεία του κοινωνικού αποκλεισμού για την κοινωνική ομάδα αυτή.**

Επίσης, διαπιστώνεται η ανάγκη της **κοινωνικής ένταξης στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση της δεύτερης γενιάς μεταναστών**. Αυτό γιατί το σχολείο αποτελεί το βασικό πεδίο κοινωνικής ένταξης και ενσωμάτωσης. Στην περιφέρεια Πελοποννήσου όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα, τα παιδιά των μεταναστών συνυπάρχουν με τα υπόλοιπα παιδιά και **είναι σημαντικό το αίσθημα της διαφορετικότητας να αξιοποιηθεί εκπαιδευτικά βασισμένο στη διαπολιτισμική μέθοδο διδασκαλίας** (Βρατσάλης και Σκούρτου 2000). Αυτό μπορεί να επιτευχθεί σε συνεργασία με τα συναρμόδια Υπουργεία όσον αφορά τη μαθησιακή διαδικασία αλλά και την αξιοποίηση του ρόλου του σχολείου ως ένας κεντρικός αναπτυξιακός πυρήνας των τοπικών κοινωνιών και με στόχο την προώθηση της διαπολιτισμικότητας και του διαλόγου.

3.2.4 Η κοινωνική ενσωμάτωση των Ρομά

Η κοινωνική ομάδα των Ρομά βάλλεται σημαντικά από το φαινόμενο της φτώχειας που απαντά σήμερα στην Ελλάδα την περίοδο κατά την οποία η οικονομική και κοινωνική κρίση αναπτύσσεται μετά το 2009. Αυτό, ωστόσο, που αποτελεί σημαντικό στοιχείο της διασύνδεσης της φτώχειας με αυτήν την κοινωνική ομάδα είναι το **διαχρονικό ζήτημα του κοινωνικού αποκλεισμού**, της

αδυναμίας χειρισμού της διαφορετικότητας, της απαίτησης για κοινωνική ενσωμάτωση και ενεργή συμμετοχή στην παραγωγική διαδικασία και κοινωνικοπολιτική ζωή. Τα βασικά ζητήματα που απασχολούν και επηρεάζουν αρνητικά την ποιότητα ζωής των Ρομά, καθιστώντας τους περισσότερο ευάλωτους στο ζήτημα της φτώχειας, συνοψίζονται σε τέσσερις θεματικές. Αυτές προκύπτουν με βάση και την **Εθνική Στρατηγική για τους Ρομά** (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης 2011) και είναι η στέγαση, η απασχόληση, η εκπαίδευση και η υγεία.

Το **ζήτημα της στέγασης** και η ικανοποίηση της αποτελεί ένα από τα βασικότερα προβλήματα της κοινωνικής ομάδας των Ρομά, ειδικότερα για τον πληθυσμό που είναι μόνιμα εγκατεστημένος στην περιοχή της περιφέρειας και δεν επιλέγει να ζει ως μετακινούμενος πληθυσμός. Σημαντικό μέρος του πληθυσμού στεγάζεται σε πρόχειρα παραπήγματα, στριμωγμένο σε λυόμενες κατασκευές, παράγκες και καλύβια με αποτέλεσμα να στερούνται βασικές δυνατότητες για αξιοπρεπή διαβίωση των οικογενειών τους. Η διαφοροποίηση τους αυτή καθιστά την ιδιαιτερότητα τους ως πρόβλημα, τους απομονώνει και τους ωθεί στον κοινωνικό αποκλεισμό. Η **εξασφάλιση και εγγύηση του «κατοικείν»** αποτελεί προτεραιότητα και στην Εθνική Στρατηγική για τους Ρομά. Πρόκειται για μια **πολυπαραγοντική έννοια** που περιλαμβάνει, πέρα από την **κατοικία, τις τεχνικές υποδομές** (δίκτυα κοινής ωφέλειας, συστήματα διαχείρισης απορριμμάτων και άλλων υγιεινολογικών παραγόντων, δίκτυα επικοινωνίας, συγκοινωνίας, διαχείρισης φυσικών και τεχνολογικών κινδύνων κ.λπ.), αλλά και την **πρόσβαση στον κοινωνικό εξοπλισμό** (υποδομές εκπαίδευσης, υγείας, κοινωνικής πρόνοιας και άλλες υπηρεσίες).

Όσον αφορά το **πεδίο της απασχόλησης** τα κύρια χαρακτηριστικά του προβλήματος εντοπίζονται στο ότι αυτή δεν χαρακτηρίζεται με βάση το κλασσικό πρότυπο της εξαρτημένης εργασίας με αποτέλεσμα το **βιοτικό επίπεδο να είναι χαμηλό**, δεδομένου του εποχιακού χαρακτήρα της απασχόλησης τους. Η αποκοπή, επίσης, από την τυπική αγορά εργασίας και ο εντοπισμός των **δραστηριοτήτων σε μια μορφή «παρά αγοράς»** καθιστά την κοινωνική αυτή ομάδα θύμα της παρούσας αρνητικής συγκυρίας με τα **πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας**. Η μη τυπική ένταξη ενός σημαντικού αριθμού Ρομά στην αγορά εργασίας, μειώνει σημαντικά την ανταγωνιστικότητά τους και την ανθεκτικότητά τους στην οικονομική κρίση. Επιπρόσθετα η σχετική **έλλειψη αδειών άσκησης επαγγελματιών** καθιστά την κοινωνική ομάδα αυτή ιδιαιτέρως εκτεθειμένη στις ευελιξίες και την ελαστικότητα που προκύπτει στη σχέση οικονομία της αγοράς και αγορά εργασίας στην Πελοπόννησο. Η εξάρτηση, συνεπώς, του βιοτικού τους επιπέδου από τη φύση αυτή της εργασίας καθιστά την παροχή των κοινωνικών επιδομάτων μονόδρομο για την επιβίωση. **Οι Ρομά παραμένουν στην ανεργία μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από ότι ο γενικός πληθυσμός της χώρας και ένα συντριπτικά μεγάλο ποσοστό καταγράφεται να εργάζεται περιστασιακά ή εποχιακά, ή δεν καταγράφεται.** Η μείωση της ανεργίας των Ρομά, μέσω της ενίσχυσης της επιχειρηματικής

δραστηριότητας και της μισθωτής εργασίας και την καταπολέμησης της αδήλωτης εργασίας, θα πρέπει να ενταχθούν στο επίκεντρο των δράσεων προς αυτήν την κατεύθυνση. Ταυτόχρονα, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να καλλιεργηθούν οι συνθήκες εκείνες που θα επιτρέψουν τη σταδιακή άμβλυνση των στερεοτυπικών αντιλήψεων αναφορικά με τους Ρομά σε όλους τομείς.

Τα κρίσιμα ζητήματα της απασχόλησης συνδέονται άμεσα και με το επίπεδο εκπαίδευσης των Ρομά. Ο **αναλφαβητισμός** αποτελεί βασικό πρόβλημα που διαχρονικά έχει οδηγήσει στον αποκλεισμό από την οικονομική, πολιτιστική και κοινωνική ζωή και συνυπολογίζεται στους παράγοντες φτωχοποίησης τους. Τα ποσοστά του αναλφαβητισμού αφορούν ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού και ειδικά τις μεγαλύτερες ηλικίες, ενώ το σημαντικό στοιχείο που αναδεικνύεται είναι η σταδιακή μεταστροφή του κύματος αυτού του αναλφαβητισμού στις μικρότερες ηλικίες, όπου και πάλι όμως θα πρέπει να γίνουν σημαντικά βήματα προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της εισόδου και παραμονής των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση. Το **φαινόμενο της σχολικής διαρροής** είτε για λόγους βιοπορισμού (παιδική εργασία, μετακίνηση οικογένειας), είτε για λόγους πολιτισμικούς (π.χ. τα κορίτσια πρέπει να κάνουν οικογένεια), είτε για άλλους λόγους (π.χ. σχολικός εκφοβισμός, αδυναμία μετακίνησης στο σχολείο, χαμηλή σχολική επίδοση κ.λπ.) παραμένει ως ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας. Η **ανάπτυξη προγραμμάτων δια βίου μάθησης** για την ανάπτυξη βασικών δεξιοτήτων γραμματισμού, ακόμα και μέσα στο χώρο διαβίωσης των Ρομά, θα αποτελέσει σημαντικό και άμεσο βήμα για την αντιμετώπιση του αναλφαβητισμού και την ανάπτυξη βασικών δεξιοτήτων, όπως και η **παροχή κινήτρων για ένταξη και επιτυχημένη φοίτηση των ενηλίκων σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες**.

Ταυτόχρονα, επιδίωξη θα πρέπει να αποτελεί η δημιουργία των προϋποθέσεων εκείνων που θα **ενθαρρύνουν τους γονείς να στέλνουν τα παιδιά στο σχολείο και θα υποστηρίζουν τα παιδιά καθ' όλη τη διάρκεια της φοίτησής τους σε αυτό**. Η επικοινωνία της ανάγκης για συμμετοχή στην εκπαίδευση και η κινητοποίηση για την εξάλειψη της σχολικής διαρροής κρίνεται σκόπιμο να ακολουθήσει δύο επίπεδα στρατηγικής δράσης. Το πρώτο αφορά το χώρο εγκατάστασης των Ρομά, προκειμένου να διαπιστωθεί ο καλύτερος δυνατός τρόπος ανάπτυξης της εκπαιδευτικής διαδικασίας, και σε αυτό της τοπικής κοινωνίας, προκειμένου να αντιμετωπιστεί ο κοινωνικός ρατσισμός σε επίπεδο σχολικό και κατ' επέκταση κοινωνικό. Επίσης, η ανάπτυξη προγραμμάτων κατάρτισης σε επαγγέλματα και τέχνες που σχετίζονται με τις διαχρονικές επαγγελματικές δραστηριότητες τους, θα επιφέρει θετικά αποτελέσματα, ενισχύοντας και το ενδιαφέρον τους για συμμετοχή. Στην κοινότητα των Ρομά είναι πολύ σημαντικό, γιατί θα υπάρξει μεγαλύτερο ενδιαφέρον στη δια βίου μάθηση από τους συμμετέχοντες, αλλά και γιατί μπορεί να ανατεθεί το εμπειροτεχνικό μέρος της εκπαίδευσης σε Ρομά. Στην τοπική κοινωνία, γιατί μπορεί και αυτή να συμμετέχει στα προγράμματα αυτά και να επιτευχθεί δημιουργική και παραγωγική αλληλεπίδραση σε ανάπτυξη τέχνης και δια βίου μάθησης γενικά.

Τέλος, **πρόληψη και προαγωγή της υγείας** αποτελεί βασική ανάγκη της κοινωνικής ομάδας των Ρομά, λαμβάνοντας υπόψη και τις κακές συνθήκες υγιεινής και ασφάλειας που χαρακτηρίζουν της πλειοψηφία των χώρων διαβίωσης των νοικοκυριών Ρομά. Τα υψηλά ποσοστά θνησιμότητας, η επιβεβαρυμένη υγεία και το γεγονός ότι οι παιδικές ηλικίες παραμένουν ιδιαίτερα ευάλωτες και εκτεθειμένες σε κινδύνους και ασθένειες είναι δεδομένα μη συμβατά με την ευρωπαϊκή και την εθνική στοχοθεσία για τους δείκτες υγείας και ποιότητας ζωής. Το ουσιώδες ζήτημα που τίθεται είναι η **ενίσχυση της προσβασιμότητας των Ρομά σε υγειονομικές υπηρεσίες** και η ανάπτυξη εξειδικευμένων προγραμμάτων και **κινητών μονάδων πρόληψης και προαγωγής υγείας**, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες της ομάδας-στόχου. Οι παροχή υπηρεσιών εντός του χώρου διαβίωσης αλλά και η **δημιουργία ενός ολοκληρωμένου πλαισίου παροχής ιατροκοινωνικής υποστήριξης** αποτελεί ζητούμενο. Άλλωστε η εμπειρία έχει αναδείξει, ότι η ομάδα των Ρομά είναι ευκολότερα προσεγγίσιμη μέσα από τις υπηρεσίες υγείας, οι οποίες αποτελούν το πρώτο βήμα για την επαφή και την περαιτέρω ανάπτυξη του διαλόγου αναφορικά με τα ευρύτερα ζητήματα που τους αφορούν. Ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δίδεται στην προσέγγιση της γυναίκας και του παιδιού και του ηλικιωμένου ατόμου. Ειδικότερα, στην περίπτωση των Ρομά, σχετικά προγράμματα αποκτούν μια ευρύτερη διάσταση, αναδεικνύοντας και άλλες πτυχές του κοινωνικού αποκλεισμού των ατόμων και υποστηρίζοντας την επίλυσή τους, παρέχοντας την απαραίτητη πρόσβαση στην πληροφορία και λειτουργώντας ως **διαμεσολαβητής**.

3.2.5 Η φτώχεια και η κοινωνική ομάδα των ΑμεΑ

Η κοινωνική ομάδα των ατόμων με αναπηρία αντιστοιχεί σε ένα σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού, παρουσιάζοντας μάλιστα αυξητικές τάσεις. Το γεγονός ότι η πλειοψηφία των ΑμεΑ ανήκουν στις παραγωγικές ηλικίες (15-64 ετών) διαμορφώνει ένα σύνθετο πλαίσιο αναγκών. Διαχρονικά η συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα **αντιμετώπιζε σημαντικά εμπόδια και πολλαπλές διακρίσεις**, για το λόγο αυτό άλλωστε η ενίσχυση της προσβασιμότητας αποτελεί το επίκεντρο και την οριζόντια πολιτική των ευρωπαϊκών στρατηγικών. Ο κοινωνικός αποκλεισμός των ατόμων με αναπηρία οφείλεται στον τρόπο οργάνωσης των κοινωνιών, ο οποίος είναι τέτοιος ώστε συχνά τα άτομα αυτά να βιώνουν τη διάκριση στην καθημερινή τους ζωή. Η διάκριση βασίζεται από τη μία πλευρά στην προκατάληψη της κοινωνίας και από την άλλη στα εμπόδια που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία για την πλήρη συμμετοχή τους στην κοινωνία. Στην ουσία δημιουργείται ένα **φάυλος κύκλος ανάμεσα στη φτώχεια και την αναπηρία**, καθώς από τη μια οι άνθρωποι που ζουν σε συνθήκες φτώχειας βρίσκονται μόνιμα στον κίνδυνο να αποκτήσουν αναπηρίες λόγω υποσιτισμού, άθλιας στέγασης, έλλειψης επαγγελματιών και βίαιων συνθηκών και από την άλλη πλευρά, τα ΑμεΑ, λόγω της δύσκολης πρόσβασης σε εργασία, στερούνται το απαραίτητο εισόδημα για την κάλυψη των βασικών αναγκών τους. Ιδιαίτερες δυσκολίες και περιορισμοί παρουσιάζονται όταν η αναπηρία

συνδέεται με τη διάσταση του φύλου (γυναίκες – άτομα με αναπηρία), όπου σε αυτήν την περίπτωση τα άτομα βιώνουν έναν διπλό κοινωνικό αποκλεισμό, αφενός μεν λόγω του φύλου τους, αφετέρου δε λόγω των αναπηριών τους. Αντίστοιχα, ο κοινωνικός αποκλεισμός των ατόμων με αναπηρία εντείνεται σε συνδυασμό με πρόσθετα χαρακτηριστικά των ΑμεΑ, όπως είναι η διάσταση της καταγωγής (μετανάστες) και η διάσταση της ηλικίας (άτομα προχωρημένης ηλικίας).

Εντός της τρέχουσας κρίσης, **τα εισοδήματα των ΑμεΑ μειώθηκαν σημαντικά** εξαιτίας των δραστικών περικοπών σε μισθούς, συντάξεις, παροχές υγείας και των δυσβάστακτων φορολογικών επιβαρύνσεων στις οποίες υποβάλλονται. Τα δημόσια συστήματα υγείας - πρόνοιας και εκπαίδευσης ατόμων με αναπηρία έχουν καταρρεύσει λόγω υποχρηματοδότησης, με αποτέλεσμα να επιβαρύνονται ακόμα περισσότερο οικονομικά οι ίδιοι και οι οικογένειές τους, αφού αναγκάζονται να προσφεύγουν στον ιδιωτικό τομέα. Τα κοινωνικά και προνοιακά επιδόματά έχουν μπει σε αμφισβήτηση και, σύμφωνα με ειδική μελέτη του ΟΟΣΑ, προωθείται η περικοπή τους. Η φτώχεια και η αναπηρία εμφανίζονται να είναι άμεσα συνδεδεμένες. Ο **αποκλεισμός των ατόμων με αναπηρία από την αγορά εργασίας**, κυρίως στον ιδιωτικό τομέα, επιδεινώνει την κατάσταση και στερεί το απαραίτητο εισόδημα για την κάλυψη βασικών αναγκών, που στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι αυξημένες. Το μέσο εισόδημα μιας οικογένειας της οποίας ο επικεφαλής έχει κάποια αναπηρία φαίνεται να είναι σημαντικά χαμηλό και αυτό οφείλεται στην αδυναμία εύρεσης εργασίας. Κύριες αιτίες που προκαλούν τον αποκλεισμό των ατόμων με αναπηρία από την αγορά εργασίας είναι:

- α) η κοινωνική προκατάληψη με τον κοινωνικό ρατσισμό που ως νοοτροπία εξακολουθούν να αποτελούν δομικό χαρακτηριστικό των σύγχρονων κοινωνιών
- β) η έλλειψη ολοκληρωμένου κεντρικού σχεδιασμού που να συνδυάζει τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία με την εκπαίδευση, την επαγγελματική κατάρτιση και τον επαγγελματικό προσανατολισμό
- γ) οι αλλαγές που συντελούνται στην αγορά εργασίας, στις νέες τεχνολογίες και στο οικονομικό περιβάλλον γενικότερα, χωρίς τα άτομα με αναπηρία να υποβοηθούνται με τη δημιουργία των αναγκαίων υποστηρικτικών δομών ώστε να είναι σε θέση να ενταχθούν στην αγορά εργασίας
- δ) η έλλειψη υποδομών πρόσβασης των αναπήρων όπως προσβάσιμα κτίρια, μεταφορές κ.ά.

Επομένως, ο κοινωνικός αποκλεισμός των ατόμων με αναπηρία σχετίζεται με ζητήματα θέσεως και ανταγωνιστικότητας στη σχέση τοπικής παραγωγής και αγορά εργασίας, όπου η ανεργία και τα ανεπαρκή επιδόματα κυριαρχούν και διαμορφώνουν ένα να μη αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης. Η ανεργία, μάλιστα, που φαίνεται από τα στοιχεία του ΟΑΕΔ να φτάνει μέχρι και το 80% για τη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, την κατατάσσει ως κοινωνική ομάδα στη κατηγορία αυτή του πληθυσμού άμεσης υποστήριξης. Η **προστασία της απασχόλησης των ΑμεΑ** και η **ενίσχυση της συμμετοχής τους στην παραγωγική διαδικασία** καθώς και η **ανάπτυξη δημοσίων πολιτικών ενημέρωσης και ανταποδοτικότητας στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα**, αποτελούν ζητούμενο για

την αντιμετώπιση του φαινομένου της ανεργίας. Ουσιαστική επιλογή φαίνεται να αποτελεί και η ανάπτυξη μιας **πλατφόρμας κοινωνικής επιχειρηματικότητας**, η οποία θα διασυνδέεται με τους υφιστάμενους παραγωγικούς κλάδους των τοπικών οικονομιών (π.χ. κοινωνική επιχείρηση ΑμεΑ με δραστηριότητα την παραγωγή χειροτεχνμάτων που θα διατίθενται στους επισκέπτες μέσω των τουριστικών υποδομών). Επιπλέον, η **διασφάλιση της προσβασιμότητας σε υπηρεσίες που απευθύνονται στους ανέργους** (π.χ. συμβουλευτική, δια βίου μάθηση και κατάρτιση, εύρεση εργασίας, ανάπτυξη δεξιοτήτων χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών, εκπαίδευση στην καινοτομία) αποτελεί αδιαμφισβήτητο γεγονός και σε κάποιες περιπτώσεις προϋποθέτει την αξιοποίηση εξειδικευμένου επιστημονικού προσωπικού που θα γνωρίζει και θα μπορεί να διαχειριστεί τις εξειδικευμένες ανάγκες ατόμων με συγκεκριμένες μορφές αναπηρίας.

Πολλές φορές, ο κοινωνικός αποκλεισμός και στιγματισμός των ΑμεΑ εντοπίζεται πρώτα σε επίπεδο προσβασιμότητας σε δημόσια αγαθά και υπηρεσίες και μετά στο επίπεδο των προκαταλήψεων της ευρύτερης κοινωνίας. Οι **ανεπάρκειες που διαπιστώνονται σε επίπεδο κοινωνικών υπηρεσιών, στην υγεία και στην εκπαίδευση, η δυσκολία πρόσβασης και μετακίνησης σε δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους**, αποτελούν μερικά βασικά θέματα στην ατζέντα των καθημερινών εμποδίων στη ζωή των ΑμεΑ. Είναι σαφές ότι τα ήδη υφιστάμενα εμπόδια καθιστούν ακόμα πιο επιβαρυντικές τις συνέπειες από την οικονομική κρίση και τα ΑμεΑ περισσότερο ευάλωτα απέναντι στη φτώχεια και στον κοινωνικό αποκλεισμό. Επιπλέον, ο **στιγματισμός σε επίπεδο κοινωνίας** και η **διατήρηση των ανισοτήτων** υπογραμμίζουν την ανάγκη επικοινωνίας των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία, ξεκινώντας από τις πολύ μικρές ηλικίες, μέσα από **ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα** στη σχολική κοινότητα αλλά και μέσα από την ενίσχυση της προσβασιμότητας των παιδιών με αναπηρία στην εκπαίδευση. Το επόμενο βήμα είναι μέσω της βιωματικής μάθησης και διαπαιδαγώγησης να κατανοήσει ο νέος και αυριανός πολίτης, ότι η κοινωνική συνοχή εκτός από αίσθημα αλληλεγγύης είναι μια πράξη ορθολογική αφού για την πρόοδο μιας χώρας κανείς δεν περισσεύει και δεν δικαιολογείται ο αποκλεισμός των ΑμεΑ από καμία δραστηριότητα.

Σε επίπεδο, επίσης, δικαιωμάτων θα μπορούσε να συσταθεί σε επίπεδο Περιφέρειας μια **Επιτροπή Ενίσχυσης κατά του κοινωνικού αποκλεισμού** σε συνεργασία με τους τοπικούς Δικηγορικούς Συλλόγους, η οποία όσον αφορά το ζήτημα των ΑμεΑ θα προσπαθεί με δράσεις να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της παράβλεψης των δικαιωμάτων τους και της μη ισότιμης συμμετοχής τους στη κοινωνία. Πολλές φορές μάλιστα διαπιστώνεται ότι τα ίδια τα άτομα με αναπηρία δε γνωρίζουν τα δικαιώματά τους. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό, μέσα από πρωτοβουλίες όπως αυτή της Επιτροπής Ενίσχυσης, να αναπτυχθεί ο θεσμός **κοινωνικού διαμεσολαβητή** που θα δίνει τη δυνατότητα είτε στα άτομα με αναπηρία είτε σε οποιοδήποτε άλλο άτομο έρχεται αντιμέτωπο με τον κοινωνικό

αποκλεισμό, να πληροφορούνται και να διεκδικούν τα δικαιώματά τους στο χώρο της εργασίας ή της κοινωνίας.

Όσον αφορά τη **μετακίνηση σε ιδιωτικούς και δημόσιους χώρους**, εκτός από τη γενική διαπίστωση του προβλήματος, θα πρέπει να καταγραφεί και η πραγματική διάστασή του, καταμετρώντας του μη προσβάσιμους ή τους χρηστικούς χώρους για τα άτομα με αναπηρία και προωθώντας τη βελτίωση των υποδομών. Το αίσθημα της εμπιστοσύνης και της στήριξης που η κοινωνική ομάδα αυτή θα δεχτεί είναι ουσιαστικό, αφού η αρνητική εικόνα και το μέγεθος της απαξίωσης της Πολιτείας είναι πρόβλημα και ως τέτοιο θα πρέπει να αντιμετωπιστεί. Η προτεινόμενη για παράδειγμα δράση είναι η διαμόρφωση των χώρων καθημερινής μετακίνησης στα αστικά κέντρα και στα μέσα μαζικής μεταφοράς με εφαρμογή της νομοθεσίας και αξιοποίησης των κοινοτικών κονδυλίων. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα ευρωπαϊκών περιοχών (π.χ. Μπιλμπάο, Παμπλόνα) στις οποίες έχει απονεμηθεί το ευρωπαϊκό βραβείο Προσβάσιμης Πόλης (Access City Award) για τη διευκόλυνση της προσβασιμότητας των ατόμων με κινητικά προβλήματα. Επίσης, η άρση των αποκλεισμών με τη χρήση των νέων τεχνολογιών αναδεικνύει σύγχρονες πρακτικές που μπορούν να εφαρμοστούν, δείχνοντας δρόμο διασύνδεσης του κοινωνικού αποκλεισμού και της αντιμετώπισης της φτώχειας με εκείνο της ισότητας από την πλευρά του δημοσίου τομέα (π.χ. έργο Mobidat project και κυκλική τράπεζα αντιμετώπισης Barrier-free City).

Τέλος, η αντιμετώπιση της φτώχειας για τα άτομα με αναπηρία είναι ιδιαίτερως σημαντική αναφορικά με το πεδίο της **υγειονομικής περίθαλψης** αλλά και της **παροχής στέγης**, δεδομένου ότι η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει οριζόντια και κάθετα όχι μόνο το βιοτικό τους επίπεδο αλλά και τη ποιότητα ζωής τους. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα αισθητό σε περιπτώσεις όπου το άτομο δεν δύναται να εξυπηρετήσει από μόνο τους κάποιες βασικές ανάγκες είτε για λόγους ηλικίας είτε για λόγους αδυναμίας. Αυτό που θα πρέπει να γίνει είναι η ενίσχυση των θεσμών παροχής στέγης και ασύλου αλλά και βελτίωση της προσβασιμότητας για τα άτομα αυτά στα δημόσια και ιδιωτικά νοσοκομεία. Θα μπορούσε, επίσης, στα πλαίσια της κοινωνικής τους ενσωμάτωσης και της αποκατάστασης τους να αναπτυχθούν μόνιμες δράσεις ενίσχυσης της προσβασιμότητας των ατόμων αυτών στην περίθαλψη (π.χ. κάρτα υγείας σε δημόσια και ιδιωτικά νοσοκομεία για συγκεκριμένες δωρεάν εξετάσεις σε όλους εκείνους που στερούνται το δικαίωμα στην Υγεία λόγω φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού) και να βελτιωθούν υφιστάμενες παροχές για την παροχή βασικής νοσηλευτικής και κοινωνικής φροντίδας κατ' οίκον.

3.2.5 Φτώχεια και Ειδικές Πληθυσμιακές Ομάδες

Η επίδραση της φτώχειας στην οικονομική ανέχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό για τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες αποτελούν πράγματι ένα μεγάλο ζητούμενο που προϋπήρχε στην Ελλάδα και πριν την ένταση του φαινομένου της οικονομικής κρίσης στη καθημερινότητα της ελληνικής κοινωνίας. Το γεγονός αυτό, ωστόσο, βασίστηκε σε προϋπάρχουσες αδυναμίες του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα να ανταποκριθούν διαχρονικά στο ζήτημα της κοινωνικής πολιτικής με διαθρωτικού τύπου μέτρα. Η παρουσία της συγκεκριμένης διασύνδεσης της φτώχειας με ειδικές κοινωνικές ομάδες έχει σημασία δεδομένου ότι σε ένα βαθμό διαφοροποιείται ως προς τις προηγούμενες σε σχέση με τη διαχρονικότητα και την ένταση του κοινωνικού αποκλεισμού και του κοινωνικού στιγματισμού.

Οι ειδικές κοινωνικές ομάδες που δεν έχουν καλυφτεί μέχρι τώρα στο πλαίσιο των προαναφερομένων περιπτώσεων είναι εκείνες των **φυλακισμένων, αποφυλακισμένων και ανήλικων παραβατών** καθώς και των ατόμων που είναι εξαρτημένα (π.χ. τοξικές ουσίες, τζόγος, αλκοολισμός, διαδίκτυο) ή έχουν απεξαρτητοποιηθεί. Η σημασία, ωστόσο, της σχέσης φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού διαπιστώνεται περισσότερο στη διαχρονικότητα της όταν στις γνώστες και ως «καλές εποχές», το ζήτημα της κοινωνικής δικαιοσύνης και επανένταξης αποτελούσε πολιτικό ζήτημα ταμπού τόσο σε επίπεδο κεντρικής πολιτικής όσο και κοινωνίας. Το φαινόμενο της «νέας φτώχειας» αναδεικνύει ότι η σχέση της κοινωνικής ένταξης με τη φτώχεια δεν βασίζονται στο μεταξύ τους διακριτό συσχετισμό, αλλά περισσότερο συνδέονται μέσα από τις δυσμενείς κοινωνικές αλλαγές που εντοπίζονται σε μια περιοχή, μια δεδομένη χρονική στιγμή, όπως για παράδειγμα οι συνθήκες διαβίωσης, τα κρούσματα βίας σε υποβαθμισμένες περιοχές, τα κύματα αστέγων κ.ά. (Ζαϊμάκης: Κελίδου 2011). Σε αυτό το πλαίσιο αναδεικνύεται η διαφορετική προσέγγιση της φτώχειας που ενσωματώνει την οικονομική της διάσταση, με τις κοινωνικές – θεσμικές αρνητικές προεκτάσεις και συνοψίζεται στην τελική δυνατότητα του ατόμου να επιλέξει μέσα από την ανάπτυξη (Sen 1999, Μπαλούρδος 2012). Το στοιχείο, λοιπόν, αυτό της δυνατότητας της επιλογής και ειδικά στο θέμα της κοινωνικής ένταξης και ενσωμάτωσης υπήρχε πάντοτε ως ζητούμενο ακόμα και στην εποχή της οικονομικής μεγέθυνσης. Ο πλουραλισμός αυτός για την έννοια της φτώχειας φαίνεται να διαπιστώνεται και στην ενδιαφέρουσα μελέτη για το κοινωνικό αποκλεισμό του Ινστιτούτου Κοινωνικής Καινοτομίας (2012), διαπίστωση που αφορά τις ειδικές κοινωνικές ομάδες που εξετάζονται στο παρόν τόσο στην κατανόηση των αναγκών όσο και στην ανάπτυξη παρεμβάσεων για την αντιμετώπισή τους.

Η συσχέτιση της φτώχειας με την κατηγορία των φυλακισμένων και αποφυλακισμένων συμπολιτών θα πρέπει να κατανοήσει και να αναπτύξει δράσεις κοινωνικής ενσωμάτωσης με στόχο την συμμετοχή και ένταξη τους στα κοινά ζητήματα της περιοχής. Αυτό που έχει σημασία, λοιπόν, στο

σημείο αυτό είναι η αναφορά στη διαπίστωση για το τι πιστεύουν τα άτομα που ανήκουν στην ειδική αυτή κοινωνική ομάδα. Ότι δηλαδή: «Ονειρεύονται μία φυσιολογική, μάλλον συμβατικά «καλή ζωή» μετά την αποφυλάκιση: **να θρουν μια δουλειά ικανή να συντηρήσει τις οικογένειές τους, μια κατοικία, να διαμορφώσουν ικανοποιητικές ερωτικές και συναισθηματικές σχέσεις** . Κατανοούν επίσης ότι για τα πετύχουν αυτά πρέπει να αποφύγουν δραστηριότητες , συνήθειες και σχέσεις που τους οδήγησαν στο παρελθόν στη φυλακή» (Αλοσκόφης 2013: 2). Η διαπίστωση, συνεπώς, αυτή καταδεικνύει ότι η κρίση και η αύξηση της ανεργίας θα δυσχεράνει ακόμα περισσότερο την **αποκατάσταση τους σε επίπεδο επαγγελματικό και κοινωνικό**.

Η αντιμετώπιση των εξαρτήσεων είναι ένα πολύπλοκο και πολυδιάστατο φαινόμενο και **πολλαπλές προεκτάσεις για τη ζωή των ίδιων των ατόμων αλλά και των οικογενειών τους**. Το πρώτο βήμα για την κοινωνική ένταξη είναι η ύπαρξη διαθέσιμων δομών υποστήριξης που θα μπορούν να βοηθήσουν τα άτομα αυτά να απαλλαγούν από τις εξαρτίσεις τους, αλλά και τις οικογένειές τους να αντιμετωπίσουν την όλη κατάσταση. Η βελτίωση της προσβασιμότητας και η ενημέρωση των ατόμων για τα κέντρα απεξάρτησης και τα προγράμματα αυτοβοήθειας είναι ουσιαστική ανάγκη και απαίτηση. Η ενημέρωση αυτή είναι, επίσης, νευραλγική και σε επίπεδο κοινωνίας, αφού πολλές φορές είχε παρατηρηθεί ο **κοινωνικός στιγματισμός** ακόμα και απέναντι στις ίδιες τις δομές και τα προγράμματα απεξάρτησης μέσα στην τοπική κοινωνία, με την εμφάνιση έντονων κοινωνικά ρατσιστικές αντιδράσεις (Ελευθεροτυπία, 2011). Η αναφορά, επίσης, στο φαινόμενο ότι πολλά άτομα και στις δύο κατηγορίες έχουν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της στέγης ή της σίτισης αναδεικνύει το φάσμα και το εύρος της φτώχειας, όπως περιγράφει ο Δήμαρχος Αθηναίων (Καμίνης 2013) και ο φορέας Κλίμακα (2011,2012) για το κοινωνικό ζήτημα των αστέγων στην εποχή της οικονομικής κρίσης.

Στο πεδίο αυτό θα μπορούσαν να προετοιμαστούν και να αναδειχθούν πολιτικές κοινωνικής ένταξης τόσο στο στάδιο του σωφρονισμού όσο και σε εκείνο της **επανένταξης**, δεδομένης της κατάστασης στην αγορά εργασίας (π.χ. υψηλή ανεργία). Οι δράσεις, επίσης, για την κατηγορία των πρώην εξαρτημάτων ατόμων θα μπορούσαν να έχουν παρόμοια πεδία πολιτικής δράσης, δεδομένου ότι οι ανάγκες σε αρκετά σημεία στο θέμα της ένταξης είναι συνώνυμες. Η **αίσθηση, επίσης, της συμμετοχής για τα άτομα αυτά στη παραγωγική διαδικασία της τοπικής κοινωνίας** βελτιώνει αμφίδρομα την εικόνα τόσο των ιδίων όσο και εκείνων ως προς το κοινωνικό σύνολο. Αυτό, όμως, που έχει σημασία για την περιφέρεια Πελοποννήσου είναι ότι παρά το γεγονός ότι το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού δεν είναι τόσο έντονο σε σχέση με άλλες περιοχές, όπως στην Αθήνα, δεν σημαίνει ότι δεν θα πρέπει να το λάβει υπόψη της και να το μελετήσει ενδελεχώς. Συγκεκριμένα η αναφορά στον όρο που χρησιμοποίησε ο Επίτροπος για τις Περιφέρειες κ. Ηαν και αναφέρει ο Δήμαρχος Αθηνών (Καμίνης 2013) είναι αρκετά χρήσιμος για σχεδιασμό πολιτικής στις Περιφέρειες, ο οποίος συνοψίζεται στη φράση «ο τρόπος της Αθήνας».

Τα πεδία δράσης που θα μπορούσαν να αναχαιτίσουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ειδικές αυτές κοινωνικές ομάδες σε πρώτη φάση βασίζονται στην **βελτίωση των δεξιοτήτων τους** και στην **ένταξη τους στην παραγωγική διαδικασία**. Η ανάπτυξη δεξιοτήτων και η δια βίου μάθηση σε αυτές τις κοινωνικές ομάδες αποκτά ιδιαίτερη σημασία και σπουδαιότητα. Η ανάπτυξη, ωστόσο, κάθε εκπαιδευτικού εργαλείου εξαρτάται από το φύση της υποομάδας, αφού διαφορετικές ανάγκες θα έχουν οι αποφυλακισμένοι, οι πρώην χρήστες κ.λπ. Σε γενικές γραμμές είναι χρήσιμο να αναπτυχθεί πολυεπίπεδα ένα **οργανωμένο πλαίσιο δια βίου μάθησης** τόσο σε επίπεδο γραμματισμών (κοινωνικός, ηλεκτρονικός, επιστημονικός) όσο και επαγγελματικών δεξιοτήτων (π.χ. αγροτικά, επισκευή υποδημάτων, ραπτική) που θα βασίζεται σε διαπιστωμένες ανάγκες της τοπικής οικονομίας. Το πρόβλημα της κατάρτισης, της έλλειψης δεξιοτήτων ή της ανάπτυξης νέων δεξιοτήτων δεδομένης της απουσίας τους από τη κοινωνική και παραγωγική ζωή της περιοχής καθιστά τα άτομα αυτά, αλλά και τις οικογένειές τους, περισσότερο ευάλωτα ως προς την πρόσβαση και παραμονή στην αγορά εργασίας και απέναντι στο φαινόμενο της φτώχειας. Το σημαντικό, επίσης, που θα πρέπει να γίνει οργανωτικά είναι η καλύτερη επικοινωνία της πρωτοβουλίας με ένα συνεχές και επιστημονικό τρόπο σε συλλογικούς φορείς και Δήμους, είτε με ψηφιακές δράσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (social media), είτε με τη χρήση επιστημονικού προσωπικού όπως ψυχολόγων, κοινωνιολόγων και κοινωνικών λειτουργών.

Σε δεύτερο επίπεδο είναι χρήσιμο να αναπτυχθεί ένα **δίκτυο επαγγελματικής αποκατάστασης** σε συνεργασία με τις αρμόδιες υπηρεσίες του Οργανισμού Ανάπτυξης Εργατικού Δυναμικού προκειμένου η χρήση του επιδόματος που προβλέπεται για τις κοινωνικές ομάδες αυτές να είναι συνώνυμο με κάποια μορφής κοινωνική προσφορά και με επιπρόσθετους πόρους (π.χ. κοινωνικά τιμολόγια, διατροφή, κοινωνικό παντοπωλείο). Τα **προγράμματα κοινωνικής επιχειρηματικότητας** θα μπορούσαν, επίσης, να συμπεριλάβουν τις ειδικές αυτές κοινωνικές ομάδες και να αναπτυχθούν δράσεις απασχόλησης σε τομείς που ο ιδιωτικός τομέας αδυνατεί να αναπτύξει σε περιοχές της Περιφέρειας (π.χ. ορεινές και ημιορεινές). Σημαντικό πεδίο επίσης που θα μπορούσε να αναπτυχθεί είναι η συνέχεια δράσεων που πραγματοποιούνται για παράδειγμα κατά τη διάρκεια του σωφρονισμού σε πεδία όπως η «κοινωνική φάρμα», η τυποποίηση και η παρασκευή τοπικών προϊόντων σε συνεργασία με υπάρχοντες συνεταιρισμούς και επιχειρήσεις. Η εμπλοκή του ιδιωτικού τομέα κρίνεται στρατηγική είτε σε επίπεδο τροφοδοσίας (π.χ. τουριστικά καταλύματα) είτε σε επίπεδο μελλοντικής συνεργασίας και απορρόφησης. Η ανάπτυξη, επίσης, σήματος που θα πιστοποιεί τη σχέση της επιχείρησης με τη στοχευμένη αυτή δράση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και ένταξης θα προσδίδει ένα κίνητρο ανάδειξης της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης σε μικρή κλίμακα δράσεων με στόχο τη καλή φήμη και τόνωση της θέσης στη τοπική αγορά.

Στον επόμενο πίνακα παρουσιάζονται συνοπτικά και κωδικοποιημένα οι ανάγκες – λύσεις σε σχέση με τις κατηγορίες των εν δυνάμει ωφελομένων. Ο πίνακας αυτός είναι ενδεικτικός από πλευράς προτάσεων και αποτελεί ένα αρχικό πεδίο συζήτησης - διαβούλευσης αναφορικά με το οριστικό Σχέδιο Δράσης και Εφαρμογής Παρεμβάσεων Καταπολέμησης της Φτώχειας και Εμβάθυνσης της Κοινωνικής Συνοχής στην Περιφέρεια Πελοποννήσου (φάση β).

3.3 Κωδικοποίηση αναγκών – λύσεων ανά κατηγορία εν δυνάμει ωφελουμένων

	Νοικοκυριά & Ηλικιωμένοι	Άνεργοι/ες	Μετανάστες	Ρομά	Άτομα με αναπηρία	Λοιπές ευπαθείς κοινωνικές ομάδες
Εξασφάλιση ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος	■ Ανάδειξη του ζητήματος & θέσπιση	■ Ανάδειξη του ζητήματος & θέσπιση	■ Ανάδειξη του ζητήματος & θέσπιση	■ Ανάδειξη του ζητήματος & θέσπιση	■ Ανάδειξη του ζητήματος & θέσπιση	■ Ανάδειξη του ζητήματος & θέσπιση
Τροφή και στέγαση	■ Κοινωνικό παντοπωλείο ■ Κοινωνική Τιμολόγηση τοπικών προϊόντων ■ Κοινωνικό Τιμολόγιο ΔΕΗ/Νερό ■ Δημοτικός Λαχανόκηπος ■ Ενίσχυση ΜΚΟ ■ Υπνωτήρια αστέγων ■ Κέντρο ημερήσιας υποδοχής αστέγων ■ Κοινωνικά συσσίτια	■ Κοινωνικό παντοπωλείο ■ Κοινωνική Τιμολόγηση τοπικών προϊόντων ■ Κοινωνικό Τιμολόγιο ΔΕΗ/Νερό ■ Ενίσχυση ΜΚΟ	■ Κοινωνικό παντοπωλείο ■ Συσσίτιο ■ Υπνωτήρια ■ Παροχή Στέγης ■ Κοινωνική Τιμολόγηση τοπικών προϊόντων ■ Ενίσχυση ΜΚΟ	■ Συσσίτιο ■ Υπνωτήρια ■ Κοινωνικό Τιμολόγιο ΔΕΗ/Νερό ■ Κοινωνική Τιμολόγηση τοπικών προϊόντων. ■ Στέγαση-δανειοδότηση ■ Διαμόρφωση Οικισμών ■ Ενίσχυση ΜΚΟ	■ Πρόσβαση σε κοινωνικό παντοπωλείο. ■ Κοινωνική Τιμολόγηση τοπικών προϊόντων ■ Κοινωνικό Τιμολόγιο ΔΕΗ/Νερό ■ Ενίσχυση Ιδρυμάτων & Φορέων ■ Δημοτικός Λαχανόκηπος ■ Ενίσχυση ΜΚΟ	■ Κοινωνικό παντοπωλείο ■ Συσσίτιο ■ Υπνωτήρια ■ Παροχή Στέγης ■ Κοινωνική Τιμολόγηση τοπικών προϊόντων. ■ Ενίσχυση Ιδρυμάτων & Φορέων/υπηρεσιών Δήμου ■ Δημοτικός Λαχανόκηπος ■ Ενίσχυση ΜΚΟ
Προσβασιμότητα σε υπηρεσίες υγείας	■ «Βοήθεια στο Σπίτι» ■ Κοινωνικό Φαρμακείο ■ Κοινωνικό Ιατρείο. ■ Πρόσβαση Α'θμια περίθαλψη (ΕΣΥ) ■ Κινητές Μονάδες Μαστογράφος ■ Κινητές Μονάδες Υγείας ■ Κινητές Μονάδες Στοματικής Υγιεινής ■ Ενίσχυση ΜΚΟ ■ Τηλεϊατρική ■ Τηλεδιάγνωση ■ Health Voucher (εισιτήριο ελεύθερη πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας)	■ Πρόσβαση Α'θμια περίθαλψη (ΕΣΥ) ■ «Βοήθεια στο Σπίτι» ■ Κάρτα Υγείας ■ Κινητές Μονάδες Μαστογράφος ■ Κινητές Μονάδες Υγείας ■ Κινητές Μονάδες Στοματικής Υγιεινής ■ Κοινωνικό Φαρμακείο ■ Κοινωνικό Ιατρείο ■ Ενίσχυση ΜΚΟ ■ Health Voucher	■ Πρόσβαση Α'θμια περίθαλψη (ΕΣΥ) ■ Κάρτα Υγείας ■ Κινητές Μονάδες Μαστογράφος ■ Κινητές Μονάδες Υγείας ■ Κινητές Μονάδες Στοματικής Υγιεινής ■ Κοινωνικό Φαρμακείο ■ Κοινωνικό Ιατρείο ■ Ενίσχυση ΜΚΟ ■ Health Voucher	■ Πρόσβαση Α'θμια περίθαλψη (ΕΣΥ) ■ Κάρτα Υγείας ■ Κινητές Μονάδες Μαστογράφος ■ Κινητές Μονάδες Υγείας ■ Κινητές Μονάδες Στοματικής Υγιεινής ■ Κοινωνικό Φαρμακείο ■ Κοινωνικό Ιατρείο ■ Ενίσχυση ΜΚΟ ■ Τηλεϊατρική ■ Τηλεδιάγνωση ■ Health Voucher	■ Πρόσβαση Α'θμια περίθαλψη (ΕΣΥ) ■ Κάρτα Υγείας ■ Κινητές Μονάδες Μαστογράφος ■ Κινητές Μονάδες Υγείας ■ Κινητές Μονάδες Στοματικής Υγιεινής ■ Κοινωνικό Φαρμακείο ■ Κοινωνικό Ιατρείο ■ Ενίσχυση ΜΚΟ ■ Τηλεϊατρική ■ Τηλεδιάγνωση ■ Health Voucher	■ Πρόσβαση Α'θμια περίθαλψη (ΕΣΥ) ■ Κάρτα Υγείας ■ Κοινωνικό Φαρμακείο ■ Κοινωνικό Ιατρείο ■ Μονάδες Απεξάρτησης ■ «Βοήθεια στο Σπίτι» ■ Ενίσχυση ΜΚΟ ■ Τηλεϊατρική ■ Τηλεδιάγνωση ■ Health Voucher
Υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας / συμβουλευτική	■ Σχολές Γονέων ■ Αντιμετώπιση ενδοοικογενειακής βίας και σχολικής βίας ■ Ενδυνάμωση γυναικών ■ Στέγη Ανηλίκων ■ Συμβουλευτική σε υπερχρεωμένα νοικοκυριά ■ Διακανονισμός & Συμβουλευτική ■ Ενίσχυση ΜΚΟ ■ Λέσχες απασχόλησης ■ Τηλεφωνικές γραμμές και προγράμματα αυτοβοήθειας ■ Κοινωνικό ΚΕΠ	■ Ενδυνάμωση ■ Συμβουλευτική Επαγγελματικού Προσανατολισμού ■ Συμβουλευτική Απασχόλησης ■ Συμβουλευτική & Επιχειρηματικότητα ■ Ενίσχυση ΜΚΟ	■ Ενδυνάμωση σε Γυναίκες ■ Συμβουλευτική για τα Δικαιώματα & τις Υποχρεώσεις ■ Στέγη Ανηλίκων ■ Αντιμετώπιση Βίας ενδοοικογενειακά. ■ Δομές Ισότητας ■ Γραφείο Εξυπηρέτησης Μεταναστών ■ Σχολές Γονέων ■ Ενίσχυση ΜΚΟ	■ Σχολές Γονέων ■ Αντιμετώπιση Βίας ενδοοικογενειακά. ■ Ενδυνάμωση σε Γυναίκες ■ Στέγη Ανηλίκων ■ Δομές Ισότητας ■ Συμβουλευτική Απασχόλησης ■ Συμβουλευτική & Επιχειρηματικότητα ■ Συμβουλευτική Επαγγελματικού Προσανατολισμού ■ Ενίσχυση ΜΚΟ	■ Ενδυνάμωση ■ Συμβουλευτική για τα Δικαιώματα ■ Δομές Ισότητας & Ένταξης ■ Προσβασιμότητα & χρήση Νέων Τεχνολογιών ■ «Access City Award» ■ Συμβουλευτική Απασχόλησης ■ Συμβουλευτική & Επιχειρηματικότητα ■ Συμβουλευτική Επαγγελματικού Προσανατολισμού ■ Ενίσχυση ΜΚΟ	■ Ενδυνάμωση. ■ Στέγη Ανηλίκων ■ Συμβουλευτική Απασχόλησης ■ Συμβουλευτική & Επιχειρηματικότητα ■ Συμβουλευτική Επαγγελματικού Προσανατολισμού ■ Ενίσχυση ΜΚΟ

	Νοικοκυριά & Ηλικιωμένοι	Άνεργοι/ες	Μετανάστες	Ρομά	Άτομα με αναπηρία	Λοιπές ευπαθείς κοινωνικές ομάδες
Απασχόληση* * Διασύνδεση με θεματικό Άξονα για Εκπ/ση & ΔΒΜ	<ul style="list-style-type: none">■ Πρόγραμμα απασχόλησης τρίτης ηλικίας	<ul style="list-style-type: none">■ Γραφεία Διασύνδεσης Πανεπιστημίου & ΟΑΕΔ■ Θερμοκοιτίδες για Επιχειρηματικότητα■ Κοινωνική Εργασία■ Κοινωφελή Εργασία σε ΜΚΟ/ Ιδρύματα■ Ενίσχυση ιδιωτικού τομέα στην απασχόληση■ Ενίσχυση ΜΚΟ■ Μέσω ΚΕΠ το Jobcenter (“Trägerversammlung”) του Dortmund■ Τράπεζα χρόνου	<ul style="list-style-type: none">■ Θερμοκοιτίδες για Επιχειρηματικότητα■ Κοινωνική Εργασία■ Κοινωφελή Εργασία σε ΜΚΟ/ Ιδρύματα■ Αντιμετώπιση της εκμετάλλευσης & εργόσημο■ Ενίσχυση ΜΚΟ	<ul style="list-style-type: none">■ Επιχειρηματικότητα στις γυναίκες■ Λαϊκές Αγορές & αδειοδότηση■ Αντιμετώπιση της εκμετάλλευσης & εργόσημο■ Κοινωνική Εργασία■ Κοινωφελή Εργασία σε ΜΚΟ/ Ιδρύματα■ Ενίσχυση ΜΚΟ	<ul style="list-style-type: none">■ Γραφεία Διασύνδεσης Πανεπιστημίου, Επαγγελματικές Ενώσεις & ΟΑΕΔ■ Θερμοκοιτίδες για Επιχειρηματικότητα■ Κοινωνική Εργασία■ Κοινωφελή Εργασία σε ΜΚΟ/ Ιδρύματα■ Ενίσχυση ιδιωτικού τομέα στην απασχόληση■ Ενίσχυση ΜΚΟ	<ul style="list-style-type: none">■ Γραφεία Διασύνδεσης Πανεπιστημίου, Επαγγελματικές Ενώσεις & ΟΑΕΔ■ Θερμοκοιτίδες για Επιχειρηματικότητα■ Κοινωνική Εργασία■ Κοινωφελή Εργασία σε ΜΚΟ/ Ιδρύματα■ Ενίσχυση ιδιωτικού τομέα στην απασχόληση■ Ενίσχυση ΜΚΟ
Κοινωνική επιχειρηματικότητα		<ul style="list-style-type: none">■ Κοινωνική Φάρμα■ Γυναικείοι Συνεταιρισμοί■ Αγροτικοί Συνεταιρισμοί■ Επαγγελματική Συνεταιρισμοί■ Δημοτικός Λαχανόκηπος	<ul style="list-style-type: none">■ Κοινωνική Φάρμα■ Γυναικείοι Συνεταιρισμοί■ Αγροτικοί Συνεταιρισμοί■ Επαγγελματική Συνεταιρισμοί■ Δημοτικός Λαχανόκηπος■ ΚΟΙΣΠΕ	<ul style="list-style-type: none">■ Γυναικείοι Συνεταιρισμοί■ Αγροτικοί Συνεταιρισμοί■ Επαγγελματική Συνεταιρισμοί■ Δημοτικός Λαχανόκηπος■ ΚΟΙΣΠΕ	<ul style="list-style-type: none">■ Κοινωνική Φάρμα■ ΚΟΙΣΠΕ	<ul style="list-style-type: none">■ Κοινωνική Φάρμα■ Γυναικείοι Συνεταιρισμοί■ Αγροτικοί Συνεταιρισμοί■ Επαγγελματική Συνεταιρισμοί■ Δημοτικός Λαχανόκηπος■ ΚΟΙΣΠΕ■ ΡΕΤΟ όχι στα Ναρκωτικά
Εκπαίδευση & Δια βίου μάθηση * * Διασύνδεση με θεματικό Άξονα για Εκπ/ση & ΔΒΜ	<ul style="list-style-type: none">■ Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας■ Δομές Δια Βίου Μάθησης■ Κοινωνικά Φροντιστήρια για μαθητές■ Αντιμετώπιση Σχολικής Διαρροής με δομές παροχής εξατομικευμένης στήριξης και οικονομικής ενίσχυσης των νέων που επιστρέφουν στο σχολείο	<ul style="list-style-type: none">■ Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας■ Δομές Δια Βίου Μάθησης■ Επαγγελματική Κατάρτιση■ Προγράμματα Ανάπτυξης Δεξιοτήτων■ Νυχτερινά Σχολεία■ Ηλεκτρονικός Γραμματισμός■ Ανάπτυξη Οριζόντιων Δεξιοτήτων	<ul style="list-style-type: none">■ Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας■ Δομές Δια Βίου Μάθησης■ Ελληνικός Γραμματισμός■ Ηλεκτρονικός Γραμματισμός■ Ανάπτυξη Οριζόντιων Δεξιοτήτων■ Κοινωνικά Φροντιστήρια για μαθητές■ Αντιμετώπιση Σχολικής Διαρροής■ Κοινωνικά Φροντιστήρια για μαθητές■ Επιμόρφωση των διδασκόντων	<ul style="list-style-type: none">■ Αντιμετώπιση αναλφαβητισμού■ Δομές Σχολείων για Ρομά σε καταυλισμούς■ Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας■ Δομές Δια Βίου Μάθησης■ Ανάπτυξη Οριζόντιων Δεξιοτήτων■ Κοινωνικά Φροντιστήρια για μαθητές■ Αντιμετώπιση Σχολικής Διαρροής■ Κοινωνικά Φροντιστήρια για μαθητές■ Επιμόρφωση των διδασκόντων	<ul style="list-style-type: none">■ Σχολεία Ειδικής Αγωγής■ Παράλληλη Στήριξη σε όλες τις βαθμίδες■ Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας■ Δομές Δια Βίου Μάθησης■ Επαγγελματική Κατάρτιση■ Προγράμματα Ανάπτυξης Δεξιοτήτων■ Ηλεκτρονικός Γραμματισμός■ Ανάπτυξη Οριζόντιων Δεξιοτήτων■ Κοινωνικά Φροντιστήρια για μαθητές■ Επιμόρφωση των διδασκόντων	<ul style="list-style-type: none">■ Σχολεία Ειδικής Αγωγής■ Παράλληλη Στήριξη σε όλες τις βαθμίδες■ Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας■ Δομές Δια Βίου Μάθησης■ Επαγγελματική Κατάρτιση■ Προγράμματα Ανάπτυξης Δεξιοτήτων■ Ηλεκτρονικός Γραμματισμός■ Ανάπτυξη Οριζόντιων Δεξιοτήτων■ Κοινωνικά Φροντιστήρια για μαθητές■ Επιμόρφωση των διδασκόντων
Εξάλειψη στερεοτύπων, διακρίσεων και κοινωνικού αποκλεισμού	<ul style="list-style-type: none">■ Δομές Ισότητας για τη Γυναίκα■ Gender Budgeting στους Δήμους■ Σχέδιο Στρατηγικής Ισότητας των Φύλλων■ Υπογραφή της Χάρτας■ Δομές Γυναικείας Επιχειρηματικότητας■ Ενίσχυση ΜΚΟ■ Δράσεις πληροφόρησης, ευαισθητοποίηση και δικτύωσης	<ul style="list-style-type: none">■ Δομές Ισότητας για τη Γυναίκα■ Gender Budgeting στους Δήμους■ Σχέδιο Στρατηγικής Ισότητας των Φύλλων■ Υπογραφή της Χάρτας■ Δομές Γυναικείας Επιχειρηματικότητας■ Ενίσχυση ΜΚΟ■ Δράσεις πληροφόρησης, ευαισθητοποίηση και δικτύωσης	<ul style="list-style-type: none">■ Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στα Σχολεία■ Πολιτισμικά Φόρουμ■ Πολιτισμικές Εκδηλώσεις■ Πολιτικά Δικαιώματα & Ιθαγένεια■ Κοινωνική & Οικονομική Ταυτότητα■ Ενίσχυση ΜΚΟ■ Θεσμός διαπολιτισμικού διαμεσολαβητή■ Ειδικά προγράμματα για την υποδοχή και υποστήριξη της ενσωμάτωσης των μεταναστών■ Δράσεις πληροφόρησης, ευαισθητοποίηση και δικτύωσης	<ul style="list-style-type: none">■ Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στα Σχολεία■ Απόκτηση Ιθαγένειας & Πολιτικά Δικαιώματα■ Κοινωνική & Οικονομική Ταυτότητα■ Συμμετοχή στην παραγωγική διαδικασία■ Ενίσχυση ΜΚΟ■ Θεσμός διαπολιτισμικού διαμεσολαβητή■ Δράσεις πληροφόρησης, ευαισθητοποίηση και δικτύωσης	<ul style="list-style-type: none">■ Κοινωνική & Οικονομική Ταυτότητα■ Δομές Ισότητας & Επικοινωνία■ Υποδομές μεταφοράς και συγκοινωνίας,■ Συμμετοχή στην παραγωγική διαδικασία■ Ενίσχυση ΜΚΟ■ Δράσεις πληροφόρησης, ευαισθητοποίηση και δικτύωσης	<ul style="list-style-type: none">■ Θεμελιώδη Δικαιώματα■ Επικοινωνία του ζητήματος■ Άρση της προκατάληψης με πολιτιστικές δράσεις■ Συμμετοχή στην παραγωγική διαδικασία■ Ενίσχυση ΜΚΟ■ Δράσεις πληροφόρησης, ευαισθητοποίηση και δικτύωσης

Τέλος, σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με το Γενικός Κανονισμός (ΕΕ) αριθμ. 1303/2013 για τα Διαρθρωτικά Ταμεία στη νέα προγραμματική περίοδο 2014-2020, ο Θεματικός Στόχος 9 που αφορά την «Πρώθηση της κοινωνικής ένταξης και καταπολέμηση της φτώχειας και κάθε διάκρισης» εξειδικεύεται στις ακόλουθες προτεραιότητες επενδύσεων:

Προτεραιότητες επενδύσεων ΕΚΤ	Προτεραιότητες επενδύσεων ΕΤΠΑ
Ενεργός ένταξη με σκοπό, μεταξύ άλλων, την προώθηση της ισότητας των ευκαιριών, της ενεργού συμμετοχής και της βελτίωσης της απασχολησιμότητας.	<ul style="list-style-type: none">➔ Επενδύσεις στις υποδομές υγείας και τις κοινωνικές υποδομές που συμβάλλουν στην εθνική, περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη, μειώνοντας τις ανισότητες όσον αφορά την κατάσταση στον τομέα της υγείας προωθώντας την κοινωνική ένταξη μέσω βελτίωσης της πρόσβασης σε υπηρεσίες κοινωνικού και πολιτιστικού χαρακτήρα, και υπηρεσίες αναψυχής και τη μετάβαση από την ιδρυματική φροντίδα στη φροντίδα της κοινότητας➔ Παροχή υποστήριξης για τη φυσική, οικονομική και κοινωνική αναζωογόνηση υποβαθμισμένων κοινοτήτων εντός αστικών και αγροτικών περιοχών.
Κοινωνικοοικονομική ενσωμάτωση περιθωριοποιημένων κοινοτήτων, όπως οι Ρομά.	<ul style="list-style-type: none">➔ Επενδύσεις στις υποδομές υγείας και τις κοινωνικές υποδομές που συμβάλλουν στην εθνική, περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη, μειώνοντας τις ανισότητες όσον αφορά την κατάσταση στον τομέα της υγείας, προωθώντας την κοινωνική ένταξη μέσω της βελτιωμένης πρόσβασης σε υπηρεσίες κοινωνικού, πολιτιστικού χαρακτήρα και υπηρεσίες αναψυχής και τη μετάβαση από την ιδρυματική φροντίδα στη φροντίδα της κοινότητας.➔ Στήριξη για φυσική, οικονομική και κοινωνική αναζωογόνηση υποβαθμισμένων κοινοτήτων εντός αστικών και αγροτικών περιοχών.➔ Επενδύσεις σε εκπαίδευση, δεξιότητες και διά βίου μάθηση με την ανάπτυξη υποδομής εκπαίδευσης και κατάρτισης.
Βελτίωση της πρόσβασης σε οικονομικά προσιτές, βιώσιμες και υψηλής ποιότητας υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένων της υγειονομικής περίθαλψης και των κοινωνικών υπηρεσιών γενικού συμφέροντος.	<ul style="list-style-type: none">➔ Επενδύσεις στις υποδομές υγείας και τις κοινωνικές υποδομές που συμβάλλουν στην εθνική, περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη, μειώνοντας τις ανισότητες όσον αφορά την κατάσταση στον τομέα της υγείας, προωθώντας την κοινωνική ένταξη μέσω βελτίωσης της πρόσβασης σε υπηρεσίες κοινωνικού, πολιτιστικού χαρακτήρα και υπηρεσίες αναψυχής και τη μετάβαση από την ιδρυματική φροντίδα στη φροντίδα της κοινότητας

Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 3 β του νέου Κανονισμού (ΕΕ)1304/2013 για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, οι επενδυτικές προτεραιότητες του Θεματικού Στόχου 9 αφορούν:

- ενεργό ένταξη, με σκοπό, μεταξύ άλλων, την προώθηση της ισότητας των ευκαιριών, και της ενεργού συμμετοχής και της βελτίωσης της απασχολησιμότητας
- κοινωνικοοικονομική ενσωμάτωση περιθωριοποιημένων κοινοτήτων, όπως οι Ρομά
- καταπολέμηση κάθε μορφής διακρίσεων και την προώθηση της ισότητας των ευκαιριών
- βελτίωση της πρόσβασης σε οικονομικά προσιτές, βιώσιμες και υψηλής ποιότητας υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένων της υγειονομικής περίθαλψης και των κοινωνικών υπηρεσιών γενικού συμφέροντος
- προαγωγή της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και της επαγγελματικής ένταξης σε κοινωνικές επιχειρήσεις καθώς και την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας και της οικονομίας της αλληλεγγύης προκειμένου να διευκολυνθεί η πρόσβαση στην απασχόληση
- στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης με πρωτοβουλία τοπικών κοινοτήτων.

Βιβλιογραφία – αρθρογραφία – διαδίκτυο

- Αλοσκόφης, Ο. (2013). «Το κοινωνικό προφίλ των φυλακισμένων και οι ανάγκες τους μετά την αποφυλάκιση». Εισήγηση στο Εργαστήριο Εργασίας του Ν.Π.Ι.Δ. «Επάνοδος – Κέντρο Επανεξέταξης Αποφυλακισμένων».
- Ανδριοπούλου, Ε. και Τσακλόγλου, Π. (2010). Δυναμική ανάλυση του φαινομένου της φτώχειας στην Ελλάδα. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- ΑΝΗ ΑΑΕ ΟΤΑ (επιμ.) (2007). Οδηγός Συμβουλευτικής στήριξης της απασχόλησης. Αρχάνες: αυτοέκδοση.
- Academic Network of European Disability experts (2008). “Report on the employment of disabled people in European countries”. In: <http://www.disability-europe.net/>.
- Academic Network of European Disability Experts (2012). “Targeting and mainstreaming disability in the context of EU2020 and the 2012 Annual Growth Survey”. In: www.disability-europe.net.
- Academic Network of European Disability experts (2012). “Long – term unemployment 2012”. In: European Employment Observatory Review.
- Academic Network of European Disability experts (2013). European comparative data on Europe 2020 & Housing conditions. In: <http://www.disability-europe.net/>.
- Βαϊτσος, Κ. και Μισσός, Β. (2013). Η νέα οικονομική γεωγραφία της Πελοποννήσου: Πραγματική οικονομία και ανάπτυξη. Αθήνα: Gutenberg.
- Βουλή των Ελλήνων (2012). Νέα φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός. Αθήνα.
- Βρατσάλης, Κ. και Σκούρτου, Ε. (2000). «Δάσκαλοι και μαθητές σε τάξεις πολιτισμικής ετερότητας : Ζητήματα μάθησης». Εκπαιδευτική Κοινότητα , τεύχος 54 / 2000 (26-33).
- Commission of European Communities (2014) “Joint Report on the application of Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin (‘Racial Equality Directive’) and of Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation (‘Employment Equality Directive’)”. Brussels.
- Commission of the European Communities (2013). “Access City Award 2013. Inspiring EU cities to become more accessible”. Brussels.
- Δασκαλάκης, Δ., Μπουγιούκος, Γ. και Φασούλης, Β. (2012). Η κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα 2012. Αθήνα: Ελληνική Εθνική Επιτροπή UNICEF.
- Δαφέρμος, Γ. (2008). Η φτώχεια στην Ελλάδα: Ομοιότητες και διαφορές χρησιμοποιώντας εναλλακτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Δαφέρμος, Γ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (2010). Μακροοικονομικό περιβάλλον, ανισότητα και φτώχεια. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών (2007). Οικονομική ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα: ορισμένα αποτελέσματα από την έρευνα SILC.
- Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών (2009). Προσδιοριστικοί παράγοντες της φτώχειας των εργαζομένων: μια πρώτη προσέγγιση.
- Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού (2012). Τα δεδομένα της αγοράς εργασίας εν μέσω οικονομικής κρίσης.
- Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού (2012). Εργασία και απασχόληση στην Ελλάδα – ετήσια έκθεση 2012.
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος (2009). Ειδική έρευνα για τη θέση στην αγορά εργασίας των μεταναστών και των άμεσων απογόνων τους.
- Ελληνική Στατιστική Αρχή. Έρευνα εργατικού δυναμικού - δ τρίμηνο 2012. Αθήνα.

- Ελληνική Στατιστική Αρχή (2012). Έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών έτους 2012. Στο: www.statistics.gr.
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (2013). Έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών 2012. Στο: www.statistics.gr.
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (2014). Συνθήκες διαβίωσης στην Ελλάδα. Στο: www.statistics.gr.
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (2013). Δείκτης μισθών σε βασικούς κλάδους της οικονομίας – α' τρίμηνο 2013.
- Ένωση Εργαζομένων Καταναλωτών Ελλάδας (2013). Συνέντευξη τύπου: η αντιμετώπιση της υπερχρέωσης στα χρόνια της οικονομικής κρίσης.
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδας (2002). Έρευνα για τα άτομα με προβλήματα υγείας ή αναπηρία. Στο: www.statistics.gr.
- Ελληνική Επιτροπή της Unicef (2013). Έκθεση: η κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα.
- Ελληνική Εταιρία Περιφερειακής Επιστήμης ERSA (2012). Οικονομική Κρίση και Πολιτικές Ανάπτυξης και Συνοχής. Εισήγηση στο 10ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο, Θεσσαλονίκη.
- Ελληνικό συμβούλιο για τους πρόσφυγες (2013). «Έκθεση Πεπραγμένων 2012». Στο: www.gcr.gr.
- ΕΣΑΕΑ (2007). Μελέτη "Επιχειρηματικότητα και Άτομα με Αναπηρία". Στο: <http://www.esaea.gr>
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2011).
- Ευρωβαρόμετρο (2011). «Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός μεταξύ των ηλικιωμένων στην ΕΕ». Στο: http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2011/2011_04_01/consensus_conference_poverty_report_el.pdf.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2010). Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών για την Ευρωπαϊκή στρατηγική για την αναπηρία 2010-2020: Ανανέωση της δέσμευσης για μια Ευρώπη χωρίς εμπόδια: COM(2010) 636 τελικό.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2011). Η κοινωνική διάσταση της στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ISBN 978-92-79-20376-3).
- European Communities & Eurostat (2002). Disability and social participation in Europe. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Eurostat (2011a). "Methodologies and Working Papers, Indicators of Immigrant Integration, A Pilot Study". In: <http://epp.eurostat>.
- Eurostat (2011b). Indicators of Immigrant Integration A Pilot Study. Luxembourg: Publications Office of the European Union (ISBN 978-92-79-20238-4).
- Ζαϊμάκης, Γ. (2005). «Όψεις κοινωνικού αποκλεισμού και δίκτυα παρεμβάσεων στο Ηράκλειο της Κρήτης». Στο: Πρακτικά 2ης Πανελλήνιας Διημερίδας με θέμα: Σύγχρονες Ανάγκες Κοινωνικής Φροντίδας – Δομές και Προγράμματα στην Τοπική Κοινωνία, Ηράκλειο: ΠΤΚ ΣΚΛΕ και ΚΟΙΝΩΠΟΛΙΤΙΑ Κρήτης, σ.σ. 68-89.
- FRA & UNDP (2012). The situation of Roma in 11 EU Member States - Survey results at a glance. Luxembourg: Publications Office of the European Union (ISBN 978-92-95092-47-1).
- Θεοδωρικάκου, Ο. και συν. (2012). Οι άστεγοι στην Ελλάδα του 2012. Αθήνα: ΜΚΟ ΚΛΙΜΑΚΑ.
- Hvinden, B., Halvorsen, R. (2012). "Political Implications of the Current Debate on Poverty, Deprivation and Social Exclusion in Europe". In: http://cope-research.eu/wp-content/uploads/2012/04/Paper_Political_implications.pdf (COPE Project).
- Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα (1998). Πρακτικά 6ου επιστημονικού συνεδρίου με θέμα: Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός.
- Ινστιτούτο Κοινωνικής Καινοτομίας (2012). Κοινωνικός αποκλεισμός στην Ελλάδα - Διερεύνηση του πεδίου για την αποτελεσματική εφαρμογή πολιτικών με χωρική βάση. Αθήνα: ΕΥΣΕΚΤ.
- Ιωαννίδης, Α., Παπαθεοδώρου, Χ., Σούφτας, Δ. (2012). Εργαζόμενοι και όμως φτωχοί – διαστάσεις της φτώχειας των εργαζομένων στην Ελλάδα. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (2012). «Έρευνα ΜΑRC: Εισόδημα – δαπάνες νοικοκυριών». Στο: <http://www.gsevee.gr/>.
- ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (2014). «Έρευνα ΜΑRC 2014: Εισόδημα – δαπάνες νοικοκυριών». Στο: <http://www.gsevee.gr/>.
- Johansson, H., Panican, A., Angelin, A., Koch, M. (2013). "Combating poverty in Europe: multi-level, multi-dimensional and multi-stakeholder models in local active inclusion policies". In:

http://cope-research.eu/wp-content/uploads/2013/12/WP6_Comparative_Report.pdf
(COPE Project).

- Καλογήρου, Σ., Τραγάκη, Α., Τσίμπος, Κ. Μουστάκη, Ε. (2011). Τελική Έκθεση της Μελέτης: «Χωρικές Ανισότητες Εισοδήματος, Ανάπτυξης και Φτώχειας στην Ελλάδα», Πρόγραμμα Κοινωφελούς Ιδρύματος Ιωάννη Σ. Λάτση: Επιστημονικές Μελέτες 2011, διαθέσιμη στην διεύθυνση: http://galaxy.hua.gr/~si/publications/FinalReport_GR_Skalogirou_et_al.pdf.
- Καμίνης, Γ. (2013). «Ομιλία δημάρχου Αθηναίων στο London School of Economics με θέμα “GR-EXITING THE SOCIAL CRISIS”». Στο: <http://www.cityofathens.gr/node/21320>.
- Καπαresearch (2013). Έρευνα για άτομα με αναπηρία. Αθήνα: Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία.
- Κελίδου, Ο. (2011). «Η εκπαίδευση ως πολιτική κοινωνικής επανένταξης των ενήλικων κρατούμενων στην Ελλάδα»: Τελική Εργασία ΚΑ Εκπαιδευτική Σειρά. Επιβλέπων Παναγιώτης Ζάννης. Αθήνα: Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης - Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης. Διοίκηση Οργανισμών Κοινωνικής Πολιτικής.
- Κατσούλης, Η. και συν. (2005). Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα: Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής (Τόμος Α και Β). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ISBN 960 7093 59 3).
- Κικίλιας, Η., Παπαλιού, Ο. και Φαγαδάκη, Ε. (2007). Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ελλάδα. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Κρητικίδης, Γ. (2013). «Απασχόληση και ανεργία 2008-2012 στις Περιφέρειες της χώρας». Στο: ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ Τεύχος 207 (Ιούλιος – Αύγουστος 2013). Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Λαμπρινίδης, Δ. και συν. (2010). Εμπειρική προσέγγιση της απόλυτης φτώχειας στην Ελλάδα. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Μαργιπλής, Δ.Γ. (2003). «Ο κοινωνικός αποκλεισμός, μια πολυσύνθετη έννοια». Στο: Περιοδικό Τετράδια Ψυχιατρικής Νο82. Αθήνα: Επιστημονικό Σωματείο ΘΨΠ Αθηνών, σ.σ. 64-69.
- Μάτσα, Κ. (2000). «Απότωση, περιθωριοποίηση, κοινωνικός αποκλεισμός-Κρίση και Διαχείριση». Στο: Περιοδικό Τετράδια Ψυχιατρικής Νο69. Αθήνα: Επιστημονικό Σωματείο ΘΨΠ Αθηνών, σ.σ. 77-81.
- Ματσαγγάνης, Μ. και Λεβέντη, Χ. (2013). «Η ανατομία της φτώχειας στην Ελλάδα του 2013». Στο: Ενημερωτικό δελτίο 5/2013 της Ομάδας Ανάλυσης Δημόσιας Πολιτικής του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Μπαλούρδος, Δ. (2007). «Οικονομική ανισότητα, φτώχεια και αποστέρηση: Ήπειρος, Δυτική Ελλάδα, Πελοπόννησος». Στο: Επίκαιρα Θέματα τεύχος 3/2007: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής.
- Μπαλούρδος, Δ. (2012). «Η φτώχεια στην Ελλάδα: τάσεις, προκλήσεις και πολιτικές». Στο: Πρακτικά 1ου Μέρους - Επιστημονικό πάνελ στη Συνεδρίαση «Νέα φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός: Πολιτικές καταπολέμησης και καθιέρωση ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος». Ειδικής Συνεδρίας της Διαρκούς Επιτροπής Κοινωνικών Υποθέσεων που πραγματοποιήθηκε στην Αίθουσα της Γερουσίας της Βουλής των Ελλήνων. Αθήνα.
- Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (2013). Συνοπτική έκθεση «εγγεγραμμένοι στο μητρώο του ΟΑΕΔ.
- Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος (2013). «Οι απόψεις των πολιτών: Πελοπόννησος». Στο: <http://library.oe-e.gr/material/pdf/73c39e01-3ba2-4191-9897-0f50b8aeb0f1.PDF>.
- Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (2009). «Γνώμη της ΟΚΕ για τη φτώχεια». Υπ' αριθμ. 210/2009. Στο: <http://www.oke.gr/>.
- Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (2012). «Οδικός χάρτης της ενεργού γήρανσης στην Ελλάδα 2012-2020». Στο: <http://www.oke.gr/>.
- Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (2012). «Η Μετανάστευση στην Ευρωμεσογειακή περιοχή». Υπ' αριθ. 298 γνώμη της Ολομέλειας της ΟΚΕ. Στο: <http://www.oke.gr/>.
- Οικονόμου, Χ., Φερωνάς, Α. (επιμ.) (2006). Οι εκτός των τειχών – φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες. Αθήνα: ΔΙΟΝΙΚΟΣ (ISBN 978 960 6619 21 2).

- OECD (2013). "Country Notes: Recent Changes in Migration movement and policies". In: International Migration Outlook 2013 (ISBN: 9789264200159).
- Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας: <http://www.who.int/topics/disabilities/en/>.
- Παπαθεωδώρου, Χ. και Παπαναστασίου, Σ. (2010). Διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Παπαθεωδώρου, Χ., Δαφέρμος, Γ. Παπαδοπούλου, Ε., Σακελλαρίδης, Γ. (2010). Οικονομική μεγέθυνση, ανισότητα και φτώχεια. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Παππά-Σουλουνιά, Ρ. (2011). «Άγριες κόντρες για τις μονάδες της απεξάρτησης». Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, Κυριακή 26 Ιουνίου 2011.
- Πεμεζίδου, Μ., Παπαθεωδώρου, Χ. (2004). Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός. Αθήνα: Εξάντας (ISBN 960 256 587 x).
- Περιφέρεια Πελοποννήσου (2012). Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Πελοποννήσου – Στρατηγικός Σχεδιασμός.
- Περιφέρεια Πελοποννήσου (2013). Πρωτογενής έρευνα αποτύπωσης της πληθυσμιακής και κοινωνικοοικονομικής κατάστασης των ΡΟΜΑ.
- Πετράκη, Γ. (2002). «Το κοινωνικό ζήτημα σήμερα». Στο: Περιοδικό Τετράδια Ψυχιατρικής Νο78. Αθήνα: Επιστημονικό Σωματείο ΘΨΠ Αθηνών, σ.σ. 21-23.
- Project "Market on Wheels" (2008). Πολυοδηγός Ανάπτυξης Επιχειρηματικότητας. ΚΠ EQUAL. Στο: <http://mow.uoa.gr/>.
- Ροββά, Κ. (2011). «Θεράμ επεισόδια στα ελληνικά νοικοκυριά». Στο: ΕΘΝΟΣ Κοινωνία. Φύλλο 24/11/2011.
- Ρομπόλη, Σ. (2013). Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση – ετήσια έκθεση 2013. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Σιδηρόπουλος, Μ. και συν. (2013). «Σχέδιο Δράσης και Αποτελέσματα έρευνας». Στο: Ενδυνάμωση της συμμετοχής των νέων στα κοινά με στόχο την αντιμετώπιση φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού στην εποχή της κρίσης (<http://www.scholikosapokleismos.gr/>): Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.
- Σούλιου Π. (2013). «Οικογένεια και άνεργοι σε συνθήκες οικονομικής κρίσης». Στο: ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ Τεύχος 207 (Ιούλιος – Αύγουστος 2013). Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Sen, A. (1999). Development as a Freedom. Great Britain: Oxford University Press (ISBN 0-19-289330-0).
- Τράπεζα της Ελλάδος (2013). Έκθεση του Διοικητικού για το έτος 2012. Αθήνα (ISSN 1105 – 0497).
- Τράπεζα της Ελλάδος (2012). Κοινωνική πολιτική και κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης. Αθήνα (ISBN 978-960-7032-53-9).
- Τριανταφύλλου, Χ. (2008). Η επισφαλής εργασία στην Ελλάδα, Στο: <http://criticalpsygreece.files.wordpress.com/2008/10/episfalis-apazxolisi.pdf>
- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης (2011). Πρόσφατες εξελίξεις στο πεδίο της απασχόλησης κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και επάγγελμα 2008-2011 στην Περιφέρεια Πελοποννήσου.
- Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας (2013). Προτάσεις για τη διαμόρφωση κατευθύνσεων εθνικής αναπτυξιακής στρατηγικής 2014-2020 (2η Εγκύκλιος). Στο: www.epanad.gov.gr.
- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης (2011). Εθνική στρατηγική για την ένταξη των Ρομά. Στο: http://www.esfhellas.gr/elibrary/stratigiki_roma_el.pdf.
- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης (2009). Εγχειρίδιο για την ένταξη των ατόμων με αναπηρία στην εργασία και την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω αναπηρίας στον τομέα της εργασίας.
- Υπουργείο Εσωτερικών (2009). Ετήσια Έκθεση για τα Στατιστικά Στοιχεία για τη Μετανάστευση και τη Διεθνή Προστασία στην Ελλάδα.
- Υπουργείο Εσωτερικών (2013). Ελλάδα – ετήσια έκθεση πολιτικής 2012. Ευρωπαϊκό Δίκτυο Μετανάστευσης.

- UNDP (2012). The situation of Roma in 11 EU Member States. Luxembourg: Publications Office of the European Union (ISBN 978-92-95092-47-1).
- United Nations Department of Economic and Social Affairs (2013). "Youth Employment: Youth Perspectives on the Pursuit of Decent Work in Changing Times". In: World Youth Report. New York: United Nations Publication (ISBN 978-92-1-130319-3, <http://www.UNWorldYouthReport.org>).
- Φώσκολος, Γ. (2011). «Έκρηξη της παιδικής κακοποίησης». Στο: ΕΘΝΟΣ – Κοινωνία (15/4/2011).
- Χλέτσος, Μ. και συν. (2005). Οι οικονομικές διαστάσεις της μετανάστευσης. Οι επιπτώσεις της στον αγροτικό τομέα. Αθήνα: Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής.
- Ψαθάς, Δ. (2009). «Κοινωνική επανένταξη, υποστήριξη ατόμων με ειδικές ανάγκες». Στο: www.inArcadia.gr.
- Ψυχάρης, Γ., Αρτελάρης, Π., Καλλιώρας, Δ., Πανταζής, Π., Τσιάπα, Μ. (2012). «Το χωρικό αποτύπωμα της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα: μια πρώτη αποτίμηση». Στο: Πρακτικά 10ου Τακτικού Επιστημονικού Συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης (ERSA) με τίτλο «Οικονομική κρίση και πολιτικές ανάπτυξης και συνοχής»: http://plandevl.web.auth.gr/ERSA_GR_CONF_2012/programme.htm#_tabwp3.

Η Πράξη συγχρηματοδοτείται από την ΕΕ (Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης) και Εθνικούς πόρους, μέσω του Ε.Π. Δυτικής Ελλάδας – Πελοποννήσου – Ιονίων Νήσων 2007-2013.